

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

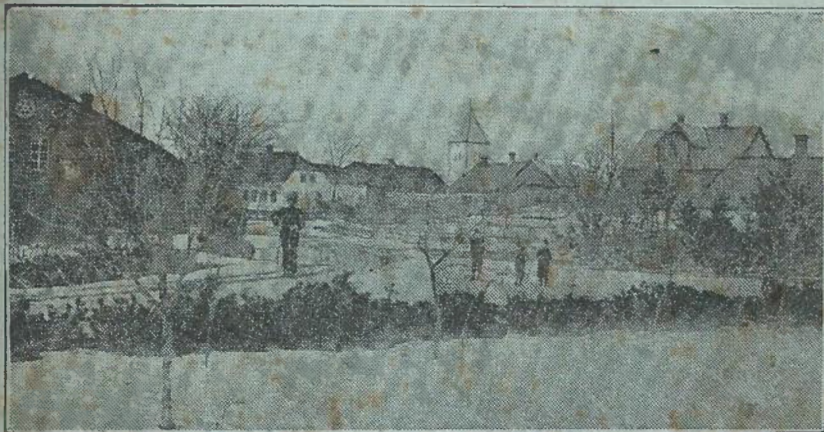
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

P. J. NIELSEN

FRA DARUM SOGN

GADEPARTI I DARUM

RIBE HERRED □ RIBE AMT

P. J. NIELSEN

FRA DARUM SOGN

RIBE HERRED □ RIBE AMT

EGET FORLAG

FRA DARUM SOGN

F O R O R D.

Naar jeg udsender denne Bog, vil jeg gøre opmærksom paa, at jeg hverken er Historiker eller Digter. Ved først at sysle med Darum Skoles Historie kom jeg ind paa at skrive om mere fra Darum Sogn, og efterhaanden er det vokset op til en hel Bog.

Det er ikke Darum Sogns hele Historie, men kun Bidrag dertil.

Maaatte Bogen nu vinde nogen Interesse iblandt Darum Sogns Beboere, og for dem, som er knyttet til Darum ved Fødsel eller Slægtskab, dernæst iblandt alle dem, der har Lyst og Interesse for Hjemstavnshistorie, saa er min Hensigt hermed naaet, og den Glæde, det har været mig at sysle med dens Indhold, vil være mig Belønning nok, selv om den ikke giver mig nogen økonomisk Vinding.

D a r u m, i Januar 1925.

P. J. NIELSEN.

I. Skoleordninger i Darum.

Darum Sogn har paa forskellig Maade indtaget en noget fremskudt Plads i vestjydsk Skolehistorie. Da der saaledes i 1735 indhentedes Underretning om, hvor mange Skoler, der fandtes hele Landet over, og det viste sig, at der i Ribe Stift foruden de af Kong Frederik den Fjerde paa de kongelige Rytterdistrikter oprettede Skoler kun fandtes nogle og tyve, kan Præsten Poul Curtz i Darum melde om Skoleforholdene i Sognet: „Udi Darum Sogn har Degnen, da han var frisk og stærk, alle Tider holdt Skole i sit eget Hus, som var en Bolig, han har fæstet af Herskabet paa Kjærgaard, saa han ingen Degnebolig har. Men siden han er bleven paa et Par Aars Tid affældig, holder en anden Person, som Bønderne selv har akkorderet med, Skole for hele Sognet, dog saa, at Bønderne lejer en Stue hos en Mand i Byen for at have Børnene i Skole derudi om Vinteren“.

Senere i 1828 blev Darum Skole Normalskole for den indbyrdes Undervisnings-Metode, og Lærerne ved Skolerne omkring i Provstiet maatte gennemgaa et Kursus ved Skolen i Darum.

I Slutningen af det attende Aarhundrede faar Darum Skole den første Fundats (Skole- og Undervisningsplan) til Skolevæsenets Ordning, hvorpaa alle de senere Skoleordninger i Darum Sogn hviler. Denne Fundats, der er forfattet af Stiftsbefalingsmanden (Amtmanden) i Ribe for „Darum Sogns Skoledistrikt“ og approberet ifølge det danske Cancellis Foranstaltning ved kgl. Reskript af 1. Juli 1796 til at gælde, indtil en ny almindelig Skoleordning udkommer. Fundatsen lyder i sin Helhed saaledes:

1. Distriktet bestaar af Store-Darum By med Udflyttere af Gaarde, Boel og Huse, samt Lille-Darum By, ialt Hartkorn 256 Tdr., 7 Skp. 1½ Alb.
2. Lille Darum tillades selv at holde en af Sognepræsten examineret og antaget Skoleholder for deres Ungdom paa Vilkaar: a) At Skoleholde-

ren møder med Børnene hver Onsdag Eftermiddag i Hovedskolen til offentlig Examination af Sognets Præst. b) At denne Skole vedvarer i det mindste fra 1. Oktober til 1. Maj. c) At Hovedskoleholderen faar uden Afdrag i Skoleløn af Lille Darum By, hvad Fundatsens 19de Post tilholder Litr. A, samt Fourage efter Litr. D. og et forsvarligt Læs Fladtørvt af hvert Sted efter Litr. E. d) Hvorimod Ungdommen faar fri Adgang til at søge Hovedskolen uden videre eller anden Betaling end den, Fundatsens 19de Litr. B bestemmer, forsaavidt den ej herefter er forandret.

3. De to Udflyttere af Mids-Grandelaug, Brandgaardene kaldet, til-

DARUM HOVEDSKOLE.

lades det under de for Lille Darum foranbestemte Vilkaar selv at holde en Skoleholder, om de helst ville dette.

4. Hovedskoleholderen paalægges at holde en dygtig med god moralsk Karakter og Kundskaber forsynet Underlærer, og skulde det imod Forventning fejle, og nogen af Distriktets Beboere have nogen grundig Anke at føre mod saadan Underlærer, og saadant ikke ved Andragende for Stedets Præst og Herredsprovst bliver rettet, da haver Distriktets Beboere paa en sømmelig Maade Adgang til Biskoppen til Sagens videre Undersøgelse og Bedømmelse.

5. Midt i Store Darum By, tæt ved Præstegaarden, er i Forening

med Degneboligen, fire Fag grundmuret Skolehus opbygget som Beboerne i Distriktet er pligtig til at holde i forsvarlig Stand, og hvorhen Distriktets Børn skal søge Skolen m. m.

6. Der i skal Degnen alene eller tillige en ved Prøvelse duelig befunden Medhjælper give Undervisning for Sognets Ungdom hele Aaret, Vinter og Sommer (undtagen Juni, Juli, August og September Maaneder), da Bonden især behøver sine Børn til Markarbejde, ligesom i de korte Dage fra Thomas Dag til Hellig Trekongersdag kan ske Udsættelse. Dog skal Degnen ikke mindre være forbunden til at undervise Ungdommen i bemeldte Maaneder og til alle Tider, saafremt Beboerne forlanger det, og Børnenes Antal kan beløbe sig i det mindste til 6.

Fra Mikkelsdag til Majdag skal Degnen bestandig holde sig en Medhjælper, da de fleste af Børnene i den Tid er hjemme og skal søge Skoler. Men uden Stiftamtmandens og Biskoppens udtrykkelige Resolution maa han ikke selv undslaa sig for Undervisningen og ganske overlade Skolen til en Medhjælper. Fattige Børn i Sognet læres og undervises uden Betaling. Ingen i Distriktet (Lille Darum og Udflytterne, Brandgaardene undtagne; saaledes som 2. og 3. Post indeholder, maa holde eller søge anden dansk Skole. — Medhjælpernes Duelighed anbefales til Herredsprovstens og Stedets Sognepræsts mest aarvaagne Omsorg.

Hoved-Undervisningen bestaar i de første Lærdomme af den saliggørende Guds Kundskab efter den angsborgske Bekendelse samt fornøden Skrivning og Regning. Skolen skal begyndes og sluttes Morgen og Aften med passende Bønner og Sange. Onsdag Eftermiddag bør efter Præstens Tilsigelse og i hans Overværelse anvendes til Chatichation, hvorved han og vil lade sig forevise Børnenes Skrift og Regne-Exempler for at opmuntre de flittige og advare de efterladne.

Skoletimerne fra Paaske til Mikkelsdag skal være fra Kl. 7 til 11. Slet Formiddag og fra 2—6 Eftermiddag. Fra Mikkelsdag til Paaske fra Kl. 9 Formiddag til Kl. 12, og fra 1 til 4 Eftermiddag, undtagen i de korteste Dage, da Børnene i Lille Darum og Udflytterstederne (i Tilfælde de søger denne Skole) gives Forlov Kl. 3 Eftermiddag, at de i lys Aften kan komme hjem.

9. Til denne Skole-Undervisning bør til ovenfastsatte Tider og Tider Sognets og Distriktets Ungdom fra 6 til 7 Aar indtil fuldendt Confirmation indfinde sig, dog undtages herfra Børn over 12 Aar gamle fra 1. Maj til Mikkelsdag, forsaavidt deres Forældre eller Foresatte fra Arbejde ej kunde undvære dem. Naar Sygdom, Uvejr eller anden højst nødvendig

Aarsag hindrer Børnene fra Skolen, bør Forældrene straks for Degnen anmelde det, som igen næste Onsdag gør Beretning derom til Sognepræsten. Skulde derimod fattige Forældre behøve deres Børn til Arbejde eller til nogen Fortjeneste hos Fremmede, og Børnene findes vel grundede i deres Christendom, anmeldes dette til Præsten, som kan bestemme det fornødne og billige herudi.

10. Forsætlig Forsømmelse eller Afhold fra Skolen efter Ovenmeldte, betales for hver Udeblivelse ugentlig med 4 Sk. til Degnen, som ugentlig indleverer til Præsten en Liste over enhver Lærlings Udeblivelse.

DARUM MARKSKOLE.

Straf og Ros overlades til Skolelærerens Konduite under Sognepræstens Opsyn.

11. Ved den forommeldte ugentlige Examen vil den flittige og den dovne blive kendt og deri finde den Ros eller Straf, de have fortjent

12. Til Forskrifter ved Skrivningen i Skolen tages dels enkelte korte Stykker af Landhusholdningsselskabets Skrifter om Agerdyrkningen, og dels passende Steder af andre ved Skolen anskaffede Almuesbøger, og hver fjortende Dag skal en Discipel forsynes med en ny og forandret Forskrift. De bedste Skole-Lærlinge øves endvidere derved i Retsskrivning, at Læ-

rerer dikterer dem en Side af noget af bemeldte Bøger, som han retter, og sider med Rettelserne igen lader dem renskrive.

13. Ved Regningen søger Læreren ligeledes, efter Lærlingenes Fremgang og Fatteevne, at gøre Eksemplerne anvendelige og nyttige i deres tilkommende Stand og Levemaade. — Dette sker ved Beregninger over Omkostninger ved en Agers Dyrkning, indtil Afgrøden er bjerget og salgbar, saaledes at Fordel eller Tab rigtig kan bestemmes. Lige Beregning over Kreaturerens Opdræt, over Jords Forbedringer, saasom Hedes Opbrud og Indtagelse til Agerland, Mosers Udtørring til Engbund, Enges Forbedring ved Grøfter, Sluser, Dæmninger og Diger, af hvilke sidste Udgifter den følgende aarlige Fordel bør beregnes som Renter af en udsat Kapital.

Til alle deslige Eksempler finder Læreren Anledning i Landhusholdnings-Selskabets Skrifter og i Hr. Vedels Afhandlinger, ligesom kyndige Landmænd, saasom de to største Lodsejere og flere, med Fornøjelse vil være ham behjælpelig i de første Exemplers Indretning til disse almennyttige og endnu altfor lidt bekendte Begrebers Udvidelse blandt Almuen.

14. Med de Børn, som udmærker sig ved Flid og ellers har gjort saadan Fremgang i deres Christendom, at denne ikke udkræver hele deres Tid, læser Læreren daglig i en dertil fastsat Time Stykker af de andre ved Skolen anskaffede Bøger, gjør dem det læste forstaaeligt og lader sig igjen af Børnene foredrage, hvad de med hinanden haver læst.

15. En Skole-Kasse eller Bøsse, forsynet med to Laase og Lukkelse (hvortil den ene Nøgle stedse skal være i Præstens og den anden i Sognefogdens Gjemme) bør anskaffes og forblive i Præstens Forvaltning og Forvaring.

16. Til Skolekassens Fremtarv henlægges Tavle-Pengene, Communion, Brudevielse, Barnedaab med mere i Kirken, og desuden betales 4 Sk. d. af hver Inderste, som opholder sig i Sognet og kan fortjene Brødet, og 3 Sk. af hver tjenende og ej tjenende Karl eller Dreng over 16 Aar, og 2 Sk. af hver Pige over samme Alder, som indkræves ved hvert Aars Paaske af Sognefogden, foruden andre frivillige Gaver eller Bøder, over hvilket alt Sognepræsten holder en forsegleet nummereret Protokol, hvori han antegner samme, ligesom det efterhaanden indkommer og falder. Ligeledes udsættes Bækkener hver Fastelavns-Søndag og Mikkelsdag for Kirkeledøren at samle Collect til Skolekassen.

17. Til hvert Aars Paaske aabnes denne Kasse i Sognepræstens Hus i Overværelse af største Lods-Ejere samt Sognefogden og Medhjælperne. af denne samlede Fond udredes og tages da 1) til Degnen som Skolelærer

2 Rdl. 4 Mk., som med de af Kirke-Ejeren til samme Tid bekomne Lysepenge, 3 Rdl. 2 Mk., udgør de efter Forordningen bestemte 6 Rdl. 2) til fornødne Skolebøger og dem, de fattige Børn ej formaar at anskaffe sig, hvoriblandt ogsaa skal være de bedste bekendte Almues-Skrifter og nyttige oeconomicke Værker til ovenforklarede Brug i Undervisningen. Af disse nævnes her kun følgende og overlades fleres Valg til Provst Jakobsen selv, nemlig: Provst Hasses tre Skrifter for Landalmuen, saasom Almuens Lærere. Visdoms-Lære for den christelige Landmand, Husmoderen af Balling, et Prisskrift, det danske Landhusholdnings-Selskabs Skrifter; Pastor Vedels Afhandlinger om Landvæsenet i fire smaa Hefter. Have-Catekismus, udgivet af Landhusholdnings-Selskabet med videre henhørende, naar Kassens Fond i Fremtiden tilstøder samme.

Ved dette aabne Møde til Kassens Aabning og Uddeling indføres i benædte Protocol Kassens forefundne Beholdning, de deraf tagne Udgifter, samt det Overskud, som igen i Kassen nedlægges under Laas, hvilket af samtlige Overværende attesteres og underskrives.

18. Degnen besørger ugentlig Onsdag og Lørdag Middag Skolestuen ved Skolebørnene luftet og rengjort for desbedre at conservere sin og Lærlingers Sundhed. Føjekoste leveres af Skole-Distriktets Beboere, ligesom og Gulvsand til Skolestuen, naar samme behøves.

19. Hvorimod Degnen for dette sit idelige Arbejde og Møje, samt en Substituts Anskaffelse og Holdelse nyder aarlig: a) Af hver Gaard, Boel og Hus, med og uden Skat og Ejendom, som er og bliver i Sognet, svares af Gaarde efter deres Hartkorn 5 Sk. af Tønden. Af Boel med Hartkorn 12 Sk. Af jordløse Huse 8 Sk., enten Beboerne ere Selvejere eller Fæstere, enten de have Børn eller ikke, i to Terminer, halv til Paaske og halv til Mikkelsdæg, og det til Sognefogden, som samlet leverer Degnen det, og exequerer for det udeblivende. b) Af hvert Barn betales til Indgangspenge 4 Sk. aarlig, naar Skolen ved Michaelis begynder, og ej videre, naar det alene lærer at læse; men naar et Barn eller ungt Menneske lærer tillige at skrive, da betales derfor ugentlig 2 Sk., og undervises det tillige i Regning, da 3 Sk., som betales hver Lørdag. Fattige Børn undervises uden Betaling i Christdommen; men for Regning og Skrivning godtgøres Degnen 2 Sk. af Skolekassen for ethvert fattigt Barn. c) Af Skolekassen til hver Puaaske 2 Rdl. 4 Mk., samt Lysepenge til samme Tid af Kirkeejeren 3 Rdl. 2 Mk. d) I Stedet for fri Græsning til 2 Køer, efter Placat af 7. Oktober 1784, hvilken Græsning ved den skete Udskiftning 1765 over Store Darum Byes Jorder blev og siden har været Degnen rent betaget (undtagen et lidet Stykke Jord af omtrent en Demats Størrelse), udlægges en-

ten Jord i Natura beejlig vea Degneboligen, eller i anden Fald, indtil en regelmæssigere Udskiftning over Store-Darum Byes Ejendomme sker, betales af hver Tønde contribuable Hartkorn i Store Darum By 4 Sk. aarlig i Græspenge til hver Mikkelsdag, der beløber sig af 227 Tdr. 7 Skpr. Hk. til 9 Rdl. 3 Mk. 1 Sk., samt til Vinterfoder af hele Distriktet 1 Lpd. Mærsk-Hø, 1 Lpd. Halm af hver Td. Hartkorn, som leveres inden hvert Aars Martini frisk og sund efter Tilsigelse af Sognefogden. e) Til fornøden Brændsel for Degnen til eget Brug (da den før Udskiftningen hafte fri Gravning i Mosen ej vides bedre, eller haves anden Oplysning om, end at den blev ham ligeledes betaget) samt til Skolestuen leveres ham af hver Mand i hele Distriktet, som har Heste og Vogn, et forsvarligt Læs gode Skoe- Tørv eller Klyne, Læsset til 16 Snese (ej af de saakaldede Skumper eller Klimper, men faste og tørre Klyne) aarligen inden Kornhøsten paa de af Sognefogden fastsatte Dage ved Skolehuset. Boels- og Husfolk tilsiges dertil samme Tid efter Aftale med Degnen at sætte bemeldte Klyne i Stak eller Lade, vel forvarede mod Regn eller Uvejr.

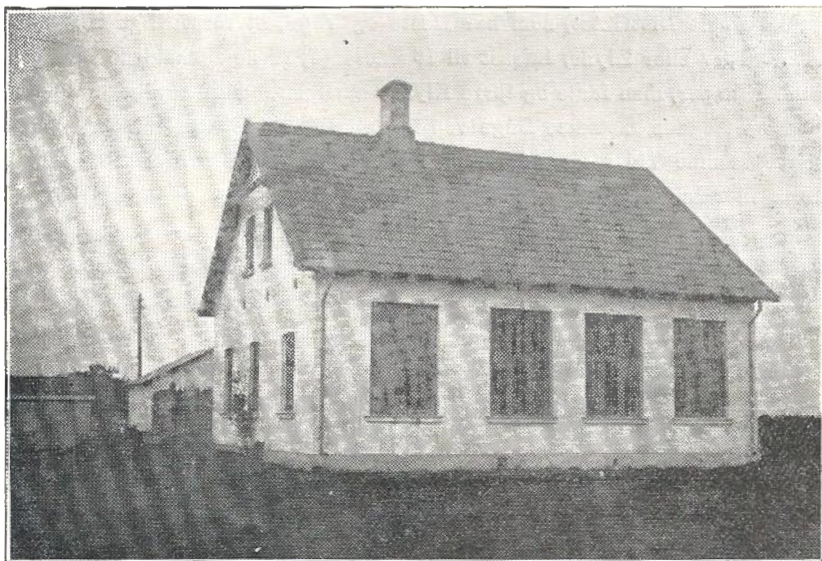
20. Det paaligger Sognefogden, siden største Lodsejer ikke boer i Sognet, aarlig og i rette Tider, alt under Tvangsmidler og Exekution for de Modvillige, at forskaffe Degnen i Overensstemmelse med Anordningerne det, ham ved denne Fundats tillagt er.

Foranstaaende Skolefundats af 1. Juli 1796 bestemmer altsaa baade Undervisningsplanen og Degnens Løn m. m. Han skal selv lønne en Underlærer, skønt man skulde synes, at hans Løn var lille nok i Forvejen. Der er endog Mulktbestemmelser for forsømmelige Børn, 4 Skilling om Ugen, der skal erlægges til Degnen. Den tvungne Skolegang har altsaa været indført i Darum henimod en Snese Aar før Skoleloven af 29. Juli 1814, hvilken Lov ellers anses for at være Oprindelsen til den tvungne Skolegang. Fundatsen af 1. Juli 1796 blev ved at være gældende for Darum Skolevæsen indtil 1821. Det lader til, at Skoleloven af 1814 med sine bedre Lønningsvilkaar for Lærerne har haft ondt ved at sættes i fuld Kraft.

Det var en ussel, elendig Tid i Aarene efter den engelske Syvaarskrig. Statsbankerotten forøgede Elendigheden, og Befolkningen satte sig imod de forøgede Udgifter til Skolevæsenet. Ved Cancelli-Resolutionen af 10. Marts 1821 blev endelig den hidtil gældende Fundats af 1. Juli 1796 forandret saaledes med Hensyn til Lønningerne, at Førstelærer tillagdes 6 Tdr. Rug og 10 Tdr. Byg in natura, samt 20 Tdr. Byg efter Capiteltaxt, hvori Offer og Accidenser vare at beregne til Afdrag med 13 Tdr. Bygs Værdi. Denne sidste Bestemmelse blev dog senere annulleret, saa Førstelæ-

reren fik de fulde 20 Tdr. Byg efter Capitelstaxt. Vinterlærerens (Underlærerens) Løn, som før blev udredet af Førstelæreren, blev ved samme Resolution bestemt til 8 Tdr. Byg efter Capitelstaxt at udrede af Distriktet, og Kosten havde han Valget imellem, om han vilde gaa paa Omgang hos Beboerne, eller han vilde have 12 Rigsbankskilling pr. Dag i Kostpenge.

Der sker nu ingen Forandring ved Skolevæsenet i Darum indtil 11. Januar 1853, da Sognet faa: en hel ny Skoleplan, underskreven af Direktionen for Skolevæsenet i Andst m. fl. Herreder i Ribe Amt, d'Hrr. Lütti-

PIGESKOLEN I DARUM.

chau og Ramsing, Darum hørte den Gang til Gørding Herred.

Denne begynder med at oplyse, at Darum Sogns Skoledistrikt indbefatter Store Darum By med Præstegaarden 51 Gaarde og 52 Huse, og Lille Darum By med 8 Gaarde, ingen Huse, ialt 59 Gaarde og 52 Huse. Disse 59 Gaarde staar for Hartkorn ialt 235 Tdr. 4 Skp., 1 Fdk., 1½ Alb. De 52 Huse har tilliggende Jord med Hartkorn 14 Tdr. 0 Skp. 3 Fdk. 1½ Alb. Dertil kommer ubebyggede løse Parceller hos udensogns Ejere 8 Tdr. 3 Skp. 0 Fdk. ⅞ Alb. Tilsammen Hartkorn 258 Tdr. 0 Skp. 0 Fdk. 2¼/₈ Alb.

Lønningerne til Lærerne bestemmes saaledes:

1. Førstelærerens Løn skal være fuld anordningsmæssig efter Sko-

leloven af 29. Juli 1814, nemlig 6 Tdr. Rug og 10 Tdr. Byg in nature, 25 Tdr. Byg efter Capitelstaxt. Offer og Accidenser anslaaes til 80 Rdl. Kirkesangerløn 10 Rbdl, 1180 Snese Klyne, 128 Lispund Hø og 192 Lispund Halm. Klynene, som maa være af god Bonitet og af den Størrelse, som Canc. Skrivelse af 6. November 1838 bestemmer, nemlig 10 Tom. lange, 5 Tom. brede og 3 Tom. tykke eller 3000 Cubiktommer = 1 Snese — leveres i Skolelærers Bolig paa en af Forstanderskabet fastsat Dag i Juni Maaned i Skolepatronens Overværelse. — Furagen tilligemed Kornet in natura leveres ligeledes paa en af Forstanderskabet berammet Dag først i November Maaned paa Skolelærers Bopæl og i Skolepatronens Nærværelse. — Byggen, som betales efter Capitelstaxt, udbetales af Skolekassen med Halvdelen først i Maj og Halvdelen først i November Maaned. Lønningerne bliver at beregne fra Nytaar til Nytaar i Overensstemmelse med Anord. af 29. Juli 1814 § 64 a.

Skolelodden, som 1845 er opmaalt, udlagt og indkøbt til Embedet, maa antages fuldelig at yde den Indtægt, der ved Lovgivningen er bestemt.

Naar de 6 Tdr. Rug regnes lig med 9 Tdr. Byg, og Offeret lig med 32 Tdr. Byg a 2 Rbdl, 3 Mark pr. Td., maa en Bygindtægt af $70\frac{1}{16}$ Td. Byg blive Maalestokken for Afgift til Skolelærer-Hjælpekassen.

2. Andenlærers eller Vinterlærers Løn skulde efter Skoleplanen af 11. Januar 1853 være 11 Tdr. Byg efter Capitelstaxt at udbetale ham efter Vinterhalvaarets Slutning, samt Kosten hos Beboerne eller 22 Rbdl. 78 Skilling.

Sognet har en Skole med to rummelige Skolestuer. I Vinterhalvaaret vedbliver begge Klasser at søge Skolen hver Søgnedag fra Kl. 9—12 og fra 1—4, dog i de korteste Dage kun til Kl. 3. Om Sommeren søger øverste Klasse Skolen $\frac{1}{2}$ Dag og nederste Klasse 2 halve Dage ugentlig, 3 Timer hver halve Dag, foruden den Tid, som anvendes til gymnastiske Øvelser.

Førstelærer, som tillige er Kirkesanger, underviser i Vinterhalvaaret Børnene af øverste Klasse og om Sommeren begge Klassers Børn. Andenlæreren, som ikke behøver at være seminaristisk uddannet, forestaar Undervisningen i nederste Klasse i Vinterhalvaaret.

Skoleplanen for Darum Sogn af 11. Januar 1853 blev under 11. Februar s. A. approberet af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet til at være gældende for Darum Sogns Skolevæsen i Henhold til Anordningen om Skolevæsenet paa Landet af 29. Juli 1814, dog med den Forandring, at der tillægges Skolens Førstelærer anordningsmæssig Brændsel og Andenlæreren 4 Favne Brænde eller Ækrivalent derfor.

1868 foreslog Sogneraadet selv en Forandring af Skolevæsenet i Darum nemlig at Skolen skulde have tre Klasser om Vinteren, at der i Vinterhalvaaret skulde antages en ueksamineret Lærer mere med samme Løn som Andenlæreren, altsaa 8 Tdr. Byg og Kostpenge, samt at der maatte indrettes et Skolelokale for yngste Klasse i et Sognet tilhørende i Nærheden af Skolen liggende Hus. Men efter at en saadan Plan var approberet baade af Skoledirektion og Ministerium, fortrød Sogneraadet denne Ordning og fik den annulleret, imod at der blev bygget en ny Skole med større og bedre Skolelokaler, men kun to Klasseværelser med to Lærere.

1876 udskiltes et helt nyt Skoledistrikt fra Darum Skole. Udmarkerne til Store og Lille Darum Byer var efterhaanden bleven bebygget, og nu blev Darum Mark Skole bygget, foreløbig med en Vinterlærer og en Snes Børn. Men det varede ikke mange Aar, inden der blev en helaaig Lærer. 1901 maatte der bygges en større Skole med en fast ansat Lærer, og nu er der baade en Lærer og en Vinterlærerinde.

Endelig den 19. Maj 1894 faar Darum Skole en ny Skoleordning, som er den gældende den Dag i Dag, ogsaa efter de nye Undervisningsplaner af 1901 og 1911 med Undtagelse af, at der blev oprettet en 1. Klasse eller Pogeskole i 1895, hvor nu Distriktets Børn mellem 6—8 undervises om Vinteren af en Vinterlærerinde, der tillige har Haandgøring med hele Skolens Pigebørn.

Denne Ordning lyder i sin Helhed saaledes: „Efter at Ministeriet under 5. Juli f. A. havde approberet en midlertidig Ordning af Skolevæsenet i Darum Hovedskoles Distrikt, hvorefter der ved denne Skole skulde oprettes et fast Andenlærer-Embede for en examineret Lærer, der skal undervise hele Aaret rundt i Skolens nederste Klasse, dog saaledes, at han i Sommerhalvaaret kun underviser Klassens yngste Halvdel, medens Skolens Førstelærer da underviser den ældste Halvdel af denne Klasses Børn, hvortil Ministeriet knyttede den Betingelse, at Skolegangen blev for Fremtiden obligatorisk for samtlige Børn under 10 Aars Alderen ogsaa i Sommermaanederne (Sommerhalvaaret), har Direktionen i behagelig Skrivelse af 11 Marts d. A. efter Forhandling med Darum Sogneraad indstillet til Ministeriets Approbation, at Sommerskolegangen ved Darum Hovedskolegangen ved Darum Hovedskole ordnes saaledes:

1) Der tilbydes Børnene af øverste Klasse i en Alder af 10—14 Aar, 2 halve Dages Undervisning ugentlig 2×3 Timer uden Skolepligt.

2) Der tilbydes Børnene af nederste Klasses ældste Afdeling i 8—10 Aars Alderen 8 halve Dages 8×3 Timers ugentlig Undervisning, hvoraf 6 halve Dage med Skolepligt (eller pligtig Skolegang).

To halve Dage maa ikke sammenlægges til en hel Dag. Førstelæreren underviser.

3) Børn af nederste Klasses yngste Afdeling i 6—8 Aars Alderen faar 5 hele Dages Undervisning ugentlig med pligtig Skolegang. Andenlæreren underviser.

Efter o mdenne Sag at have brevvet med Stiftets Biskop, og om samme med Direktionens behagelige Skrivelse af 24. f. M. at have faaet Erklæring fra Darum Skolekommission, skal Ministeriet til behagelig Efterretning og videre Bekendtgørelse tjenstlig meddele, at Direktionens Indstilling herved i det hele bifaldes.

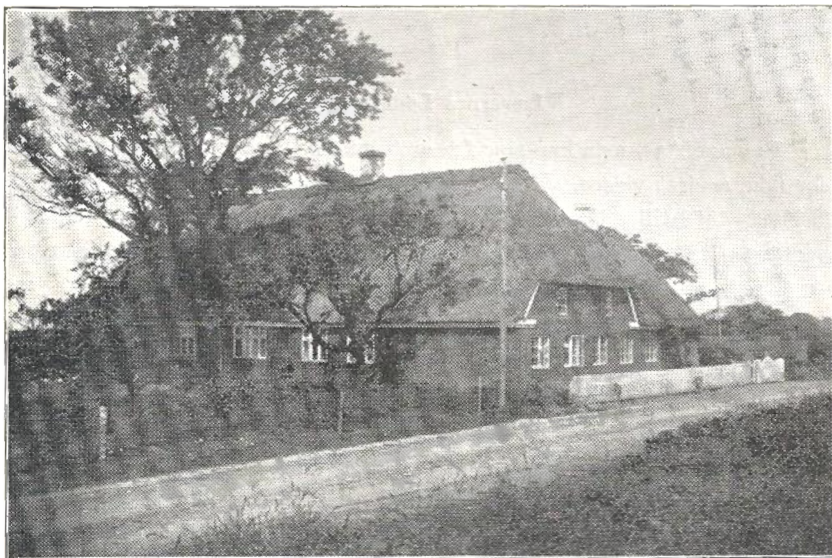
Lærernes Lønninger.

I mange Aar, man kan sige fra omtrent 1821 og Aarhundredet ud blev der ikke ændret videre ved Lærerlønningerne ved Darum Skole. Loven af 6. Marts 1856 tillagde Lærerne Skolepenge foruden den i Skoleloven 1814 anordnede Løn, nemlig 1 Kr. for hvert Barn i Skolen, men det var ikke ret stort Tillæg. — Mere Betydning for Læreren fik nævnte Lov ved, at den bestemte Læreren Pension i Lighed med Embedsmændenes til to Trediedele af Embedets Reguleringssum efter 30 Aars Tjenestetid fra det 30. Aar. Endvidere blev ogsaa Lærerenkerne pensionsberettigede med en Ottendedel af Embedets Reguleringssum, imod at Læreren selv enten ved Livrente eller Livsforsikring eller ved Indskud i Skolefonden sikrede hende en lignende Sum. Indtil 1856 havde det været smaat nok med Lærernes Pension. Lærerenkerne var der slet ikke Tale om. Døde en Lærer, var det ikke sjældent, at Enken gik paa Fattigvæsenet. Det meste, Læreren kunde forbedre sin Stilling ved, var at drive sin Jordlod godt, og ved Darum Førstelærer-Embedet var der en rigtig god Toft ved Boligen og en Lod paa „Breum“ paa 4 Td. Land. Den sidstnævnte Lod var indkøbt til Embedet 1845 og bortsolgtes 1918.

Efterhaanden var det bleven nødvendigt, at Lærerne fik noget mere i Løn, i 1880erne fik Lærerne saa Dyrtidstillæg paa Finansloven, og disse vedblev indtil Skoleloven af 24. Marts 1899 indførte en anden Lønningsmaade og med stigende Løntillæg fra Staten. Grundlønnen for Førstelærer-Embedet i Darum blev den Gang sat til 980 Kr. + Brændsel, Jord og Bolig, og Løntillægget kunde efter 15 Aars Forløb stige til 700 Kr. Nogle Aar senere blev Grundlønnen hævet til 1132 Kr. og Løntillægget til 1000 Kr. For Andenlærer-Embedet blev Grundlønnen 740 Kr. med Stigning af

Lønningstilæg i 20 Aar til 700 Kr. Senere blev Grundlønnen hævet til 900 Kr. og Stigningen af Løntillæg i 20 Aar til 1000 Kr.

Endelig i 1919 den 4. Oktober kom den store Lønningslov for Lærerne, som har hævet Førstelærer-Embedet ved Darum Skole til en Grundløn af 2650 Kr. og Andenlærer-Embedet til 2100 Kr. og saa stigende Løntillæg op til 1800 Kr. efter 16 Aars Forløb. Men herefter maa saa Lærerne selv anskaffe Brændsel og afgive henholdsvis for Første- og Andenlæreren en Ottendedel og en Tolvtedel af Grundlønnen for Bolig. Vinterlærerinden skal have 900 Kr. i Begyndelsesløn, men stiger saa med Løntillæg hvert 3.

DARUM DEGNEBOLIG.

Aar, indtil hun naar op paa 1400 Kr. Hun afdrages i Løn for Bolig og Brændsel i Lighed med Andenlæreren.

Skolebygninger i Darum.

I Aaret 1868 i Efteraaret blev den nuværende Skole bygget og taget i Brug nogle Dage hen i November. Indtil den Tid havde Skolen været sammenbygget med Degneboligen i en østlig Længe langs med Vejen. Men nu var det hele ikke tidssvarende længere. Skolestuerne var for smaa og lave og havde for lidt Lys igennem de støbte Malmvinduer. Sogneraa-

det tog da den Beslutning, at Skolen skulde flyttes fra Degneboligen, $\frac{1}{2}$ km. imod Syd. Der havde Kommunen haft et Fattighus liggende før, men da den lige havde købt Kærgaard til Fattiggaard i Forening med flere Kommuner, havde den ingen Brug for Fattighuset. Her blev altsaa Skolen bygget med Forstuer til begge Sider og to rummelige Klasseværelser, et til hver Ende.

Det var ellers en stor Fejl, Sogneraadet med Præsten som Formand begik ved denne Flytning. Den største Del af Byen og Sognet laa til den modsatte Side, og skulde Skolen rykkes, burde det have været imod Nord og Øst i Stedet. Skolen blev ikke særlig godt bygget, hverken hvad Soliditet eller Skønhed angaar; men der blev et Par gode Klasseværelser, rummelige og lyse, og de giver endnu god Plads til nogle og fyrretyve Børn hver, hvad desværre ikke alle de nye og flot byggede Nutidsskoler gør. I 1893 blev der tilbygget Skolen, saaledes at der blev Lejlighed til Andenlæreren midt i Huset mellem Skolestuerne. Skolestuerne er som sagt lyse og rummelige, og der er god Plads til Skolens Bøger og Rekvizitter. Der er en Børnebogsamling paa henvend et Par Hundrede Bind, som benyttes flittigt af Børnene.

Foruden Skolens egne Bøger og Bogsamling findes endvidere i store lukkede Skabe i Skolen Sognebogsamlingen. (Blev i 1920 flyttet over i Afholdshotellet). Denne er oprettet i 1872 og nyordnet i 1920. Den tæller henvend 1200 Bind, saa at sige udelukkende Skønlitteratur af vore bedste danske Forfattere. Siden Nyordningen 1920 tillige et Haandbibliotek. Lærer Nielsen har været Medstifter af Bogsamlingen og dens Formand hele Tiden.

Indtil 1893 stod han tillige for Udlaanet, men siden den Tid og indtil 1920, da der blev en lønnet Bibliotekar, har Lærer Hansen været Bibliotekar.

Degneboligen ligger altsaa for sig selv siden 1868. Hvornaar den er bygget, vides ikke. Men den er rimeligvis bygget ad flere Gange. I Midten af det attende Aarhundrede var der ingen Degnebolig, men kun en Skole. Degnen boede da i et Hus i Midtby, som han havde fæstet af Herskabet paa Kjærgaard. Men i 1793 blev cand theol. Severin Bjerrum kaldet til Degn i Darum og Kirkesanger i Darum og Bramminge Kirker. Da er der sandsynligvis blevet tilbygget Skolen saaledes, at Degnen kunde faa en passende Lejlighed i Stuehuset. I en Fløj mod Øst er der saa bleven indrettet Skolelokaler, først et og senere et til, da der i 1810 blev Andenlærer (Vinterlærer) for de mindre Børn. Skønt der altsaa er hengaaet over $1\frac{1}{4}$ Aarhundrede siden Degneboligen blev til i sin nuværende Skik-

kelse, saa kan man endnu ved nøje Betragtning følge dens trinvisse Tilblivelse.

Senere i Fyrrerne, da der blev tillagt Degnen Jord, blev der tilbygget Stald og Lade. Trods sine mindst 125 Aar afgiver den gamle, velvedligeholdte Degnebolig endnu en hyggelig og god Beboelse for en Lærersfamilie. Maaske er Darum Degnebolig den ældste og ejendommeligste i hele Ribe Amt.

Lærere ved Darum Skole.

I den gamle Degnebolig har i Tidernes Løb boet mange Degnefamilier. Den første Degn, der foreligger Beretning om, er Student Peder Aschou, der skal have været Degn i Darum i henved 50 Aar, nemlig til Aaret 1793. I hans sidste Embedstid besørgede en Søn af ham, der hed Sylvester, Embedet. Hans Gerning var nærmest Kirkebetjent og Kirkesanger i baade Darum og Bramminge Kirker. Lærergerningen indskrænkede sig til at lære Børnene at læse, Religion efter Katekismus samt de bedre begavede lidt Regning og Skrivning. I hans Tid var der ingen Degnebolig, han boede i et Hus i Midtby, som han selv havde fæstet.

Peder Christensen

Den 29. September 1813 blev Seminarist Peder Christensen af Bramminge Gaards Ejer, Cancelliraad Ølgaard, kaldet til at være Skolelærer i Darum og Kirkesanger for Darum og Bramminge Sogn og fik meddelelse Colats af Biskop Hjort i Ribe. Han vedblev dog kun at være Kirkesanger i Bramminge til 31. Juli 1824, da han ifølge sit Kaldsbrev blev entlediget. Fra den Tid af fik Bramminge Sogn selv sin Lærer og Kirkesanger. P. Christensen var født 1788 i Ølgod Kro, havde i sin Ungdom været Skriver paa Fanø Birkekontor og var derefter bleven uddannet til Lærer og de-

mitteret fra Seminariet i Brahetrolleborg 1808, og han var saaledes af de første Lærere med seminaristisk Uddannelse. Han var i nogle Aar Huslærer, blandt andre Steder i Fødding i Sønderjylland, hvorfra han fik sin Hustru, forinden han kaldedes til Darum.

1795 blev stud. theol. Severin Bjerrum kaldet til Degn i Darum og

Kirkesanger i baade Darum og Bramminge. Han havde ligesom sin Formand studeret uden at kunne komme videre af en eller anden Grund. Han havde forsøgt sig som Lærmand, forinden han blev Degn i Darum, og han skal have haft forskellige Gaarde i Egnen. Han kom fra Alsbrogaard i Hunderup Sogn til Darum og medbragte af sin Besætning kun en gammel broget Hest, som han lod skyde samme Efteraar. Han levede i smaa Kaar og gjorde sig ikke meget bemærket. En Datter af ham blev gift med en Gaardmand i Sønderby (Peder Bomm), og hun underholdt og plejede sin Moder i mange Aar. Efter at have været Degn i Darum i 20 Aar, døde han i Begyndelsen af Aaret 1813.

Hans Formand, Bjerrum, havde selv ladet nogle Fag Hus tilbage Skolen ved Siden af Præstegaarden til Bolig, og disse maatte Christensen overtage for 100 Rbdl., men senere fik han af Kommunen Erstatning derfor. — I 37 Aar virkede han i Darum som Lærer og Kirkesanger og skal i alle Maader have været en dygtig og velagtet Lærer, baade i og udenfor Skolen. Fra hans Virksomhed som Skriver paa Fanø Birkekontor havde han nogen Øvelse i Dokumentskrivning som Aftægtskontrakter, Skøder og Obligationer, og han skrev en hel Del af den Slags for Bønderne, som havde stor Tillid til ham i den Henseende.

I hans Tid kom den „indbyrdes Undervisnings-Metode“ stærk frem, og fra Regeringens Side dreves der stærkt paa at faa den fremmet og indført i alle Landets Skoler. P. Christensen blev, som en af de mest ansete Lærer i Provstiet, af Autoriteterne sendt hen for at sætte sig ind i denne Metode og indføre den i sin Skole, og han maatte saa give Kursus til Provstiets Lærere i denne Undervisningskunst. Darum Skole blev derfor som Normalskole udrustet med alle til den indbyrdes Undervisningskunst hørende Apparater: Tabeller, Pegepinde, Fløjter, Numre, Protokoller o.s.v.

For sin Anseelse som Lærer og maaske i Særdeleshed for sin Dygtighed og Nidkærhed i at udbrede den indbyrdes Undervisnings-Metode blev han dekoreret med Dannebrogsmændenes Hæderstegn.

P. Christensen var en Mand af Middelhøjde, lidt korpulent paa sine ældre Dage, han forstod at bevæge sig baade blandt høje og lave, anset af sine foresatte og afholdt af Befolkningen, hvem han forstod at holde paa en passende Afstand. Efter hans første Kones Død giftede han sig højt op i Alderen med en Pige fra Darum, der som ung Enke blev gift senere med en Gaardmand i Lille Darum. — Christensen døde temmelig pludselig i 1850, ramt af et apoplektisk Tilfælde.

Efter P. Christensens Død kaldedes C. Jørgensen til Skolelærer og Kirkesanger i Darum. Han var født i Henne Degnebolig og havde været

Lærer og Kirkesanger dersteds, indtil han kaldedes i samme Egenskab til Darum. Han skal i de første Aar have været en flink og dygtig Mand til sin Gerning. Der er adskilligt, der tyder hen paa, at Jørgensen var noget af en „Bulderbasse“, og imellem gamle Folk, som endnu kan huske ham, gaar han under Navnet „æ stuer Degn“. Han var noget juridisk anlagt og vilde gerne føre Sager for Retten for Folk, ligesom han ogsaa gerne vilde være Enkers Formynder.

C. Jørgensen var ikke saa formfuldendt i sin Fremtræden som sin Forgænger. I sin Undervisning var han meget metodisk, havde staaende Spørgsmaal og Svar f. Eks. i Religion og Historie. Han lod Børnene skrive Latin (latinske Bogstaver) hele Marts Maaned. Han skal have haft en voldsom stærk Stemme, saa han kunde høres i lang Afstand fra Skolen, og i Kirken var der „en vældig Brum“ i ham, siger endnu levende gamle Folk. Jørgensens Husliv skal ikke have været lykkeligt. „Lille Susanne“, hans Hustru, var en Degnedatter fra Ho, hendes Fader hed Thisenius. Hun havde i mange Aar været Husjomfru hos en gammel Præst i Vilslev, og efter ham havde hun arvet en Del Sølvtøj. Der fortælles, at Jørgensen skulde fri til hende for en Præst, men gjorde det saa for sig selv og blev den lykkelige (?) — Hun skal have forbitret ham Livet paa mange Maader, været en ren „Xantippe“, og de levede derfor sammen med et kort Ord som „Hund og Kat,“. — Han slog sig mere paa Flasken, var ofte mere eller mindre drukken i Skolen. Havde han kun en lille „Opstrammer“, var Børnene bange for ham, men havde han drukken dybt af Dunken, var han saa god som Dagen er lang. — Han fik Advarsler og Irettesættelser af Sogneforstanderskab og Provst, men lige meget hjalp det, og da han ikke godvillig vilde søge sin Afsked, blev han i For-aaret 1859 entlediget uden Pension.

Jørgensen var en høj og kraftig Mand, han havde en rap Tunge og en skarp Forstand, og han var uagtet sit Drikkeri en Del afholdt, og aile, der har kendt ham, beklager, at det gik ham saa ilde. Han døde et Aars Tid efter sin Afskedigelse i Kontrollørboligen i Darum, hvor han sad til Leje.

Efter C. Jørgensens Afskedigelse skulde Sogneforstanderskabet, som det kaldtes den Gang, for første Gang benytte den ved Lov af 8. Marts 1856 erhvervede Indstillingsret. Daværende Sognepræst, Provst Ramsing, var Formand i Sogneforstanderskabet, og i et Sogneforstanderskabsmøde besluttedes det at indstille til Embedet i følgende Nummerorden:

1. Skolelærer og Kirkesanger Christensen i Tistrup ved Varde.

2. Skolelærer og Kirkesanger Haahr, Vester Nebel ved Varde.

3. Skolelærer og Kirkesanger Christensen, Nørup ved Vejle.

Nr. 3 var en Søn af afdøde Kirkesanger P. Christensen af Darum. — Om Aftenen beordrede saa Provsten sin Avlskarl til at køre til Ribe Da-
gen efter, da han personlig vilde overlevere Indstillingen til Biskop Dau-
gaard. Avlskarlen Christen Jakobsen, der var gift Mand i Darum, tillod
sig at spørge om, hvem der var indstillet, og da han fik at høre, at Chri-
stensen fra Tistrup var Nr. 1 og den som formodentlig blev kaldet, blev
han ivrig og tog en Ed i Munden og sagde: „Skal ogsaa den Kæltring
prygge mine Børn, ligesom han har gennempryglet mig“. Avlskarlen havde
nemlig gaaet i Skole hos Christensen. Nu forlangte Præsten nærmere Op-
lysning om ham hos Christen, og Enden blev, at Rejsen til Ribe blev udsat,
og der blev afholdt et nyt Sogneforstanderskabsmøde, hvor Christensen
Tistrup, blev slettet paa Indstillingslisten, og Skolelærer og Kirkesanger
Laugesen fra Hejnsvig blev sat i Stedet som Nr. 1 og derefter kaldet til
Embedet af Biskoppen.

Jens Christian Laugesen var en Gaardmandssøn fra Ekknud i Ølgod
Sogn, født den 12. Maj 1812. Efter sin Konfirmation lærte han Snedker-
haandværket, og da han var en Snæs Aar, fik han Lyst til at være Lærer.
Han var i flere Aar Lærer om Vinteren og Snedker om Sommeren. Efter
en svær Gigtskygdom, der i lange Tide gjorde ham uskikket til legemligt
Arbejde, besluttede han at tage paa Seminariet. I 1842 optoges han paa
Snedsted Seminarium og demitteredes derfra 1844. I den Tid, han var paa
Seminariet, skiftede dette Forstander, idet Brammer blev Biskop i Aar-
hus, og Ludvig Christian Møller blev hans Efterfølger som Forstander.

Laugesen, der var en livlig og letbevægelig Natur, havde mange Min-
der fra sin Seminarietid om disse to Stormænd, som han var bleven paa-
virket af, og særlig af L. Chr. Møller. Han blev straks efter sin Demition
ansat som Lærer i Orten, Varde Landsogn og i 1849 kaldedes han til Sko-
lelærer og Kirkesanger i Hejnsvig. I 10 Aar levede og virkede han baade
til Velsignelse for sig selv og Sognet, var personlig glad i sin Gerning
der, og afholdt af Beboerne.

I den Tid var Hejnsvig et fattigt Sogn, der var kun nogle faa Spand
Heste i Sognet, ellers kørte alle med Stude. Laugesens livlige Natur og go-
de Vilje til at hjælpe med Raad og Daad gjorde, at han blev søgt af Folk
i Sognet, og de saa op til ham som til en lille Fyrste. Forinden var han
bleven gift med Karen Margrete Bruun fra Orten, med hvem han havde 3
Døtre. — Da saa Embedet blev ledigt i 1859, søgte han dette, nærmest ef-
ter Tilskyndelse af sin Svøger, Lærer Bruun i Tjæreborg, og ved en Hæn-

delse, kan man næsten sige, fik han Embedet og flyttede til Darum Mid-sommerdag 1859.

Det var en streng Overgang for ham, har han selv fortalt, Skolen var i en forfærdelig Uorden, som man nok kan tænke sig, efter i flere Aar at have haft en fordrucken Lærer, og han maatte af den Grund tage strængere Forholdsregler, end det egentlig var ham naturligt. Han kom ikke nogen Tid til at befinde sig saa vel i Darum som i Hejnsvig. Grundene dertil kan maaske være flere. Han var henimod et halvt Hundrede Aar, da han flyttede til Darum, og derfor havde han ikke saa let ved at knytte nye Bekendtskaber og Venskaber. Hertil kom saa i hans sidste Em-

I. C. Laugesen.

P. I. Nielsen.

bedstid Uenighed med Præsten, Pastor Gad, der i 1861 var kommen til Darum. Skolen havde indtil været i den østre Fløj af Degneboligen, men Lokalerne var for smaa og for lave. Præsten havde faaet sat i Vennem som Sogneraadsformand, at der skulde være en Tredielærer og saa bygges en Skolestue mere (22. April 1868), men pludselig faar saa Sogneraadet med Pastor Gad i Spidsen den Ide at der skulde bygges en helt ny Skole op med anordningsmæssig Rum for Børnene, delt i to Klasser og den af 22. April 1868 af Ministeriet approberede Skoleplan bliver ganske rolig lagt til Side. Alt dette skete uden Laugesens Vilje og Vidende, og da han nu paa sine gamle Dage skulde gaa et Stykke Vej til Skolen, blev han meget vred paa Præsten, som han havde god Grund til, og en maaske begyndende Sygdom udviklede sig hurtigere end det maaske ellers vilde have været Tilfældet. — Fra 1870 den 1. November antog han Hjælpelærer, og

skønt han blev i Embedet til 1. Januar 1873, var hans Gerning i Kirke og Skole dog endt fra den Dag af. Han svækkedes nu meget hurtigt baade legemligt og aandeligt. — Laugesen var af Natur en livlig Mand og god til at fortælle Skæmt og Eventyr, men derhos en alvorlig Kristen, der tog alt af Guds Haand. Han var en dygtig Lærer, især i Dansk, og der var faa Skoler, der kunde staa Maal med hans i Læsning og Retskrivning. —

Lærer Laugesens første Kone hed Karen Margrete Bruun og var fra Orten, Varde Landsogn. Med hende havde han tre Døtre, hun døde 1864. Hans anden Kone, Kristine Marie Jensen var her fra Darum og overlevede ham i 34 Aar. Han døde af Apopleksi den 18. Juli 1875

K. H. Larsen.

Kjærulf Madsen.

Da Laugesen havde taget sin Afsked, søgtes Embedet af 33. Sogneraadet indstillede til Kaldelse i følgende Nummerorden:

1. Seminarist P. J. Nielsen, Hjælpelærer i Darum.
2. Seminarist B. Madsen, Lærer i Veldbæk.
3. Seminarist S. Lauridsen, Tredielærer paa Sønderho.

Den 6. Januar 1873 kaldedes Peder Jakobi Nielsen til Førstelærer og Kirkesanger i Darum af Biskop Balslev, Ribe. Foruden ved, at han var Nr. 1 paa Indstillingen, fulgte en Begæring underskrevet af omtrent samtlige Beboere i Sognet om, at Lærer Nielsen maatte blive kaldet. Han havde nemlig forestaaet Embedet som Hjælpelærer siden 1. November 1870, og dette maa han jo have gjort til Beboernes fulde Tilfredshed.

Lærer Nielsen var Søn af Skolelærer og Kirkesanger Nielsen, Brixbøl, Skads Sogn. Han demiteredes i 1870 ved almindelig Skolelærer-Eksamen

i Aarhus, men havde faaet sin Uddannelse i et Par Aar paa Gjedve: Fri-seminarium. Samme Efteraar blev han Hjælpe lærer hos Lærer Laugesen, Darum og vedblev at være dette indtil han kaldedes til Embedet. Han virkede altsaa som Lærer i Darum fra 1870 til 1919 eller ialt 49 Aar.

Foruden sin egentlige Gerning i Skolen og Kirken tog Nielsen Del i mange af Sognets Sager. Han var i flere Aar Kommunerevisor, Formand i „Den fri Fattiggkasse“s Bestyrelse (nu Hjælpekassen), Bestyrelsesmedlem og Revisor i Brugsforeningen, Bestyrelsesmedlem og Formand i Mejeriet. Da Loven om Menighedsraad udkom, blev han valgt i Menighedsraadet og var med til at vælge 3 Præster, Møller Kristensen, Just Nielsen og Rasmussen. Han drev selv sin Embedsjord tilligemed ca. 3 Tdr. Land Ejendomsjord, og da han var en interesseret Landmand, fik han ogsaa Tillidsposter indenfor Landbruget. Han var saaledes Bestyrelsesmedlem i Andelsslagteriet i Esbjerg i 15 Aar og flere Aar i Forretningsudvalget. Han virkede for og fik ogsaa Sandgaden Øst for Byen tilplantet, og han var Aktieselskabets Formand i ca. 40 Aar.

Indenfor Skolens Omraade var Lærer Nielsen anset for en dygtig Lærer. Især i Dansk, Skrivning og Sang var Elever af ham dygtige og kendelige, hvor de kom, ligesom ogsaa Kirkesangen blev god i hans Tid.

I Danmarks Lærerforening var han i flere Aar Amtsformand for Ribe Amt og havde meget Arbejde, da den nye Skolelov af 24. April 1899 traadte i Kraft. Lærer Nielsen arbejdede let og hurtigt i sine Velmagtsdage, var livlig og interesseret. Han sagde sin Mening rent ud og kunde derfor støde an baade hjemme og ude. — Han var gift med sin Formands Datter, Karen Laugesen. De havde 5 Børn, der lever endnu, og en død. 1918 i Efteraaret blev han syg, fik Aareforkalkning og maatte holde Hjælpe lærer $\frac{1}{2}$ Aar. Han søgte saa Afsked til 1. Oktober 1919, købte et Hus i Darum Nørreby, hvor han og hans Hustru levede flere Aar og holdt Guldbryllup den 27. November 1923.

Efter Lærer Niensens Afsked 1919 søgtes Embedet af 22 kvalificerede Ansøgere. Sogneraadet indstillede følgende:

1. Lærer Kristian Henrik Larsen, Gjelsted.
2. Lærer Ebbe Ebbesen, Ullerslev Realskole.
3. Andenlærer N. K. Henriksen, Nørnbølling.

Lærer Larsen kaldedes fra 1. Oktober og overtog Embedet den 15. Oktober. Han var Søn af en Købmand i Espe i Syd fyn og født 5. Marts 1892. Han var demitteret fra Ribe Seminarium 1916 og havde vikarieret for en Lærer paa Ribe Børgerskole et Par Aar. Hans Hustru var Datter af Tømremester Daugaard Peters, Ribe. Det var derfor naturligt nok, at

han søgte til Ribe efter fire Aars Forløb og blev kaldet til Lærer ved Ribe Borgerskole fra 1. Januar 1924.

Lærer Larsen var en flink og dygtig Mand baade i Skole og Kirke. Baade ham og hans Hustru gjorde sig meget afholdt i den korte Tid, han virkede i Darum. Han var Formand for Ungdomsforeningen og blev i 1923 indvalgt i Menighedsraadet.

Efter Lærer Larsens Forflyttelse søgtes Embedet af 12 kvalificerede Ansøgere. Sogneraadet indstillede:

1. Lærer Jens Kærulf Madsen Asbo.
2. Lærer Jens Nielsen, Tyvelse.
3. Lærer H. C. Knude, Mørke Skole.

Lærer Kærulf Madsen kaldedes fra 1. Marts 1924. Han er født i Ribe den 28. December 1894 og demitteret fra Ribe Seminarium. Hans Hustru, Signe Maltesen, er en Datter af afdøde Højskoleforstander Maltesen, Vrigsted.

Andenlærere (Vinterlærere) ved Darum Skole.

Peder Jakobsen.

Den første Andenlærer (Vinterlærer) ved Darum Skole var Peder Jakobsen, almindelig kaldet Per Spillemand efter sin Fader, der var Spillemand. Han var nylig konfirmeret, da han 1810 begyndte at fungere som Andenlærer, i Begyndelsen i samme Skolelokale som Førstelæreren, senere i et lejet Lokale, og endelig blev der tilbygget en Skole mere. Hans hele Uddannelse bestod i, at han en Sommer havde gaaet i Forberedelse hos en Præst i Allerup. Det kneb svært for ham i Begyndelsen at holde Orden i Skolen, og især var det rent galt, naar han en enkelt Gang skulde være

ene og altsaa have ældste Klasse ogsaa. Maaske dette har været medvirkende til, at han kom saa stærkt ind paa Straffemetoden. Bircks Bibelhistorie og Balles Lærebog skulde læres ordret udenad, ellers vankede der af Riset, men ogsaa mindre Forseelser, som at vende Hovedet fra Bogen eller Tabellen eller tage Hænderne af Ryggen kunde bringe Riset i Gang. Da Indbyrdesundervisnings-Metoden kom frem, blev der saa grundig sat

ind i den af dens ivrige Udbreder, Lærer Christensen, at P. Jakobsen blev ved at bruge den, i alt Fald delvis, lige til sin Dødsdag. Han havde hele Apparatet med Numre ved Loftet, Pegepinde, Tabeller, Bihjælpere o. s. v. i Orden, og selv sagde han saa lidt som muligt, men brugte Fløjten desto mere. Børnene vidste paa en Prik, hvad hver Fløjtelyd betød, om Pegepinden forinden skulde skuldres, Undervisningen begynde eller ende, om de maatte gaa ud eller hjem o. s. v.

Hver Gang, Børnene skulde ud eller hjem, maatte de marchere i Nummerorden Skolen rundt, saa det Barn, der sad næst ved Døren f. Eks. paa højre Side, kom sidst ud, da velkommende maatte følge Trop efter si-

I. P. Jensen.

Chr. Hansen.

ne Formænd Skolen rundt. Hver Aften stod han ved Døren, og efterhaanden som de marcherede forbi ham, maatte de give ham Haanden. Det var en Pine for de smaa Børn at komme ind i denne indgroede Undervisnings-Skruestik, og Mødrene maatte derfor tit følge deres Smaabørn til Skoledøren for at være sikre paa, at de gik derind.

Økonomisk klarede P. Jakobsen sig vældig godt med sin lille Andenlærerløn. Han begyndte paa bar Bund og endte som lille Gaardmand. Han havde været gift 2 Gange og havde en stor Børneflokk. — Han var en alvorlig troende Mand — nærmest Pietist, han bandede naturligvis ikke, men han sagde stadigvæk „Denneme“ (Dennemand) til Bekræftelse af Talen. P. Jakobsen døde i 1865, nogle og halvfjerds Aar gammel efter at han havde været Andenlærer i Darum i 55 Aar.

Efter P. Jakobsens Død konstitueredes Jens Pedersen Jensen som

Andenlærer (Vinterlærer) ved Darum Skole fra 1. November 1865. Hans Uddannelse havde ikke været lang eller meget indgaaende. Han havde en Sommer gaaet i Forberedelse hos Lærer Laugesen, det var det hele.

Han kunde en Del Bibelhistorie, havde gode naturlige Anlæg for Regning. Men han drev det aldrig saa vidt, at han kunde skrive nogeniunde fejlfrit. Hvad han fattedes i Uddannelse, havde han imidlertid i naturlig Begavelse som Lærer.

Han var en livlig Natur, ihærdig og utrættelig og havde særlig godt Greb paa at fortælle for Smaaabørn og at tale med dem.

Efter at have været konstitueret i Embedet i 8 Aar, ansøgte han Sko-

G. Vind.

A. M. Andersen.

ledirektionen om at faa fast Ansættelse. Embedet blev opslaaet vakant, men der var kun ueksaminerede, der søgte det foruden ham, og han blev derefter kaldet i Eftersommeren 1873 til at være Andenlærer ved Darum Skole og fik derved de samme Rettigheder og Pligter som en hvilken som helst anden fast ansat Lærer.

J. P. Jensen var ikke alene en dygtig og ihærdig Lærer i Skolen, men ogsaa i Hjemmet var han flittig og arbejdsom. Han var Hjuler af Profession, og han var „Lærer om æ Vinter og Hjuler om æ Sommer og tieg døgne til begge Del“.

I Aarene 1851—52 havde han aftjent sin Værnepligt, og der havde han ogsaa været rask og dygtig og havde været Korporal. Han begyndte som Indsiøder, da han blev gift, og endte som Husmand med 3 Køer. Hans Hustru, Johanne Madsen, var fra Sønderjylland og han havde med hende

2 Sønnen og 2 Døtre. Han døde af en kræftagtig Svulst i Underlivet i Efteraaret 1892, 66 Aar gammel efter at have været Andenlærer i Darum i 27 Aar.

Fra 15. Oktober 1893 ansattes Seminarist Christen Hansen som Andenlærer ved Darum Skole. Han var født i Bjedstrup, Dover Sogn ved Skanderborg den 27. Juli 1864, hvor hans Fader var Snedker og Iømrer og tillige havde en lille Landejendom. — Indtil sit 18. Aar hjalp han sin Fader ved Haandværket, og da denne døde, arbejdede han i 3½ Aar hos en fremmed Mester. — Derefter opgav han Haandværket og tog paa Silkeborg Realskole, hvorfra han 1888 tog Præliminæreksamen og var derefter Vinterlærer i Vestjyllands Hedeegne. Han tog saa paa Seminariet og dimitteredes 1891 fra Silkeborg Seminarium. i halvandet Aar beskæftigede han sig dels som Hjælplærer og dels som Privatlærer, indtil han blev Andenlærer ved Darum Hovedskole. Her befandt han sig straks saa godt, at han slog sig til Ro uden at forsøge mere end en enkelt Gang at faa et andet Embede. I mange Aar boede han i en meget lille Andenlærerlejlighed i Skolen; men saa byggede han selv i 1907 en Villa i Nørreby, hvor han bor endnu.

Foruden sin Skolegerning, som han har røgtet samvittighedsfuld og efter bedste Evne har han indtil 1920, da Biblioteket flyttedes fra Skolen, været ulønnet Bibliotekar og har hele Tiden været i Bibliotekets Bestyrelse. I flere Aar var han Kasserer i Darum Sogns Sygekasse, men ellers har Lærer Hansen ikke taget synderlig Del i Sognets Anliggender, og det har endog været ham meget imod at blive valgt ind i nogen Slags Bestyrelse.

Lærere ved Darum Markskole.

Da Biskolen paa Darum Mark blev oprettet i 1876, var det kun en Vinterskole, der kunde søges af ueksaminede, og i den første Snæs Aar skiftede Lærerne hver eller hveranden Vinter. Der var Lærere baade med og uden Eksamen, og der var megen Forskel paa Dygtighed. — Først da Skolen i 1901 blev flyttet, og der blev ansat faste Lærere, kom der mere Fasthed i Lærerpersonalet.

Den første faste Lærer var Gunnar J. Vind, der blev ansat fra 1. November 1899. Han var en Lærersøn fra Honum og lige dimitteret fra Skaarup. Han var en nidkær og dygtig Lærer. Lønnen var lille, og han maatte aftjene sin Værnepligt den første Sommer. Men den næste Sommerferie tog Vind Plads som Karl for at tjene en Løn. Han holdt Svin og Høns og satte Haven i udmærket Stand og havde derigennem en god Bi-

indtægt. I Aaret 1904 kaldedes han til Lærer og Kirkesanger i Rønbjerg ved Skive, men døde nogle faa Aar efter. — Derefter kaldedes Adolf Marinus Andersen 1. Juli 1904 til Lærer ved Darum Markskole. Han var en Gaardmandssøn fra Gjørl i Limfjorden, født den 14. Juli 1876. I sin tidlige Ungdom fik han en Benskade, der gav ham et stivt Ben. Han besluttede sig nu til at blive Lærer og tog paa Ribe Seminarium 1903. Han var en kort Tid Lærer i Plougstrup og kom derfra til Darum Mark. Han blev hurtig anset for en dygtig Lærer og blev afholdt. Men han søgte saa til Hunderup og blev ansat der som Førstelærer og Kirkesanger fra 1. November 1912. Andersen blev gift med Martha Schmidt fra Kragelund.

J. Andersen.

N. K. Laursen.

Derefter blev Andenlærer Joh. Andersen fra Maarslet kaldet til Lærer fra 15. Januar 1913. Han var født 6. Juni 1886, dimitterede 1907 fra Vordingborg. Han var en rolig og stille Natur og studerede fremmede Sprog med det Formaal at blive Student. Andersen var i Grunden flittig og dygtig nok, men Forældrene satte ikke stor Pris paa ham, da det skortede noget med Disciplinen.

Haven groede i hans Tid næsten til. Da han blev gift, tegnede det til, at der skulde komme mere Gang i Havevæsenet og Hønseriet, men saa blev han forflyttet til Vendsyssel i 1922.

Efter J. Andersens Forflyttelse blev N. K. Laursen ansat som Vikar i Embedet og fra den 3. December 1922 blev han kaldet til Lærer ved Darum Markskole.

Darum Sogns Udskiftning og Selveje.

Den 13. November 1767 udsendte Biskoppen i Ribe en lang Række Spørgsmaal til Besvarelse af Præsterne angaaende de forskellige Sogne, deres Kirker og Præstegaarde Efter „Liber datikus“ (Embedsbog! i Darum Præstegaard skal her meddeles en Del af de Svar, som den daværende Præst i Darum afgav til de forskellige Spørgsmaal, tildels med den brugte Retskrivning:

Darum Sogn, dette Navns Oprindelse er vanskeligt at sige, det kan ikke udgives for andet end en Gisning, at det skal være af det gamle darom, qvasi d e r o m.

Imod Østen grænser det til Hunderup Sogn, imod Sydøst til Vilslev, imod Vesten til en Bugt af Vesterhavet, som skiller Fanø fra det faste Land, imod Norden til Sneum Sogn, fra hvilket det adskilles ved den aakalte Sneum Aa. Længden fra Østen til Vesten er 3 Fjerding Mil, og Bredden fra Syden til Norden fulkommen lige saa stor. Imellem Sneum og Darum Sogn løber den forhen omtalte Darum Aa eller som den ogsaa kaldes Sneum Aa. Den kommer fra Holsted Sogn, løber igennem Gørding Sogn hvor den kaldes Gørding Aa, noget Vesten for Bramminge Gaard forenes den med en anden Strøm, kaldet Nøraa, bliver derved en Del forstørret, og $\frac{1}{4}$ Mil Vester for dens Conjunction er Sneum Bro, hvorover Landevejen falder imellem Ribe og Varde, endelig løber den ud i Havet imellem Darum og Allerup Enge.

Sognet bestaar kun af 2de Byer: Store Darum og Lille Darum. I Store Darum By, der er inddeelt i 8 Grandlauger, er 17 halve Gaarde, hver til 6 Tdr Hartkorn, og 30 fjerde Parter, hver til 3 Tdr., altsammen Kjærgaards Gods.

Her foruden 2de mensæl Gaarde til Præsten for Sneum og Tjæreborg, hver til 4 Tdr., 1 Skp. 2 $\frac{1}{2}$ Fdk. 2de Gaarde til Sneumgaard, hver til 5 Tdr. 5 Skp. 2 Fdk., ialt 211 Tdr. 6 Skp. 1 Fdk., disse Gaarde 51 i Tallet paa ligesaa mange Beboere. Præstegaardens Hartkorn, hvorefter dens Jord blev uddelt 13 Tdr. 1 Skp. Boelsmænd og Husmænd ere i Tallet 33, deres Hartkorn ialt 7 Tdr. 1 Skp., følgelig ialt 232 Tdr. 1 Fdk., herforuden er der 2de Gaarde, den ene paa 6, den anden paa 3 Tdr. Hartkorn, disse afbrændte i Aaret 1767 og bleves igjen opbyggt ved Kærgaards Markskjæl og fik der alt sit Agerjord tilskilt samlet, hver paa sit Sted. I Lille Darum er 6 Gaardmænd og 2de Boelsmænd, Hartkorn ohngefær 30 Tdr.

Her i Store Darum blev 1766 med alle Lodsejeres Samtykke foretaget en almindelig Udskiftning af hede Byens Mark. Samme var saa meget mere fornøden, som den gamle Inddeling var meget ulige og for mange

fornærmelig. Aarsagerne dertil vare disse fornærmelig: Efter den i gamle Dage brugelige Maade var Byen inddelt i 3 Boele, men i Matrikulen inddelt efter Hartkorn. Hver Gaard havde sin Part i Boel, f. Eks. $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$ og saa videre, men imellem Boelparten og Hartkornet var ingen Lighed, en Gaard af 5 Tdr. kunde have $\frac{1}{3}$ i Boel, en anden af samme Hartkorn $\frac{1}{4}$. Ager Marken var 2de Slags. En Del saakaldt Gribssjord, muligt fordi enhver i fordums Dage havde grebet til at opbryde af Heden, hvad han lystede. En Del var Boeljord, hvor et Stykke Jord først var delt i 3 lige Dele, og hver Del igen siden inddelt efter enhver Gaards Part i Boel, i nogle Boele var 5—6 saakaldte Boelsbrødre, i andre 10 a 12. Disse Boele adskiites fra hverandre ved visse Mærker, f. Eks. et Anker, et Kors, en Husgaard og saa videre, ja endog en og samme Gaard kunde have Part i 2 a 3 Boele tillige, f. Eks. $\frac{1}{4}$ i Anker, $\frac{1}{3}$ i Kors etc. Var nu i en Boel mange Boels Brødre, blev Agrene til stor Skade følgelig ganske smalle.

Endnu var ved den gamle Inddeling en anden ikke mindre Ujævnighed. Forden en saakaldt al Sæl Tægt, havde Byen 5 andre Tægter. 3 af dem var Gribssjord, 2 Boelsjord, men Ujævnheden i Tægternes Inddeling var stor, i en Tægt f. Eks. havde en Mand 2 Tdr. Sædeland, i en anden 6 a 7 Tdr. Deraf flød, at man det ene Aar ikke havde Jord nok til sin Gjødsel det andet Aar ikke Gjødsel nok til sin Jord. Just dette havde nødt Byen til at indtage fuldkommen $\frac{1}{4}$ Del af Marken til Alsæd til kjendelig Skæde i Avlen; thi Erfarenhed viser, at Alsædjord, som altid bruges, kan langt fra hverken til Trave eller Skjæppe staae imod den hvilte Jord. Ved den ny Inddeling derimod, som ikke blev taget efter Boelpart, men efter Hartkorn, fik hver Td. Hartkorn ligemeget, og det med den Vilkaar, at hver uden at følge Tægt med andre, kan bruge sin Jord saalænge, og hvor paa Marker han vil. Det staaer altsaa enhver frit for, om han fremdeles vil bruge Alsæd eller ikke, men de fornuftigste, og med Tiden følger nok de andre deres Exempel, begynder alle at lade den alsæd Jord hvile, og finder bedre deres Regning ved at styrke en hvilet Jord, der langt bedre lønner Landmandens Gjødsel og Arbejde, end en ved idelig Brug udslett og forarmet Jord.

Engen var ligeledes 2de Slags: noget kaldtes kjendt Eng, hvor enhver vidste sit Stykke, andet, hvilket var det meste, kaldtes Boels Eng, som hver Foraar ved Lodtrækning blev delt i 8de Boelsparter, og siden hver Boelspart igjen delt imellem Boelsbrødrene, saa mange som fandtes i Boelen. Disse Boelsskifter var saa vildsomme, at de fleste, endog gamle Mænd, som vare født i Byen, ikke vidste at udvise dem. Saa var heile ingen Proportion efter Hartkornet, nogle havde meget kjendt Eng; og dog

stor Part i Boel andre havde saa godt som intet kjendt Eng og dog derfor ikke desstørre Part i Boel. Det var desuden i mange Skifter meget smaat uddelt ti stor Hindring i Avlingstiden, nu derimod fik enhver efter sit Hartkorn sin Eng i 4de Skifter med Frihed til at indlukke det, og kan altsaa bjerge det, naar han selv finder for godt, udlede Vandet deraf efter Fornødenhed og selv benytte sig af Eftergrøden.

Ved denne Udskiftning nødte vel den Vanskelighed, at hverken Ager eller Eng var paa alle Steder lige godt, men for at afhjælpe dette, brugte man en dobbelt Metode, enten gav man den, som traf et ringe Skifte paa et Sted, Frihed til at tage først uder Lodtrækning paa andre Steder, eller og gav ham Overmaal, indtil Skaden efter Billighed syntes at kunne være oprettet, vel sandt, at der endnu kan findes Ulighed, men den er dog ingenunde at ligne imod den forrige. Af Udskiftningen flød og denne Fordeel. Gaardene blev gjort lige i Hartkorn og derfor og lige i Udgifter og Hoverie.

Agerjorden her til Store Darum By er den meste Part ret god og tilstrækkelig efter Hartkornet; men Engen i Ligning imod andre Byer her i Eggen kun liden, dog den der er, er meste Del godt Mærsk. — Lille Darum derimod har mindre og sidere Agerjord, men har og ligesaa godt Mærsk Eng. Paa Store Darum Mark kan saas alle de her i Eggen brugelige Kornslags, Rug, Byg, Havre og Boghvede, dog som Agrene er temmelig høj, saa saaes Rugen mest, ligesom Byg og Havre derimod mest paa Lille Darum Mark. Noget Rug sælges fra, mest til Øboerne. Hidintil har Jorden paa Store Darum Mark været brugt i 3 Aar og hvilet i 2 Aar, men da enhver nu raader selv over sin Jord, saa vil de fleste unde den mere Hvile. Lille Darum Mark bruges næsten bestandig uden Hvile. Iblændt alle de Maader, som i vor Tid angives tjenlige til at forbedre Avlingen, vil nok ingen in praxi bedre holde Stik, end at lade Jorden faa sin tilbørlige Hvile og Grøde paa begge Dele er man nu her mere end forhen betænkt.

Her i Byen brændes en temmelig Quantitet Mursten aarlig, som afsættes i Almindelighed til Øboerne og betales med 3 Rd. for 100 Sten. Skov har her i fordums Tid været i Overflødighed, hvorom de allevegne som i Moser og Enge endnu værende Træstammer og Rødder noksom bærer Vidne, men nu er her næppe nogle faa Buske tilbage. Hede eller Sandtørveskjær haves her saa godt som intet af, men til Byen var 2de store Moser. Saa længe samme laa i fællig, var det meget vanskeligt at grave, saavel som og at bjerge Kløve deraf, formedelst de mange med Vand opfyldte gamle Pytter; men siden Moserne ere blevne udskiftede, saa blive

de nu jævne, og Vandet med Grøfter afledet og den Frygt er nu aldeles forsvunden, hvormed en af mine Formænd for nu 60 Aar siden har ytret: „Her er lidet til os, hvad vil der saa blive til vore Børn og Efterkommere?“ — Klynen er vel ikke den bedste, dog hjælper man sig ret godt med den. Forleden Aar blev her solgt nogle Hundrede Læs til Øboerne, som aldrig tilforn er sket, men kan herefter gerne ske uden Skade, saalænge man tager det paa den Fod, man nu begynder.

Her i Sognet haves lidet Laxefangst med Skydegarn i den forhen omtalte Darum Aa; men samme er af liden Betydenhed og næppe lønner Umagen og Omkostningerne. Her bruges en egen Maade med at fange Butter eller Skulder: I Aaens Udløb kryber de fiskende paa Hænder og Fødder, og føler Skulden op paa Bunden og griber den med Hænderne, men denne fattige og kede Fangst drives derfor heller ikke uden af fattige. Med Kry fanges Skulder i Efteraarsmaanederne ude i Skelrenden. — Haren er her det eneste af nyttig Vildt, men undertiden strejfer Ulven herimod fra Hederne og gør betydelig Skade paa Kreaturerne, det var derfor at ønske, at der ved ordentlige Klapjagter maatte gøres Ansialter til deres Udryddelse. Her findes Agerhøns, Vildænder, Vildgæs, Regnsponer, Brokfugle m. m.

Her findes de i Landet almindelige Haandværkere: Smede, Tømmermænd Snekere, Skomagere, Skræddere og en Del Vadmels og Lærreds Vævere.

En Del Bygninger bestaar her endnu af Bindingsværk med Lervæge; men mange begynder nu at bygge med Grundmur. Ved sidste ny Aar var Personernes Antal over 12 Aar 326. De fødtes Antal kan ohngefær være aarlig 20, hvor med de dødes næsten balancerer. De fattiges Antal her i Sognet ere 4de, og nyder hver aarlig $\frac{1}{2}$ til 2 Tdr. Rug og 2 a 3 Rdl. i Penge.

I Almindelighed blæser det her mere end 1 Mil østen for; thi saa snart man kommer nær til Byen op paa en Bakke, mærker man en kjendelig Forandring, baade i Henseende til Blæst, saavel som og til Luftens større Skarphed, hvilket forarsages af Havets Nabolag og synes at bestyrke vort justi Mening, at Luften generes af Vandet, ligesom Erfarenhed og alievegne viser, at det blæser mest ved Vand, ellers er Luften saa ofte opfyldt af Taage og den saakaldte „Hav-Sue“.

Saavidt Præstens, Hr. Thomas Hillerups, Indberetning om Darum Sogn i 1767. Udskiftningen har været et vældigt Fremskridt for Landbrugene. I Fællesskabets Tid skulde den ene dyrke Jorden som den anden, det blev afgjort ved Grænsestævner, naar der skulde saas, hvilke Jord i Boelen, der skulde saas i og hvad der skulde saaes. Ligeledes naar Hø-

stens Tid kom, saa blev der sendt et Par Mænd ud for at bestemme, om Kornet var modent, inden maatte ingen begynde. Hele Byens Marker (Tægter) skulde nemlig tilsaas og høstes paa en Gang, da hver Gaard havde sine Agre deri, det vil sige Boelsbrødrene i hver Boel.

Engene maatte ligeledes slaas og bjerges til samme Tid for Eftergrødens Skyld. Den kjendte Eng, som hørte til samme Gaard hvert Aar, kunde der jo begyndes i den Bjergningen uden foregaaende Grandestævne; men Boels-Engen, der gik til Omskiftning, skulde først udskiftes ved Lodtrækning, forinden Høhøsten kunde begynde. Naar baade Korn og Høhøsten var endt, opgaves „Ævret“, det vil sige alle Kreaturer blev sluppen løs og fik Lov at gaa overalt. — Byen ligger paa Grænsen mellem det højere liggende Agerjord og de lavere liggende Græsningsjord og Marskengene og har i ældre Tider været hegnet mod Øst med Diger og Led for alle Udkørsler til Agermarken, for at Kreaturerne i Efteraaret kunde holdes i Engene og Gæsfenrerne. De Mænd, der passede disse Led eller Bomme, fik ofte Navn derefter, og disse Navne er endnu bevarede i Slægterne, baade „Led“ og „Bom“.

Skønt Fællesskabet var en Hindring for al Fremskridt i Landbruget, da den ene skulde som den anden, saa havde den ogsaa en god Side. Der kunde ingen sakke ud, selv om de ikke var meget energiske, maaske dovne og magelige anlagt, saa maatte de følge Trop med deres Boelsbrødre.

Udskiftningen har naturligvis haft sine store Vanskeligheder, som ogsaa foran fremført, og for at tilfredsstille Folk blev Jorderne og Engene til en Gaard lagt paa mange Steder for at enhver kunde faa Part i alt. Søndergrandelaug fik Mark og Eng i Nørregrandelaug og omvendt fik Nørregrandelaug Mark og Eng Søndergrandelaug. En Gaard fik paa den Maade sit Areal splittet ad paa mindst 20 Steder, f. Eks. 10 Agerlodder, 4 Moseskifter, 2 a 3 Kærferner og 3 a 4 Engskifter. Der var ingen, der satte Pris paa at faa det samlet, det gjaldt mere om at faa Del i alt for ikke at blive forurettet.

Darum Sogn var Fæstere til Kjærgaard med Undtagelse af 2 Gaarde i Midthy, der hørte under Allerup Præstegaard som Fæstere og to Gaarde i Nørregrandelaug, der var Fæstere til Sneumgaard. Beboerne i Darum maatte derfor gjøre Hoveri paa Kjærgaard, baade naar Sæden skulde lægges og i Høstens Tid. Dette Hoveriarbejde var i Tidens Løb bleven meget trykkende, da der ingen Grænser var for, hvad Herremanden eller hans Ladefoged kunde forlange. Men endelig kom der en Forordning om, at Hoveriet skulde begrænses til visse Gangdage og Spanddage, der kunde forlanges til de forskellige Tider af Aaret. Dette mildnede meget Hove-

riet, indtil det endelig ophørte, da Ejendommene blev købt til Selveje. 1786 døde den sidste adelige Familie paa Kjærgaard, Enkefru, Løjtnantinde Gersdorff og Arvingerne lod afholde Auktion paa Fæstegodset den 25. og 26. Oktober 1786. Her blev Resterne af Fæstegodset i Darum indkøbt til Selveje, og Auktionsskøde udstedt fra Hunderup Birk, hvori det højtidelig i Slutningen hedder „med al den Rettighed og Herlighed, som dertil retteligen henhører, intet i nogen Maade undtagen, være sig al Grund, Bygning, Besætning, Hede, Kjær, Krat, Mose Fiskevand og Fægang, Tørvegrøft og Lyngslet, Vaadt og Tørt, inden og uden Markskjel alt saaledes, som han efter Lov og Forordning maa nyde og bruge“. — Pri-serne var noget forskellig, en Gård paa 6 Tdr. Hartkorn kostede omkring 1200 Rdl. (ca. 3600 Kr.), en Halvgaard paa 3 Tdr. omkring 5 a 600 Rdl., og et Boelssted ca. 250 Rdl.

Udgrovene eller Ovret, der ligger ud til Havet for Vilslev Enge blev ved Auktionen paa Kærgaard 1786 solgt til 2 Mænd fra Fanø, Jakobsen fra Nordby og Thomsen fra Sønderbo. Disse solgte det igen ved Auktion, som de lod afholde i Darum Degnebolig den 30. November 1789 til fire Mænd fra Vilslev og tre Mænd fra Darum for 3060 Rdl. Arealet opgives i Skødet til 38½ Dagslet.

Der har vistnok i den første Snes Aar, efter at Bønderne var bleven Selvejere, været en ret god Tid for Landmændene, og en ret stabil Tid med Hensyn til Penge og Værdier. Men ved Statsbankerotten 1813 er der sket store Omvæltninger i Formues-Omstændighederne. I Krigens Tid var der udstedt en kolossal Masse Sedler, da Kongen (Staten) mente paa den Maade at kunne klare sig. Men da de ikke kunde indløses, sank Værdien efterhaanden ned til næsten ingenting. — Gaardejer og Handelsmand Peder Christensen, Darum Søndergrandelaug, købte ved Auktionen paa Kærgaard 21½ Tdr. Land i Darum Enge (Tue) og solgte det igjen i 7 Parceller, hvorved han tjente meget betydeligt. Han sagde selv, at han aldrig havde gjort saa god en Handel, og saa blev den endda til den allerdaarligste. Salgssummen 1800 Rdl. laante han til Ejeren af Gredstedbro Kro. Da Papirpengene begyndte at synke i Værdi, kom Skyldneren og betalte ham Gælden i Sedler, hvortil han var berettiget, og P. Christensen tabte derved 1200 Rdl. eller de to Trediedele af Kapitalen, og det kunde endda gaaet værre, hvis Skyldneren havde ventet noget længere, da Sedlerne tilsidst blev indløst med 4 Skilling pr. Rigsdaler. En Ko kostede 1200 Rdl. og et Pund Tobak 30 Rdl., Skatterne steg enormt, saa Bønderne ikke kunde skaffe Penge til at betale dem med, da de skulde betales i Søl, og Staten maatte tage Korn for en Del af Skatten. Ifølge en Skattebog fra

den Tid paa en Gaard i Søndergrandelaug paa 6 Tdr. Hartkorn har denne i April Kvartal 1812 leveret Rug og Byg til Staten (i Magasin) for 110 Rdl. 59 Sk. og betalt kontant 14 Rdl. 38 Sk. og i Oktober Kvartal samme Aar leveret Rug og Havre for 122 Rdl. 48 Sk. og betalt kontant 397 Rdl. 18 Sk., ialt 522 Rdl. 19 Sk. for hele Aaret, deraf er dog Rest fra 1811 paa 256 Rdl. 42 Sk.; i 1813 var Skatten været noget mindre, men i 1814 har den nok været paa sit højeste, da er der leveret Korn for 382 Rdl. 14 Sk. og betalt Kontant 66 Rdl. 68 Sk. ialt 449 Rdl. 16 Sk. Herefter hører Levering af Korn op, og Skatten ialer nu jævnt nedad. Der var betydelige Varskeligheder forbunden med at betale med Korn. Bønderne maatte selv besørge det baaren paa Loftet i Kornmagasinet eller ogsaa betale derfor, og dersom de ikke gav gode Drikkepenge, fik de Kornet kasseret. Forordningen af 5. Januar 1813 er det vi kalder „Statsbankerotten“. Staten havde da ved et Pennestrøg frigjort sig for Hovedmassen af sin Gæld, nemlig den, som repræsenteredes af Kurantbankens Rigsdalersedler; disse blev reducerede fra $\frac{1}{2}$ til $\frac{1}{3}$ af en Sølvspecies Værdi. Den ny Rigsstank med Udstedelse af Rigsbanksealer havde ingen Tillid, indtil vi fik en enelig Ordning af Pengevæsenet ved Oktroj af 4. Juli 1818, der oprettede „Nationalbanken“, der blev grundlagt paa al urrlig Ejendom med aarlig Bankrenter. 6 pCt. af al Ejendom. Meget daarlige Tider kom for Landbruget fra 1818—19 til 1824. Ved Landbolovede, Udskiftningen og Overgang til Selveje var der fremkaldt en meget forøget Produktion. Saa længe de store Krigeførtes, mærkedes det ikke, da Forbruget var større. Men derefter sank Kornpriserne i en rivende Fart. 1818 var Kapitalstaksten tilsammen paa 3 Tdr. Rug, Byg og Havre 35½ Krone, sank i 1819 under det halve 16 Kr. i 1820 til 11¼ og naaede det laveste i 1824 nemlig 9¼ Krone. Aarsagen var forskellig, de omliggende Lande forbød Indførsel, daarlige Handelsforbindelser, Handelshusene ødelagte og Kapitalerne forsvundne. Dertil kom, at vort Korn var daarligt tørret, urent og undervægtigt. Det var først hen i Trediverne, at Kornpriserne rettede sig.

Med saadanne Priser kunde Landmanden vanskelig klare sig, og mange maatte ogsaa gaa fra Gaard og Grund, en 3 Tdr. Hartkorns Gaard i Midtby blev i Tyverne solgt for 325 Rdl. De mindre velstaaende og de sløjeste gik først, de arbejdsomme og sparsommelige holdt længst. Hvad Tjenestefolkene har faaet i Løn den Tid, kan man skønne af, at endnu saa langt hen som i 1847 var 13 Rbdl. til en Karl, 10 Rbdl. til en Pige en stor Løn. Folk blev vænnetil Tarvelighed i den Tid, baade unge og gamle, samt Arbejdsomhed og Flid. Luksus var noget, man ikke kendte, ikke en Gang af Navn. Husene var tarvelige, baade ud- og indvendig, de lange

Borde med faststaaende Bænke, de sandstrøede Gulve, Alkovesengen og den aabne Skorsten. Man lavede selv sit Tøj, kartede, spandt og vævede. Hjemmeflid var fremherskende, baade hos Kvinde og Mand, Mændene lavede selv mange af deres Redskaber, kartede og snoede Simer. Bygang eller Møder og Generalforsamlinger kendte man ikke meget til undtagen Grandestævner. Man levede mestendels af egne Produkter, tarvelig men sundt og godt. — Men Tiden skrider fremad og bedres, indtil vi kommer over i Midten af det 18de Aarhundrede, saa bryder mange Maader en ny Tid frem.

Præstegaarden.

Dens Bygning kan bedst kendes af den Brand-Taxation, som blev holdt i Præstegaarden den 14. Februar 1778 af Herredsfogden og tvende Mænd i Følge Forordningen af 13. Januar 1761 for at indsættes Brand-assurancekassen for Købstæderne, i hvilken Præstegaardens Bygninger saaledes er ansat:

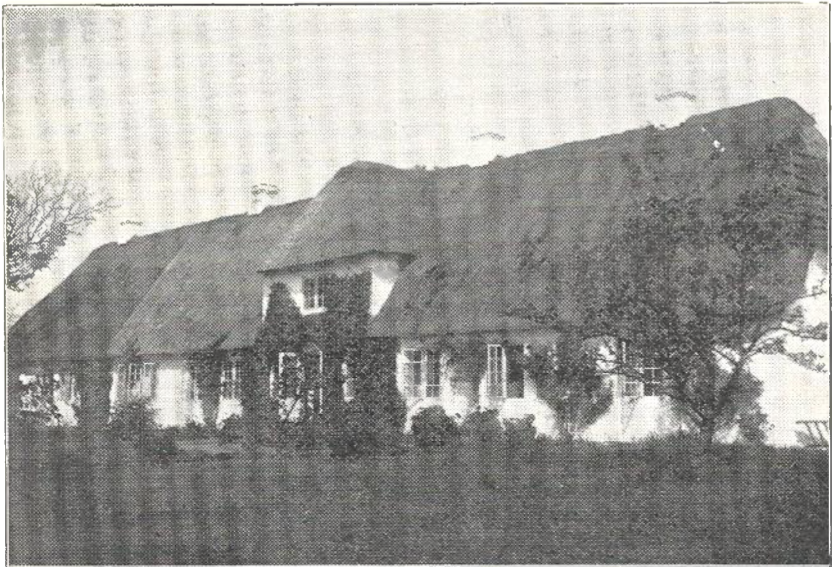
1. Stuehuset, byggt i Øster og Vester, bestaaende af 19 Fag Bindingsværk og Tavlmur med Tagstraa paa begge Sider behængt, taxeret og ansat a Fag 25 Rdl.	475 Rdl.
2. Et Fløjhus i Sønder og Nør bestaaende af 9 Fag ligeledes Bindingsværk med Tavlmur og Teglhængt, indrettet til Gæstekamre a Fag, 20 Rdl.	180 Rdl.
3. Et Fløj derved i Sønder og Nør med Port og bestaaende af 10 Fag Grundmur, indrettet til Vognport og Ladehus a Fag 20 Rdl.	200 Rdl.
4. Laiehuset, bygget i Øster, Vester, 17 Fag Bindingsv. a 15 Rdl.	255 Rdl.
5. 16 Fag Øxenhus, Bindingsværk a 15 Rdl.	240 Rdl.
6. 14 Fag Kostald, Bindingsværk a Fag 10 Rdl.	140 Rdl.
7. Et Hus bestaaende af 7 Fag ny Grundmur og indrettet til smaa Kreaturer og Brændsel a Fag 20 Rdl.	140 Rdl.
<hr/>	
Ialt 1630 Rdl.	

Denne Præstegaard har haft den Skæbne, at Inehuset ved ulykkelig Ildebrand afbrændte 1730 ved St. Hansdags Tider, og samme Tid aile Efterretninger og Documenter, Præstekaldet vedkommende. Den anden Gang 1734 slog Torden ned i Laiehuset, som da tilligemed en Del af Stalden opbrændte. Dens Hartkorn er 12 Tdr., 7 Skpr., 2 Fdk., 1 Album, og hertil 2de Boelsteder har 1 Fdk. 2 Alb.

Præstegaardens Ager og Engjord var forhen ligesom Byens Jord, Boelsjord og kjendt Jord, og Præstegaarden havde 11 Stykker Agerjord

adspreidt over den hele Mark. Engene næsten delt i ligesaa mange Stykker, og det meste maatte tages aarlig ved Lodtrækning, som forhen er omtalt under „Sognet“.

For at afhjælpe denne Ulejlighed blev i Foraaret 1766 begyndt og Aaret efter fuldført Udskiftningen efter Hartkorn, udmeldt efter Demat og beregnet til 180 Roder, en Rode til 9 Alen i Kvadrat, at altsaa en Demat indeholdt 14580 Alen i Kvadrat, og som derved og sagtens det, som var behageligt for enhver, fik Præstegaarden et Stykke Agerjord paa 16 Demater, 113 Roder indlemmet til den ved Præstegaarden beliggende Toft,

PRÆSTEGAARDEN SET FRA HAVEN.

som var 2 Demat 135 Roder, hvorved nu var under et Hegn en Toft paa 19 Demater 64 Roder, altsaa naar en Demat bør beregnes til 10 Skjepper Sæd, kan holde 24 Tdr. Sæd.

Fælleden og Overdriften blev forhen optrukken af hele Byens Hjord, og Varøet forraadnede Bunden og gjorde den paa mange Steder unyttig til Græsning, ja ved Bløde var saa fordærvet, at man ikke kunde gaa der. Men ved Grøfter og Render blev Vandet siden udledet, at ved at Græsset bliver laade mere og bedre, Præstegaarden nu bedre kan græsse 30 Høveder end forhen 15, hvorfor jeg herved vil anføre, hvad der ved Udskiftningen er tillagt Præstegaarden:

1. Toften ved Præstegaarden var før 2 Demat 135 Roder, fik tillagt 16 Demat 113 Roder ... 19 Demat	68 Roder
2. Boel over Toft	7 Demat Roder
3. Storeskiftet kaldet Røgeltægt	12 Demat 71 Roder
4. Tingvej Agre kaldet Rølles Mose Tægt	10 Demat 80% Roder
5. Fladhøj Skifte	2 Demat 112½ Roder
6. Refshede	10 Demat 95% Roder
7. Hede Skifte ved Kragelund, sj opbrudt	2 Demat 173 Roder

Fæstejord ialt 65 Demat 65 Roder, som kan beregnes til 82 Td. Sæd p. p.

2. Engbunden var:

1. Vestendige (Lille Eng)	9 Demat 99 Roder
2. Store Skiftet (Østre Eng)	16 Demat 34 Roder
3. Havremærskan	5 Demat 97 Roder
4. Kjærenge	4 Demat 32 Roder

Er ialt Engbund 35 Demat 82 Roder, beregnet a 4 Læs Hø Demat p. p. 140 Læs.

3. Græsgang.

1. Kjær Maaden	15 Demat 92 Roder
2. Klirten, dels Græs- dels Klynejord	9 Demat 5 Roder
3. Hoelmosen	9 Demat 47 Roder

Ialt 33 Demat 144 Roder.

4. Mosejord.

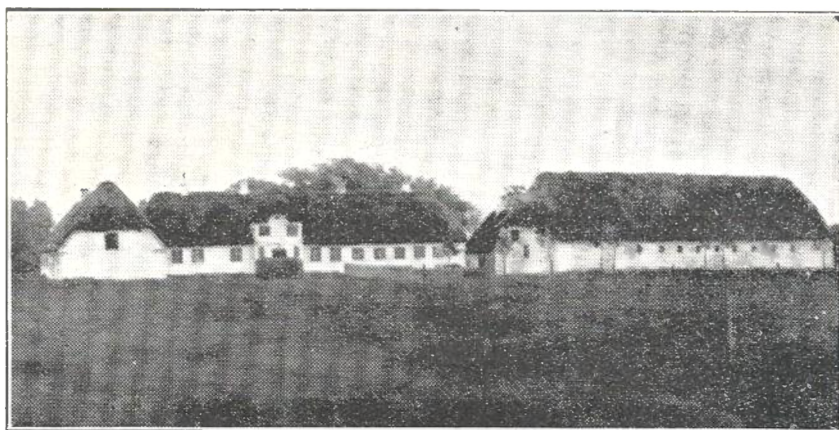
1. Et Skifte i Søndermose	1 Demat 165 Roder
2. Et Skifte i Søndermose	4 Demat 116 Roder
3. I den nørrre Mose	3 Demat 21 Roder
4. Spangen dels Hede deis Klynejord	6 Demat 48 Roder
5. Et Stykke Grund ved Kjærgaards Mark mellem Boelene Nr. 7	159 Roder

Ialt Præstegaarden tildelt Jord 154 Demat 80 Roder. Ved at der til Præstegaarden faas aarlig 40 Tdr. Korn, hvoraf i det mindste 20 Tdr. Rug bruges Jorden i 5 Aar og hviler i 5Aar.

Det nuværende Stuehus er vel saa et Par Hundrede Aar gammel og er i Grunden bygget smukt, stort og rummeligt efter den Tids Forhold. Det staar godt endnu og synes at kunne staa i mange Aar. Den vældige Gaardsplads var i sin Tid ombygget af Avlsbygninger. Der var et Vesterhus, der gik helt uden for Stuehuset med Bryggers, Bøgekammer, Bagerovn, Mælkestuer og Forraadskamre i den søndre Ende. Derefter Plads til Fjerkræ og et stort Tørvehus, en Port med Tærskelo, hvor Tørven kunde

læsses af til den ene Side og Korn til denanden. Hele den nordre Længe var Stald og længst hen imod Indkørselen var Hestestald og Karlekammer. Øst for Indkørselen var der Lade, som fortsattes i den østre Længe indtil en Port med Tærskelo og derefter Vognporte og Plads til Redskabstøj. i den søndre Ende af Østerhuset var der Forpagterbolig. Saaledes saa Udhusene ud til 1869. Præstegaarden havde indtil den Tid 12 Tdr. Hartkorn efter den ny Matrikul, og var dobbelt saa stor som de største Gaarde, og var den ikke udforpagtet, maatte der et stort Folkehold til.

Pastor Gad, der var kommen til Darum 1861, søgte saa Tilladelse til at maaite sælge det halve af Præstegaardens Jorder og nedbryde en Del af Avlsbygningerne. I 1869 bortsolgte derefter ca. 60 Tdr. Land med 6

PRÆSTEGAARDEN SET FRA GAARDSIDEN.

Tdr. Hartkorn og til Præstegaarden vedblev at være et lignende Areal. Nu blev ogsaa en Del af Bygningerne nedrevet, fra Indkørselen til Gaarden og østpaa nedtoges Laden og nogle Fag af Østerhuset.

Der indkom ved dette Bortsalg af Præstegaardens Jorder en Embedskapital paa 29,000 Kroner, foruden at der blev lagt en aarlig Afgift til Præsteembedet af 1 Td. Byg efter Kapitelstaxt paa hver Skp. bortsolgt Hartkorn. Da Bramminge, der havde været Annex til Darum siden 1670, skiltes fra Darum 1. Juli 1903, blev Embedskapitalen taget fra Darum og henlagt til det ny oprettede Præste-Embede i Bramminge. Der skete saa intet med Præstegaarden indtil 1922. 1919 var der udkommen en Lov om, at Jord i offentlig Eje, deriblandt Præstegaards-Jordene, skulde udstykes efterhaanden i Smaaejendomme. Ifølge denne Lov blev der i 1922 ud-

sat 2 Lædder paa Præstegaardens Mark, hver paa ca. 17 Tdr. Land og bebygger, og til Præstegaarden beholdtes kun 20 Tdr. Land.

Ladebygningerne var nu altfor store til den Bedrift, og da de tillige næsten var faldede, blev de revet ned fra en Ende, og en eneste Bygning opført, hvor den østre Længe havde ligget, og her blev indrettet baade Stald og Lade med Lo, Tørvehus og Vognporte, samt en Forpagterbolig i den sydlige Ende op til Stuehuset.

Darum—Bramminge, et Pastorat.

Bramminge og Hunderup har forhen været annekeret, og Darum et Præstekald for sig. Den første Indledning, hvorfor Bramminge og Hunderup blev separerede, var uden Tvivl, at Bramminge Præstegaard stod Hovedgaarden for nær og havde gode Ejendomme, hvorfor Ober Ieretaire Eric Krag ved Mageskifte med daværende Sognepræst Hr. Jens Pedersen Vordegoed fik Præstegaarden imod en Gaard i Tømmerby, og han derimod kom til at bo i Annexgaarden i Hunderup. Men idelige Klagemaal fra Præsten over Fornærmelse ved dette Mageskifte gav efter al Formodning Anledning til det første Forslag angaaende Soguenes Separation, som endelig kom til Fuldkommenhed 1670, da Hr. Povl Christensen blev kaldet som første Præst til Darum og Bramminge. Hunderup Sogn kom hel og holden til Vilslev, men Tømmerby, den største By i Sognet af Hartkorn 62 Tdr. 3 Skp. 1 Fdk. tilligemed Terpager af Hartkorn 17 Tdr. 2 Skp., efter en paa Bramminge forevist Bog over Bramminge Sogns Hartkorn før den blev separeret, blev lagt til Sneum Sogn, dog beholdt Præsten i Darum den halve Tiende.

Herom er udgaaet adskillige Reskripter, det første af 9de December 1663, derefter Reskript til Biskoppen af 22. December 1669 at erklære, om Darum og Bramminge, Vilslev og Hunderup kunde annekeres. Herpaa kom endelig kongelig Befaling af 13. April 1670, at da nu Vacance er, skulde Darum og Bramminge annekeres, som da Hr. Hans Sørensen Raunsøe i Darum først afgik, blev Hr. Povl Christensen, hidtil Sognepræst for Bramminge og Hunderup, forordnet at være Sognepræst for Darum og Bramminge, og Hans Pedersen Batscher ordineret til Sognepræst for Hunderup alene, indtil med Præsten i Vilslev nogen Forandring kunde ske, og da denne Hr. Hans Batcher 1672 blev kaldet til Sognepræst for Jerne og Skads, blev Hunderup annekeret til Vilslev. Men hvorledes Tømmerby og Terpager kom til Sneum, og den halve Tiende alene blev til Darum, derom haves nu ingen Efterretning.

Rentekammerets Resolution til Bønderne i Darum.

Angaaende Landeriernes Uddeling i Darum By rejste sig Disputz imellem Beboerne og Frue Gersdorff paa Kjærgaard, hvorover Bønderne erholdt følgende Rentekammer-Skrivelse:

I Anledning af Hr. Stiftamtmand under 29. Oktober sidstleden indsendte Erklæring tilligemed Landvæsens Commissariernes og øvrige Bilage betræffende Store Darums Byes Bønders 3de Klageposter over deres Herskab Frue Leutenantinde Gersdorff til Kjærgaard, som ved en med Byens Jorder foregaaet Udskiftning har frataget dem nogle Stykker af de samme By tilhørende Jorder medvidere, meldes herved i Gensvar paa enhver af disse Poster i Særdeleshed:

1. Da det saavel af herhos følgende Udtog af Landmaalnings Forretningen, som og af det under Sagen passerede er tilstaaet og bevidst, at de paa Vilslev Udgrobe beliggende Enge, der til Aaret 1760 af 2de Beboere i Darum blev brugt ikke have henhørt under Kjærgaards Hovedgaard, men under 3 Bønder i Darum By; saa finde vi ej rettere, end ommeldte Enge igen bør tilfalde hele Darum By, siden bemeldte By haver ladet de 2de Gaardes Beboere, som tilforn hafde disse Enge i Brug, tage lige Del med dem i deres andre Fæste havende Enge til Byen.

2. Betræffende det Stykke Jord, Præste Foed kaldet, af 20 til 24 Skp. Udsæet, da som det af vedkommende Præst er attesteret, at han for samme af hele Darum By har faaet iuldkommen Vederlag i sin næste Skifte ved Byen, hvilket Frue Gersdorff ej heller nægter, men alene anfører, at Bønderne derfor har faaet Afslag; udi deres Landgilde efter den af hende fremlagde Beregning og Forklaring, som dog ikke af herde med noget lovlig Bevis er legitimeret, da Darum vel ikke kan paalægges at betale saavel den forhen ergangne svarende fyldest Landgilde af Byen, som endnu foruden de 14 Rdl. 4 Mark til Rettens Betjente. Over alt kan bemeldte Frue ikke fordrø højere Landgilde af Byen end samme haver forbunden sig til efter deres Fæstebreve at svare, meget mindre være berettiget til at fratage Bønderne de dem i Fæste overdragne Jorder. Det tilkommer altsaa bemeldte Frue at aflevere saavel bemeldte Jord, Præste Foed kaldet som den Byen fratagne Koes Græsning tilbage eller Vederlag, ifald de nærmere om det sidste kan forenes.

3. Som bemeldte Frue ikke haver bevist, at der efter Matriculen ligger noget Hartkorn til de Huse, hvorhen hun af Byens Fællede haver tillagt nogle Høveders Græsning; saa kan saa meget mindre denne Omgang billiges at fratage Bønderne deres Jorder. Men det vil synes billigt, at Byen efter Omstændigheder, naar den haver Græsning tilovers for Betal-

ning kunde overlade Fæste-Husmanden Græsning til en Ko eller i dets Sted 4 Stykker Faar paa Byens almindelige Græsning. Altsaa indtil hun med lovgyldige Beviser godtgjør, at til bemeldte Huse er tillagt Hartkorn, vil de af Fruen fra Byen til Husmændene henlagde Jorder igen til samtlige Gaardmænd overdrages.

Skulde bemeldte Frue Gersdorff i et og alt ikke efterkomme denne vores Resulation, saa bliver saadant at indberette, da man vil forskaffe Darum Byes Gaardmænd Beneficium Paupertio paa lovlig Maade at udføre deres lovlige Ret imod oftbenævnte Frue. Og ville Hr. Stiftamtmand bekjendtgjøre saavel Frue Oberst Leutnantinden som ogsaa Bønderne i Store Darum foranførte til fornøden Efterretning.

Rentekammeret, den 2. November 1773.

Juel. Carstens. Berner. Hofman. Olrog. Mørup
Klagenburg. Goldt. Schjønning.

Til Hr. Stiftamtmand Levetzau.

Tienderne i Darum.

Hvornaar Bønderne i Darum er bleven tvungen til at svare Tiende, har man vist ingen Efterretning om. Men af Historien ved vi, at Kong Knud den Hellige kæmpede drabelig for at faa den indført, ja endogsaa tilsatte Livet derved, og i Bramminge Kirke, der er opkaldt, indviet til ham, hænger eller har hængt en Tavle ved Siden af hans Billede, der berømmer Sct. Knud i høje Toner. Mindetavlen er af Genejmæraad von Gabel, og blandt andet hedder det om ham:

„Han bød, at Præsterne til deres Løn og Føde,
bør gives Tiende af Kvæg og Jordens Grøde.“

Fra Begyndelsen af svaredes derfor baade Kvægtiende og Smaaredsel. Det første var af de større Dyr, det sidste af Smaadyr, Fjerkræ og Bier, en Tiendel af Udbyttet aarlig. Tillige en Tiendedel af alt Kornet paa Marken som det stod i Høstens Tid. Denne Tiende, som den blev kaldt, skulde deles imellem Kirken, Præsten og Bispen med en Trediedel til hver.

Præsten modtog selv sin Tiende, men Kirken og Bispen kunde ikke tage imod Tienden i Kjærven. Den blev derfor solgt eller bortforpagtet til Fordel for disse, Bisperne fik deres Løn deraf, og Kirken skulde holdes vedlige. — 1679 købte General Major Johan Rantzau til Bramminge baade Darum, Bramminge og Gjørding Kirker af Staten for 2493 Rdl. og siden har i al Fald Darum Kirke fulgt med Bramminge Gaards skiftende Ejere, indtil i Slutningen af forrige Aarhundrede, da Løjtnant Fabricius paa Grund af Armod maatte

sælge den til Gjørding og Hunderup Møllere, der beholdt den, indtil dens Tiende aflæstes ved Lov.

Bispetienden som ved Reformationen inddroges i Statskassen og fik Navn af Kongetiende, blev henlagt til Lønning af Rektor ved Ribe Latinskole, men af denne igjen „perpetueret“ (forpagtet), til Sneumgaard for en fast aarlig Afgift for at opkræve den. Tiende Modtagerne maatte nemlig i Høstens Tid lade Kornet optælle paa Marken ved udsendte Tællere, og ingen Bonde maatte køre sit Korn hjem, forinden dette var gjort og Tienden leveret, en gruelig Ulempe i Høstens Tid. De tre Tidendetagere skiftedes til hvert tredie Aar at modtage Tienden, mædens den ydedes i Kjærven.

Henimod Midten af forrige Aarhundrede blev Tienden fastsat til en aarlig Kornydelse, enten i natura eller Kapitelstaxt, og den meget omstændelige og besværlige Levering i Kjærven hørte op.

1894 udkom en Lov om frivillig Tiende Afløsning, efter denne blev Kirketienden afløst, og der blev henlagt 8500 Kr. til Kirkens Vedligeholdelse. 1903 udkom en ny Lov om tvungen Tiende-Afløsning, og efter denne blev baade Præste- og Kongetienden afløst. Afløsnings-Summerne forrentes og afdrages nu i Stats-Skatterne, og efter ca. 60 Aar efter Afløsningen er Ejendommen frigjort for denne Hæftelse.

Kirken og Kirkegaarden.

Darum Kirke er indviet til St. Laurenti og har Navn efter denne Helgen. Hvornaar den er bygget, findes der ingen Oplysninger om; men det er sikkert, at den ikke er bygget paa en Gang. Skibet er af Tufsten, og hele Kirken er beskrevet af Helms i et Værk, der hedder „Danmarks Tufstenskirker“. De er af de ældste Kirker i Landet, og Darum Kirke er sikkert nok bygget enten lidt senere eller omtrent samtidig med Ribe Domkirke. Koret er af Granit og tilbygget senere, først et mindre, derefter lette udvidet imod Øst. Det ses endnu paa Sökkelen, Stenenes lidt buede Form, at de har siddet i et mindre Kor før. Heims mener i sit foran nævnte Værk, at Hvælvingerne i Koret sandsynligt er Efterligning af Ribe Domkirkes Hvælvinger og staaer i Forbindelse med, at Darum Sogns Kirke 1278 af Biskop Tyge blev tillagt Skolemesteren i Ribe, som fra den Tid af holdt en Vikarius her. Det er kendeligt i Kirkens Mur endnu, at Kvinderne en Gang har haft en egen Indgangsdør i den vestre Ende af Skibet mod Nord, muligvis før Vaabehuset blev bygget.

Taarnet er meget yngre, da det er opført af Teglsten, der først kom i Brug i Valdemarernes Tid. Dets Tagkonstruktion ender i en Spids med

et Spir, hvorpaa øverst en Vejrhane. Taarnet og hele Kirken er tækket med Bly. Ifølge „Danske Atlas V“ var der indtil 1736 et „lille Taarn“ d. e.

KIRKEN

Klokkespir over Koret, hvori der hang 2 Klokker. Den gaværende Klokke i Taarnet havde til Indskrift med Munke-Bogstaver: Jens Nielsen, Borge-

mester tho Waarden, Bartholdt Clasen, Borgear tho Riepen, Ingvord Frandsen tho Alderop, Anno 1590, formodentlig Giverne. Den nuværende Klokke er støbt i Hamborg 1785 af Joh. Nic. Rieber.

Kirken har fra gamle Dage haft 30 Mands Stole a 4 Sæder, 32 Qvinde Stole a 5 Sæder, nu nogle faa færre. Desuden et Pulpitur med 10 Stole a 5 Sæder med Aarstal 1624. Kirkens Skib har Bjælkeloft og der er ved Væggen et højt Panel med Aarstal 1604. Den har en anselig romansk Døbefont, hvorover hænger en ret godt udskaaen og med brogede Farver udstyret Daabshimmel, der bæres af en Træarm, som gaar ud af en Fisks Mund, Aarstal 1652. Den nuværende Altertavle er af Egetræ og sammenstykket af Dele fra forskellige Tider. I Stedet for en Kopi af Indstiftelsen af Nadveren er der nu et kønt Billede af de to Disciple med Herren i Emaus.

Der har forhen været en sjælden smuk Altertavle fra den katolske Tid, hvoraf der indtil i 1880erne endnu laa mange smukke Levninger paa Vaabenshusets Loft. Men en skønne Dag forsvandt de, Kirkens Ejer, Løjtnant Fabricius, Bramminge, havde bortgivet dem til Hr. Tøger Teilmann, Gjellerupholm ved Varde. Disse Levninger af den forhen smukt forgyldte Altertavle var følgende Figurer:

1. Maria med Barnet, staaende paa Halvmaanen med en Krone paa Hovedet, hvis øverste Kreds var høje, gennembrudte, gotiske Korsblomster, ca. 2 Alen høj. Alterskabets meget stærkt forgyldte Baggrund var endnu til Dels bevaret, 2¼ Alen høj.

2. Sammen med dette Mariabillede synes at have hørt to smaa Grupper af knælende Figurer, 15 Tommer høje, nemlig en Pave og en Biskop og fra den anden Side en Kejser og en Konge.

3. I Skabets Sidefløje fandtes fire Fremstillinger, to i hver, den ene over den anden. Hver Fremstilling var udskaaen af et enkelt Stykke Træ i stærkt Relief og saaledes, at de forreste Figurer stod helt frit frem. Man saa her a: Bebudelsen, b: Maria knælende foran det nyfødte Barn, lige overfor en gammel Mand i en gejstlig Ordensdragt, formodentlig Josef. 3 unge Mænd (Engle) holdt et Klæde op. c: Omskærelsen. d: Kongernes Tilbedelse: een knælende, to — den ene en Mor — staaende, og endnu desuden en fjerde mandlig Figur staaende med et gyldent Skrin. Hver af disse Grupper var ca. 18 Tommer bred og 16 a 18 Tommer høj.

4. En mandlig Figur med rigt Haar, vistnok St. Laurentius, knap 1½ Alen høj.

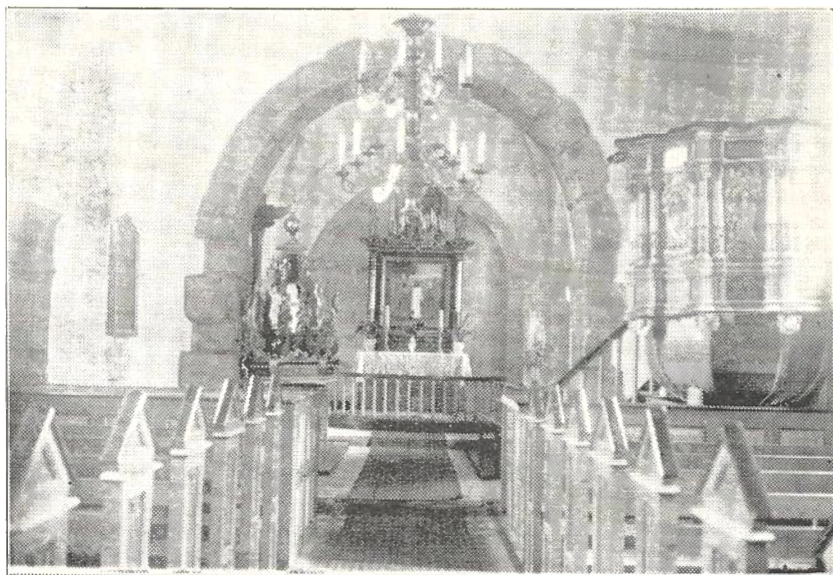
5. En kvindelig Figur i Ordensdragt, holdende en Kirkemodel med ottekantet Taarn og Spir, samme Højde.

6. En kvindelig Figur med Krone og opslaaet Bog, samme Højde.

Prædikestolen med de fire Evangelister er af Egetræ og med smukt forgyldt Billedhugger-Arbejde og bibelske Sprog. Den har ingen Lydhimmel og bærer Aarstal 1526.

Der har tidligere (indtil 1887) ligget 3 Ligsten, een i Koret og to i Skibet. Paa den første stod:

1. Her under hviler den salige Guds Mand Hr. Christen Sørensen Sevel, ordineret til Darum og Bramminge Sogne 1674 d. 4. Oktober. Efter 30 Aars tro Tjeneste i Herrens Vingaard død i Ribe 1703 den 9. September

KIRKENS INDRE

i hans Alders 54 Aar. Hans efterladte Vidne „hæderlige Matrone Maren Jensdatter, Bramminge, med hvilken han levede 28 Aar og avlede 4 Børn, har nu sin Sl. Mand til Ære ladet denne Steen nedlægge. Hun hensov i Herren 1720 den 27. August i hendes Alders 65 Aar, og her med hannem under denne samme hviler, men nu begge i Himlen med de udvalgte evig glædes.

Paa den anden Sten staar:

2. Os er en skjøn Arvedel tilkommen. Støvet herunder hviler er Sl. Søren Christensen Sevel, som er født i Darum Præstegaard den 24. Maj 1680, og død sammesteds den 28. Jan. 1698 i hans Alders 18 Aar, og her

hos hannem hviler hans kjære Søster, Christine Barbara Christersdatter Sevel, hun er født den 21. August 1681 og død Sl. paa Krogsgaard den 27. Oktober 1722 i hendes Alders 43 Aar, de forventer af Støvet en ærefuld Opstandelse.

Men jeg skal skue dit Ansigt i Retfærdighed,
jeg bliver mæt, naar jeg opvaagner efter dit Billed.

3. Herunder hviler velærværdige og Højlærde Hr. Peder Thomsen Lyngbye, født i Hørbye Præstegaard i Sjælland den 1. August 1673, Sognepræst til Darum og Bramminge Menigheder i 16 Aar, og Provst over Gjørding Herred i 1½ Aar, hensov i Herren den 17. Septbr. 1709 i hans Alder: 36 Aar, og herhos hviler hans kjære Hustru, hæderbaarne Matrone Sl. Dorthe Margrete Christensdatter Sevel, født i Darum Præstegaard 1678 den 23. Oktober. Efter 4 Aars Ægteskab og 9 Aars Enkesæde døde hun 1718 den 5. November udi hendes 40 Aar i Haab om en glædelig Opstandelse.

Herrens igenløste skal komme til Zion med Fryd og evig Glæde. Es. 35.

Inskriptioner i Kirken samt Billeder og Figurer. I det øverste Felt paa Altertavlen er et Billede af Jesu Korfæstelse, paa det venstre Hjørne staar en kvindelig Figur med et Bæger i Haanden, og til højre St. Peder med Nøglen, begge meget smukke og formodentlig fra den omtalte gamle Altertavle. I det store Felt er Billedet af Frelseren og de to Disciple ved Emaus Port og nedenunder staar med gotiske Bogstaver (som alle Inskriptioner har):

„Bliv hos os Mester, Dagen holder. Og han gik ind for at blive hos dem“.

Paa det gamle Alterbillede, der var en Kopi af en italiensk Maler, forestillende Jesus indstifter Nadveren, og som nu hænger nede i Skibet, stod nedenunder:

„Gjøre dette til min Ihukommelse“.

Rundt paa Døbefontens Daabshimmel staar: „Sandelig siger jeg dig, uden saa er, at nogen bliver født af Vand og Aand, da kan han ikke komme i Guds Rige“. Og ligeledes rundt paa Prædikestolen staar: „Hvorledes skulle de troe paa den, om hvem de ikke have hørt, men hvorledes skulde de høre, uden der er nogen som prædiker“. Rom. 10, 13—14. Under Orgelet lige for Midtergangen staar: „Synger og spiller i eders Hjerte for Herren“. Eph. 5, 19.

Paa Taarnets søndre Side staar Aarstallet 1768, og i liber daticus tales der paa samme Tid om Skibets og Pulpiturets ny Loft, saa der vist i dette

Aar eller Aarene deromkring har været en større Reparation af Taarnet og Kirken.

Man ved ikke, at der er sket noget ved Kirken hverken ind- eller udvendig undtagen Hvidtning og Vedligeholdelse indtil 1886, da der blev opsat en Kakkelovn, og Aaret efter blev der lagt nyt Gulv i Gangen, de røde Mursten afløstes af Fliser, og inde i Stolene blev der lagt Bræddegulv. Stolene blev fornyede undtagen Forstykket, der er af Egetræ med Pergamentfyldninger, de blev desværre savet glatte oventil og paasat en Trekant. De blev ogsaa malede, men kun en Slags Grund til Egetræsmaalning. Loftet, der laa neden under Bjælkerne, var malet med Kalk og Sværte til noget ubestemmelig graat.

1906 blev der skænket et Orgel til Kirken af en Anonym (Arvingen efter et afdød Ægtepar, Lambert Kristensen og Hustru) og Aaret efter blev der givet 3 Lysekroner af Chr. Andersen Christensen og Thomas Jensen Rasks Enke. Senere er der skænket Lysestagerne paa Alteret af Tonnes Jessens Enke.

Kirken var som før nævnt ikke ordentlig malet, og Loftet især grimt. 1917 tog Menighedsraadet Beslutning om, at den skulde opmales, Loftet kasseres og et nyt Loft lægges ovenpaa Bjælkerne. Menighedsraadets Formand, daværende Sognepræst Just Nielsen, fik tegnet i frivillige Gaver over hele Sognet ca. 6000 Kr., fordelt til Udbetaling paa 3 Aar. Derpaa toges fat paa Arbejdet. I Stedet for den gamle Kakkelovn, der var opbrændt, opsattes et Varmeapparat, det gamle Loft blev revet ned og et nyt lagt op, saaledes at det kønne Bjælkelag kom til Syne. Korbuens skønne Kampestens Bygning blev afdækket, den havde før været overkalket, ligesom Væggene. Der blev sluttet Akkord med Kunstmaler Hansen, Esbjerg, der for en Sum af 3000 Kr. paatog sig Malerarbejdet, baade det almindelige over hele Kirken, samt tillige Altertavlen og Prædikestolen. Det ny Billede til Altertavlen, malet af samme, blev skænket af Lærerne P. J. Nielsen og Chr. Hansen. Denne Restauration af Kirkens Indre har gjort Darum Kirke til en af de kønneste i Egnen.

Kirkegaarden er ca. 13000 Kvadrat-Alen stor og indhegnet med et Kampestens Dige, der i 1887—88 blev omsat og Stenene kløvede, saa det fik et kønnere Udseende.

I Hundreder af Aar havde den henligget som en grøn Ager fuld af Tuer (Grave) vel endogsaa udlejet til Slet, og ofte kunde man i Vinter-tiden se Faar græsse derinde. Folk var i den Grad omhyggelig for at holde den tilgroet med Grønsvær, at de endogsaa ved en ny Grav først forsigtig gravede Sader af ligesom Mønsader og lagde dem tilside, inden Graven

kastedes, og igen, naar Graven var tilkastet, atter lagde dem forsigtig tilbage paa denne. De nærmeste Naboer og Familie blev bedt til Gravkastning, Dagen før Begravelsen, og det var de samme, der tilkastede Graven. Naar Graven var jævnet og Saderne lagt paa, blev Spader og Skovle smidt over Kors oven paa Graven.

Kranser brugte man saa godt som ikke, og Minder paa Kirkegaarden over afdøde fandtes meget sjælden. I 1767 fandtes paa Darum Kirkegaard kun 2 Minder over Bønder og 1 over en Præst. Mindet over Præsten er en 3 Alen lang smuk tilhugget Sandsten med Ornamentter og med smukke og endnu meget læselige Bogstaver staar indhugget:

„Denne Steen gjemmer det dødelige af en retsindig Guds Mand, den i Livet velærværdige og vellærte Herr. Hans Curtz, Sjælesørger for Darum og Bramminge Menigheder i 24 Aar. Født her i Darum Præstegaard 1714, kaldet til Præst 1740, ved Døden bortgaaet 1764. Hans efterladte Enke Anna Steens Datter, med hvilken han levede i 17 Aars kjærligt Ægteskab med efterlevende Børn, 3 Sønner og 1 Datter har til skyldigst Erintring ladet hans Grav skjule med denne Steen“.

Denne Præsts eneste Datter Kirstine Maria, døbt 12. December 1753, blev Moder til Præsten og Digteren Sten Steensen Blicher.

1886 tog Beboerne sig for at ville have Kirkegaarden jævnet og tilplantet. Ved et Møde med Kirkeejerne, de forhen omtalte 2 Møllere, blev der Enighed om, at Beboerne selv lod Kirkegaarden planere, den var nemlig meget ujævn, og Kirkeejerne skulde lade den tilplante og Diget omsætte, saaledes som det forefindes nu. Under et Udvalgs Ledelse blev Sognet saa inddelt i 6 Dele, og en Mand fra hver Ejendom, indtil $\frac{1}{6}$ af Sognets Folk, mødte en Uge igennem paa Kirkegaarden, og dermed var dette Arbejde gjort. Flere var ikke tilfredse dermed, Kirkegaarden skulde ikke gøres til en Have eller en Spadseregang, men alle tog alligevel Del i Arbejdet.

Kirkegaardens Sløjfning og Tilplantning blev Begyndelsen til Menighedens større Interesse for de døde Have. Mange Gravsteder blev beplantet og hegned, enten med levende Hegn eller Stakit af Jern eller Træ, en Mængde smukke Minder findes nu paa Kirkegaarden, og der finder næsten Kappelyst om, hvem der kan holde sit Gravsted bedst i Order. Nu kan man en Foraars- eller Sommeraften træffe mange Mennesker paa Kirkegaarden, dels for at pynte op og dels for at dvæle i Minderne om de afdøde Kære, der hviler der under Mulde. Den store Omhu for Kirkegaarden og de Døde kan ogsaa skyldes, at det kristelige Aandsliv, Tro, Haab og Kærlighed, ligesom rører sig stærkere og giver sig mere Udslag i Ret-

ning af at hygge om de døde nu end i forrige Dage har maaske ogsaa her som i Hjemmene givet sine Udslag, idet Skønhedssansen er meget større end forhen.

Kirkens Jordegods.

Til Kirken havde fra gammel Tid hørt 3 Gaarde i Darum, og endvidere kom i Tidens Løb 4 mere til, som havde hørt under Bramminge. Herligheden hører til Kærgaard og Bondeskylden til Bramminge, hedder det i lieber daticus, det vil rimeligvis sige, at disse Gaarde skulde gøre Hoveritjeneste paa Kjærgaard, men betale Bondeskylden (Fæsteafgiften) til Bramminge, som var Kirkens Ejer. Denne Afgift blev kaldt Kirkens Skyldkorn, og den var ialt aarlig 7 Tdr. 3 Skp. 2 Fdk. Rug og 8 Tdr. 2 Skp. Byg, der skulde leveres paa Bramminge Hovedgaardhver Mortensdag (11. November), hvor det var en Skik og næsten bleven til en Ret, at de, der leverede Kornet, skulde beværtet med kogt Øl og Smørrebrød, samt „Karmanotter“ (Ølpunser). Da Bønderne ved Køb frigjorde sig for Herligheden til Kjærgaard, lagde Herskabet denne aarlige Skyldkorns-Afgift over paa alle Store Darum Byes Lodsejere, fordelt efter Hartkorn, men de omtalte 7 Gaarde havde Forpligtelsen til at indkassere det og køre det til Bramminge.

Om dette Kirkens Skyldkorn skal der i sin Tid være ført en lang Proces, idet Ejerne af de Gaarde, der ikke havde hørt under Bramminge, mente, at det med Urette var blevet dem paalagt at svare deres Andel deraf, men de tabte Sagen. Kirkens Skyldkorn blev afløst i 1895, da der ved Overenskomst blev betalt en kontant Sum for Frigørelsen for denne Afgift.

Til Kirken hørte desuden 3½ Demat Eng, som under et var indelukket i Præstens store Engfenne, ligger i den østre Side afmærket med Doeie og Steen, og er Grøften iberegnet 5 Roder bred, og endvidere tilhørte Kirken en Ager, næsten lige ned for, hvor Møllen nu ligger.

De 6 Gaarde i Lille Darum svarede 16 Skp. Rug aarlig til Latinskolen i Ribe. Dette havde vist ikke andet at gøre med Kirken end at en eller anden Ejer af Fæstegodset havde paalagt Bønderne denne Afgift i Vederlag for en Sjølemesse i den katolske Tid, maaske i Domkirken, og den er saa ved Reformationen ligesom Bispetienden henlagt til Ribe Latinskole. Denne er afløst ved kontant Sum for en lille Menneskealder siden.

Ligeledes svarede disse Lille Darum Gaarde nogle faa Kroner aarlig til Præsten. Vistnok bortfalden uden Vederlag.

Præster i Darum efter Reformationen (efter liber daticus).

1. Ole Lauritzen, der blev Præst 1561, skal være den første lutherske Præst i Darum. I Følge Repertoire Ripensi fik han nævnte Aar ved Rieber Byeting Skjøde paa et Hus i Grønnegade af Peter Stub, som var ham arvelig tilfalden efter hans Fader Iver Stub. Hanhavde 3 Sønner, Lauritz, Hans og Jacob, som 1581 den 13. Maj ved Rieber Byeting gav Mag. Jacob Jensen Janderup samt deres Moder Afkald for deres Arv efter deres Sl. Fader, som allerede nogle Aar har været død, thi

2. Sl. Christen Pedersen var allerede Sognepræst i Darum 1576, da han Mandag ante Judica fik Skjøde ved Rieber Byeting af sin Broder Albert Pedersen paa en Gaard paa venstre Side af Gaden ved søndre Port.

3. Gunde Mortensen siger Terpagter Rip. Cimbr. p. 614 at være død 1595.

4. Jacob Hegelund blev kaldet hertil den 27. April 1595. Han var Broder til Biskoppen i Ribe, Peder Hegelund, han var født i Ribe 1556, hans Fader var Jens Christensen Hegelund, som 1554 blev Borge Mester i Ribe og 1544 var Raadmand og døde 1571. Hans Moder Maren Klynes, Raadmand Peder Ibsens Daatter. Han er dimitteret fra Ribe Skole af hans egen Broder Peder Hegelund, som da var Rector og sidn blv Biskop, blev den 27. April kaldet til Sognepræst her til Darum og ordineret af samme sin Broder, som samme Aar var bleven Biskop. Han døde i Ribe den 29. Februar 1600 af en Pleuris i maadelige Omstændigheder; thi hans Hustru Anna gik fra Arv og Gjæld efter ham, som ses af Riebe Justits Protocol den 5. Novbr. 1602.

5. Mag. Jacob Nielsen Bonnum eller Bonnesen, som Familien kaldes i Ribe, er født i Ribe 1574. Niels Povlsen Bonnum Raad Mand sammesteds siger Terpagter Rip. Cimbr. p. 601, Møllers Cimbr. lit. kaldes han Concul, jeg haver en Optegnelse af Raadstue Protocollerne af 1568, 1576 og 1580 paa Borge Mestre og Raad Mænd, men blandt dem findes han ikke, mindre i de følgende Aar, men ved 1603 Raad Mand Thomas Bonnum. Han havde en Søster Gunder Niels Dtr., som var gift med Sl. Niels Hansen, Sognepræst i Gram, dog som der i forrige Optegnelser findes nogle mellem Aar, og Eftertiden giver nu Borge Mester Niels Povelsen Bonnum, som Terpagter giver Bie Navnet Pilsted, er det denne Niels Povelsen Bonnum, hvis Hus og Gaard Mag. Jacob Bonnum skjøder til forte sin Søster Gunder Niels Dtr., nemlig den Lod 500 Daler, som tilkom i hans Sl. Faders, Borge Mester Niels Povelsens Gaard paa Nørre Siden Neder Dam, hvilket hun igjen samme Dag den 4. Marts 1615 pantsætter ham for 300 Daler. Fra Ribe Skole er han dimitteret til Kjøbenhavns Universitet, rejste siden

til Wittenberg, hvor han distingverede sig ved sine Skrifter og udgav 1596 en meget lærd historisk Afhandling paa Latin. Og der har han taget Magister Graden.

Ved hans Hjemkomst fra Tyskland, blev han særdeles vel antagen af Biskoppen i Ribe Peder Hegelund, og Anno 1600 udvalgt til Sognepræst for Darum, til hvilket Embede han blev indsat 1. Søndag efter Paaske, ægtede Biskou Hegelunds Datter Anna født den 15. Oktober 1583 af hans andet Ægteskab med Margrethe, Sl. Jørgen Pedersen Provst i Tønder hans Datter. Han skal have haft en Del Børn, af hvilke jeg har fundet 3 Sønner

1) Niels Jacobsen Bonnum, Borger i Ribe.

2) Thomas Jacobsen Bonnum, som 1660 den 20. Aug. maatte ved Rieber Byeting lide Dom at betale til sin Broder Niels Jacobsen efter Haandskrift af 25. Septbr. 1655 — 7 Hdr., atter efter Haandskrift af 12. Juli 1656 10 Hdr. og en Løn saa god som 3 Rdl.

6) Jørgen Jacobsen Bonnum og en Datter, som ægtede Eftermanden, manden.

Han var og i nogle Aar Provst over Gjørding Herred, men dette Embede har han resigneret, før han døde; thi Sl. Niels Pedersen i Gjørding blev in Synode Ripensi den 1. Juni 1648 dertil beskikket. Ved hans tiltagende Alder har han faaet sig en Hjælper, Sl. Hans Sørensen Rafnsøe, som var Hører i Ribe Skole Paaske 1642, men allerede Præst 8. Aug. 1642 og ægtede hans Daatter. Denne Mand havde ikke de bedste Egenskaber, men hans Svigerfader havde for hans Skyld en Del Ulejlighed, hvorom haves en Dom, afsagt i Ribe Landemode den 22. Juni 1644 saa lydende:

Mag. Jacob Bonnum, Provst i Gjørding Herred og Sognepræst til Darum, for sin dristige Forseelse, at han imod Paabud tilstedte Sl. Hans Sørensen at betjene Prædike Embedet, som hannem til Sagens Uddrag var formenet, saa og for sin uflittige Tilsyn og Efterladenhed i sit Provste Embede, at han ikke efter kongl. Maj Forordning lod Sl. Hanses Forseelse tilbørlig gives tilkjende, og derfor tiltales og straffes er paalagt paa høje Øvrigheds gode Behag til Straf og Brødepenge at give Ti Rigsdaler til fattige geistlige Enker. Hans Sørensen, som sig grovelig hafde forseet, og var befunden uden sine hæderlige Præsteklæder i Ryttergilde, der drukket, slaget Degnen og lavet andre Enormiteter saa som han beskyldes for og vedgik, skal ogsaa paa høje Øvrigheds Behag denne Gang til en alvorlig Paamindelse give til Strafpenge 50 Rdl. in specie iligemaade til geistlige Enker og hermed forpligte sig til, herefter at føre et skikkeligere og ret Præstelevned, eller med andre forliges for forrige, og tilbørlig at straffe

Jens Callesen Degn for sin daarlige, dristige og utilbørlige Forhold skal give 10 Rdl. eller være til Degne Embede forment.

Denne gamle Mand døde den 19. Marts i Dimmelugen 1649, begravet 24. Marts i sit 75de Aar. Naar man regner fra hans Formands Døds Dag den 29. Februar 1600 til dennes Døds Dag, bliver det i hans Embedes 50. Aar. Over ham holdt Biskoppen Doctor Eric Monrad Ligprædiken.

6. Hans Sørensen Raunsøe var Hører i Ribe Skole og 1642 blev beskikket til Adjunctus for Mag. Jacob Bonnum, hvis Daatter han ægtede, hvorledes hans Opførsel har været for sin Svigerfader, kan sees af foregaaende. Man har af ham en Fortegnelse over Darum Sogns Indkomster i Stifts-Arkivet af 1649. Her er en Tradition, at han haver lidt meget i den svenske Krig, og som han har været af et hidsigt Temperament, maaske saaledes forløbet sig mod de fjendtlige Officerer, at de havde trækket ham ud i Gaarden for at afhugge hans Hoved, men hans Hustrue derimod saaledes insinuerede sig hos dem, at de ikke alene sparede ham, men endog tog hende med sig, da de drog bort. Men hun siden listede fra dem og kom hjem igen. Der staar i Kirken 2de navnløse Skilderier, som skal være deres. Han døde 1670, og var den sidste Præst for Darum Sogn, før Bramminge blev annekteret. (Her maa da indføres de Præster, som hæver været til Bramminge og Hunnerup, før de blev separerede, og Bramminge lagt til Darum, men Hunnerup til Vilsløf).

1) Den første, jeg har funden, er Peder Jensen, som var Præst 1592.

2) Peder Pedersen var Præst 1596, og som han da havde en Daatter gift med Mads Hjort i Ribe, som med hende havde Børn, paa hvis Vegne Mads Hjort den 12. Juni 1596 skjøder til Peder Pedersen ved Ribé Byeting en Aalgaard i Nicolaj Gaden, er det troelig, at den forrige Præsts Nafn Peder Jensen maa ikke være rigtig, men skulde være Peder Pedersen.

3) Eske Jørgensen hafte til Ægte Jens Pedersen Terpaggers Daatter af Ribe, paa hvis Vegne han den 27. April 1599 med hendes Brødre Peder og Claus skjøder til Niels Povelsen Byefoged deres Stald i Nicolaj Gade

4) Jens Pedersen Vorgoed var 1646 adjungeret den forrige gamle Eske Jørgensen. Han gjorde det Mageskifte 1654 med Ober Secretair Eric Krag til Bramminge om Præstegaarden i Bramminge og Annexgaarden i Tømmerby og boede siden i Annexgaarden i Hunnerup, hvor han døde 1660, efter ham kom den med hvilken Darum og Bramminge bleve annecterede, nemlig:

7. Povel Christensen, han blev ordineret den 19. April 1660 til Sognepræst for Bramminge og Hunnerup, men da Hans Sørensen Raunsøe til Darum ved Døden afgik, blev efter de kgl. Anordninger af 9. Decbr. 1663

og 22. Decbr. 1669, som var confirmeret af 13. April 1670 ved Biskoppen gjort den Anordning, at denne Hr. Povel Christensen herefter skulde være Sognepræst til Darum og Bramminge, men Sognepræsten i Vilsløf nød ikke denne Gang godt af denne Bevilning, men Hans Pedersen Batscher blev ordineret til Hunnerup til Sognepræst, men da denne den 16. April 1672 fik Collatz paa Jerne og Schads, blev Hunnerup annecteret til den daværende Præst i Vilsløf Christen Olesen Lønne.

Denne Povel Christensen skal have været liden af Natur, derfor bliver han endnu af de ældste kaldet lille Hr. Povel, og har været i fattige Omstændigheder. Han døde 1674.

8. Christen Sørensen Sevel, han er født 1649, kaldet af Kongen og ordineret i Ribe den 5. Oktober 1674 af Biskop Kraglund, hans Hustru var Maren Jens Dtr., Bramminge, men hende avlede han 4 Børn: 1. Søren, født 24. Mai 1680, døde 28. Januar 1698, gammel 18 Aar. 2. Christiane Barbara, født 21. August 1681, døde paa Krogsgaard den 27. Oktober 1722. 3. Dorthé Margreta, født 23. Oktober 1678, som ægtede Efter-Manden. 4. Margreta fik Terman Madsen, Ejer af Nielsbye Gaard. Hans Broder var Mag. Søren Sevel, Sognepræst i Kjøbenhavn. Han døde i Ribe 9. Septbr. 1703 i hans Alders 54 Aar, hans Hustru døde den 27. Aug. 1720, gammel 65 Aar, begge begravet ved Alter Foden under en Ligsten.

9. Peder Thomsen Lüngbye, født i Hørbye Præstegaard i Sælland den 1. August 1673, hvor hans Fader var Præst. Han var den første Præst. som hertil blev kaldet, efter at jus patronatus (Kaldsretten) var solgt fra Kronen, og altsaa maa han være kaldet af General Major Johan Rantzau 1703 og dertil ordineret den 10. Novbr. 1703, ægtede sin Formands Datter Dorthé Margrethe Sevel, blev 24. Oktober 1708 indsat til Provst over Gjørding Herred, han døde 17. September 1709, Hans Enke 5. November 1718 i hendes Alders 40 Aar. De ligger begge i Kirken midt paa Gulvet under en Ligsteen.

10. Povel Hansen Curtz er født 1684 i Colding, hvor hans Fader Hans Pedersen var Borgemester. Efter udstandne Examinere ved Universitetet blev han Hører i Colding Skole, indtil han af General Major Christian Rantzau blev kaldet til dette Embede, hvortil han blev ordineret af Biskop Muus den 23. November 1709 og derpaa indsat 3de Advents Søndag. Anno 1710 indlod han sig i Ægteskab med Major Jens Reenberg til Lynderup Gaard hans Datter Mette Christine Reenberg, med hende avlede han 7 Børn, deraf de 4 døde i deres Ungdom: 1. Søn Hans succederede Faderen. 2. en Daatter Anna Benedicta gift med Hr. Niels Friis paa Fanø, født 1719, gift den 18. Septbr. 1745, døde i første Barselseng. 3. En Søn Jens Curtz

født 1722, var Bye Foged i Holstebro, men da han ej kunde gjøre Regnskab for Byens Penge, rømte han bort, nogle siger til Vestindier. En Daatters Død var meget sørgelig, hun var tillige med flere af sine Søsken- de paa Lunderup Gaard, da Præstegaarden var afbrændt, hvor hun druk- nede ved Slædefart paa Nytaars Aften.

Han fik sin Søn sig adjungeret 1745 og døde 1754 i hans Alders 70 Aar, ligger begravet i Kirken uden Navn og Inskription.

Han skal have været en fornuftig og forsynlig Husholder og en god Landmand, af et meget munter Humeur. Personalia over ham havas ikke.

Han haver tvende Gange lidt Ilds Vaade, den første Gang ved St. Hans Dags Tider 1730, da hans Sals Hus afbrændte, hvilken Ildebrand begyndte i Bryggeret, anden Gang 1734, da Tordenen slog ned i Lade Huset og fortærede Laden med det meste af Stalden.

11. Hans Curtz er født i Darum Præstegaard den 26. December 1714 og døbt 2. Januar 1715. Hans Fader var Hr. Povel Curtz og Moder Mette Christine Reenberg. Da den ulykkelige Ildebrand fortærede hans Faders Hus, blev han sendt til sin Morbroder Major Jens Reenberg til Lunderup Gaard, som selv informerede ham og med et priseligt testamonio forsendte ham til Københavns Universitet den 2den Maj 1732, hvor han blandt Stu- denterne blev immatriculeret, opholdt sig den meste Tid i Kjøbenhavn, tog Attestats den 12. September 1743, Charact: non contemendum, indtil han 1745 af Gehejmeraad Gabel blev kaldet, den 2. Februar, til adjungeret Successor her til Darum og Bramminge, konfirmeret den 19. Marts 1745, hvortil han blev ordineret af Biskop Brorsen den 30. Juni 1745, Inskrip- tionen paa hans Ligsten siger 1740, men urigtigt. Anno 1747 indlod han sig i Ægteskab med Anna Steensen, Commerce Raad Steen Jørgensens Daat- ter paa Aunsberg, med hvilken han avlede 3 Sønner og 1 Daatter:

1) Christian Carl født den 5. Maj 1749. 2) Steen, døbt den 20. Trinit. 1750. 3) Povel, døbt den 23. Trinit. 1751. 4) Kirstine Marie, døbt den 12. December 1753.

Han døde den 4 December 1764 og begravedes paa Kirkegaarden, norden for Kirken under en Ligsten, hvis Inskription forhen er anført. Personalie havas ikke.

Paa en Rejse fra Ribe væltede hans Vogn, hvorved han fik sin Arm af Led, dog lykkelig igen cureret. Videre vides ikke om ham.

12. Thomas Hillerup er født i Hillerup den 1. Marts 1727 af Bøn- derfolk. Faderen var Niels Christensen og Moderen Else Madsdatter. I hans 12te Aar kom han i den latinske Skole i Ribe og blev derfra dimitte- ret til Kjøbenhavn 1749. Efter ustandne Examina ved Universitetet blev

han Amauensis ved Biskop Doktor Brorson i Ribe og Collega ved Stiftets Cathedral Skole. Derfra blev han kaldet til Sognepræst for Höyrup Menighed, hvor han var Præst lidt over 1 Aar. Derpaa blev han kaldet til Sognepræst for Darum og Bramminge Menigheder og indlod sig i Ægteskab med Hr. Byeskriver og Kjøbmand Rasmus Ølgaard i Varde hans Datter Jomfru Mette Ølgaard. Denne hans Ægteskab varede kun paa 3die Aar, da Døden berøvede ham hende den 28. November 1767, hun efterlod ham to Døtre, nemlig Ingeborg Margrethe og Else, den første var gift med Hr. Cancelie Raad Hillerup i Fyn, den anden med Raad og 'Told Inspektør Krag i Ribe. Efter 13 Aars værdig Embeds Førelse forlod han Verden den 14. Juli 1777.

13. David Grønlund, som derefter blev Sognepræst for Darum—Bramminge, ved man ikke meget om, da liber daticus fra hans Tid ikke omtaler Præsterne. Efter mundtlig Tradition skal han være Forfatter til de foregaaende Oplysninger om Præster efter Reformationen, men af Beskedenhed har han ikke omtalt sig selv. De kirkelige og aandelige Forhold i Sognet, samt hvilken Aandsretning de forskellige Præster har tilhørt, omtaler han ikke, endda Pietismen var stærk fremherskende i de nærmest foregaaende Præsters Tid med Salmedigteren Biskop Brorson i Spidsen, og i Poul Curtz's Tid maa Konfirmationen jo være indført. David Grønlund har vistnok været en dygtig Mand i mange Retninger, historisk interesseret, maaske ogsaa dygtig Have- og Landmand, men i kristelig Henseende Fornuftskristen (Rationalist).

— Provst Jacobsen.

14. Jens Jakobsen var født paa Fanø og af Sømandsslægt. Han havde en Broder, der var Kjøbmand paa Fanø, ham, der paa Auktionen paa Kjærgaard 1786 købte Udgrøbene tilligemed en Mand fra Sønderho. Han blev kaldet til Sognepræst i Darum 1787 og blev nogle Aar senere udnævnt til Provst over Gjørding Herred. Han var Rationalist af Overbevisning og han skildres som en meget alvorlig Mand, der strengt revsede Menigheden fra Prædikestolen, naar han befandt, at nogle af dens Medlemmer gik udenfor Dydens og Pligtens Vej. Det var i Provst Jakob-

sens Tid, at „Evangelisk kristelig Salmebog“ blev indført i Kirken i Stedet for Kingos Salmebog. Dennes Indførelse mødte ikke saa lidt Modstand hos de bevidst Troende i Menigheden. Gamle Jens „o æ Knold“ sagde, at i den ny Salmebog fandtes hverken Himmerig eller Helvede, og han havde Ret; thi i den synges kun om Pligt og Dyd og gode Gjerninger, og om Jesus som Dydens milde Lærer. Denne rationalistiske og poesiløse Salmebog med de slæbende, monotone Koralmelodier blev der sunget efter i Darum Kirke i over et halvt Aarhundrede, rigtignok med et Tillæg af Mynter de sidste 25—30 Aar med adskillige gode Salmer, hvoriblandt en af Grundtvig med Melodi: „Herre, jeg har handlet ilde“. Provst Jakobsen kørte altid i Calais Vogn til Annexet i Bramminge, og Degnen kørte med ham. De store Helligdage var der altid sidst Gudstjeneste i Bramminge, saa overnattede Provsten og Degnen paa Herregaarden og tog først Tjeneste anden Helligdag. De fik om Aftenen en lille L'hombre med Herremanden, samt diverse god Mad og Drikke, som de ikke foragtede.

Peder Iversen var i mange Aar Kusk for Provsten, og han øgerede ogsaa undertiden Degn i dennes Forfald. Præst havde han kun en Gang været, da Provsten maatte til Gjørding at forrette Tjeneste i Sognepræstens pludselige Sygdom. Det var samme Peder Iversen, der i Statsbankerottens Tid, da mange tabte Penge, trøstede sig med, at han hverken havde „Penge i eller uden for Protokollen“.

Provst Jakobsen døde her i Darum 1826.

15. Derefter blev Pastor Kragh Sognepræst i Darum. Han var en stille og rar Mand, siger de gamle, der ikke gjorde sig meget bemærket hverken som Menneske eller Præst. Den store Præstegaard kunde han ikke have med at gøre, den var derfor udforpagtet, baade i hans og det meste af hans Eftermands Tid. Sognefoged Peder Sørensen og Gaardejer Niels Gravesen havde den i nogle Aar, men spandt nok ikke Silke derved. En Forpagter Hagge, senere Gaardmand i Opsneum, havde den i flere Aar, men laa i evig Strid og Kiv med Præsten og Fruen. Sidst var der en Forpagter Christen Nielsen. Madam Kragh (Præstekonen kaldtes endnu ikke Frue) havde et meget heftigt Sind, og tidt ren urimelig. Deres Eftermand Pastor Jørgensen maatte give 200 Rdl. for at flytte ind i Præstegaarden med Familie en Maaned før Naadensaarets Udløb. Den første Dag spiste de til Middag hos Madam Krag, en af Børnene kom til Skade at vælte 1 Fl. Vin, der spildtes. Herover kom hun i en saadan Harnisk, at hun skældte og smeldte og ruskede Barnet, saa Jørgensen maatte tage Affære og lade hende vide, at Barnet var hans og nu kunde det være nok. En anden Gang maatte Madam Jørgensen være Vidne til, at hun

slog sin Pige med en Ildklemme, fordi hun havde glemt at tørre Vadsken. Hendes Væsen og Opførsel havde gjort hende hel foragtet i Darum.

Pastor Jørgensen.

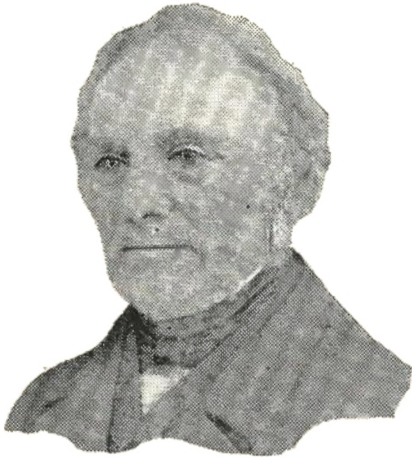
16. Peder Jørgensen var en Skolelærersøn, født 5. Januar 1802. Han var opdragen i ydenst Tarvelighed og under sine Studeringer i København døjede han en Del af Savn og Fattigdom. Han spiste f. Eks. ikke til Middag i to Aar, indtil en Rigmand tog sig af ham, og han fik Stipendium. Han var meget flittig og læste til langt ud paa Natten, og for at holde sig vaagen vænnede han sig til at bruge Snustobak.

Iblandt dem, Jørgensen omgikkes i sin Studietid, var den senere bekendte Seminarieførstander Ludvig Kristian Møller. — Hans Hustru siger senere, at havde han i sine Livsforhold kunnet følge med Udviklingen gennem Bøger og Blade, og havde han faaet Omgang med grundtvigske Præster, var han sikkert bleven en ivrig Grundtvigianer. Paa tre Aar tog han sin Attestats med 1. Karakter i Foraaret 1826, samme Efteraar blev han Huslærer hos Provst Brøndsted, Asminderød, hvis Datter Sofie Konradine han senere blev gift med.

1829 blev han Sognepræst paa Agersø, og 1834 udnævntes han til Sognepræst for Darum og Bramminge. Han var ikke nogen stor Taler, men en Mand i Darum sagde en Gang: „Vi er glade ved Deres Prædikener, men jeg tror, at der ligger endnu mere Velsignelse i det, at De gaar saa flittig omkring til Folk, det er bedre end alle gudelige Forsamlinger“. P. Jørgensen var tilforladelig i al sin Færd, National og Dansk til Fingerspidserne. Derfor maatte han døje megen Haan og Spot, blev forfulgt og forjaget fra sin Præstegaard i Oxenvad i Trearskrigen af Hjemmetyskerne og Fjenden. 1859 forflyttedes han til sit sidste Embede, Hesselager paa Fyn. Hans Hustru var meget afholdt i Darum, baade for sit muntre Sind og sine morsomme Indfald. Hun var en god og huslig Kone i Hjemmet og meget godgørende og hjælpsom, hvor der var Trang.

I en Bog: „Oldemors Erindringer“, har hun fortalt mange fornøjelige Træk af sit Liv, og hvorigennem man faar et Billede af hende som en Kvinde med et stort og godt Hjerte. De havde 6 Børn, Højskoleforstande-

ren og Politikeren Sofus Høgsbro var gift med en Datter af Pastor Jørgensen.

Provst Ramsing.

17. Provst Ramsing kom fra Ansgager til Darum og Bramminge 1847. Nogle Aar efter blev han Provst for Andst, Slaugs og Gjørding Herreder. Han var en arbejdsom og dygtig Kontormand, der havde Orden i sine Sager og kunde overkomme meget. Foruden sin Præstegerning havde han det store Arbejde som Provst i et stort Provsti, som han boede i den yderste Ende af. Saa var han Formand i Sogneforstanderskabet, der var oprettet i hans Formands Tid efter Lov af 13. Aug. 1841, og efter hvilken Præsten var født Formand. — Til lige drev han selv Præstegaarden, der

i hans Tid havde 20 Malkekøer, 6 Heste og en Del Ungkreaturer.

I Præstegaarden var til Stadighed 4 Piger, 3 Karle og en stor Dreng om Sommeren, samt til visse Tider en Daglejer. Der var Liv og Lystighed, naar det store Tjenerpersonale samledes i Borgestuen til Maaltiderne og i Fritiden. Morten Møller og Kristen Jakobsen, der fik Tilnavnet Provst i denne Tjeneste, var Avlskarle i flere Aar efter hinanden.

Provstinden var dygtig til at forestaa den store Husholdning med Brygning, Bagning, Slagtning og Smør- og Ostelavning, ligesom hun havde gode Gaver til at omgaas Tjenestefolkene og faa Arbejdet til at gaa.

Nulevende Konfirmander fra Ramsings Tider siger, at han var en streng, alvorlig Mand, han taalte ikke saa meget som et Smil i Konfirmandstuen, og de Stakler, der ikke kunde lære Salmerne og Balles Iærebog udenad blev under Tiden afvist og maatte gaa en Vinter mere. Han var ikke meget veltalende, men hans Prædikener var vel udarbejdede.

Provst Ramsing havde knap Middelhøjde og tynd, men rask i sine Bevægelser, han gav af og til et Slag til Siden med Hovedet, baade naar han gik og talte. Han red for det meste til Annexet. 1861 flyttede han til Vester Skerninge paa Fyn. En Søn af ham var i mange Aar Herredsfuldmægtig i Ribe, en var Adjunkt i Ribe, og en blev Gymnastikinspektør.

Pastor Gad.

18. Eliesar Theofilus Gad var Præstesøn og af en stor Præstefamilie. Han havde fire Brødre, hvoraf en var Biskop, to var Provster og en havde Titelen Konsistorialraad. Han var født 1813 og skulde som sine Brødre være Teolog, skønt han ikke havde stor Lyst eller Evner til Studeringer. Den Tid var det ikke saa let at faa Præste-Embede, og da Gad var bleven Kandidat og vilde gifte sig, søgte han Skolelærer Embede og blev Skolelærer og Kirkesanger i Skibby. Han kunde rigtignok kun 20 Koralmelodier, men med disse klarede han sig stolt som Kirkesanger. Ef-

ter ca. 15 Aars Forløb søgte han Præste Embede og kom til Nørre Sunby, og 7 Aar efter forflyttedes han til Darum og Bramminge. I Nørre Sundby var Biskop Kirkegaard en Søndag kommen ind i Kirken under Prædikenen og Gad blev saa befippet, at han nær var gaaet fra Concepterne. Siden turde han aldrig gaa paa Prædikestolen, uden at have sin skrevne Prædiken med sig, og tildels læste han den op med stor Salvelse. Han brugte omtrent de samme Prædikener Aar efter Aar med nogle fæa Rettelser og Tilføjelser.

I Gads Tid begyndte Indre Missions Kolportører at holde Møder i Darum, i Førstningen i Skoien, men da dette blev forbudt af Sogneraadet med Præsten i Spidsen, henlagdes Møderne til et Danselokale under stærk Tilslutning. Kolportør Lars Remmer var især den, der kom til Darum, men Indre Mission fik dog ingen nævneværdig Indgang, skønt han var en meget veltalende Mand. Maaske hængte dette ogsaa sammen med, at Lars Remmer var en vammelsød Personlighed, der senere blev afskediget som Kolportør paa Grund af sit Forhold til det 6te Bud.

Der blev først i Helvfjerdserne oprettet en Foredragsforening med Møller P. K. Pedersen som Formand og grundtvigianske Præster og Høj-skolemænd kom at holde Foredrag.

Gad var ikke Grundtvigianer, langt mindre Indre Missionsmand, hans religiøse Standpunkt var snarest en fortyndet Rationalisme. Han begyndte paa at forberede Indførelse af Roskilde Konvents Salmebog, der straks med Tillæg blev indført af hans Eftermand. Gad sagde selv, at han var

hverken National eller Liberal, derfor kunde han ikke med de National Liberale. I 1864 havde Præstegaarden Indkvartering af østrigske Officerer, og Præstefamilien tog imod dem og omgikkes dem som de bedste Venner. Under Vaabenstilstanden kørte Pastor Gad en Dag til Strandby med dem og vilde over til Fanø en Lystrejse. Men Piben fik en anden Lyd. Kaptejnøjtnant Hammer, Vesterhavs Øernes Forsvarer, viste dem tilbage og indgav en Klage til Ministeriet over Præsten i Darum, der vilde have Fjenderne til Fanø, og Pastor Gad fik sig en kraftig Irettesættelse.

Gad var ivrig Landmand, han fik Præstegaardens Toft merglet i Tredserne og drev et helt Mønsterbrug med en udmærket Besætning.

I 1869 søgte han Tilladelse til at bortsælge det halve af Præstegaardens Tilliggende, der indbragte en Embeds Kapital paa 29,000 Kr foruden 1 Td. Byg efter Kapitelstaxt paa hver bortsolgt Skjeppe Hartkorn.

Gad var en munter og livlig Natur, der Dagen igennem gik rundt i Byen og passiarede med Syge og Sunde, han bekræftede sine Ord med en lille religiøs Trumf: „Sandt for Herren“.

Han var tjenstvillig og godgørende, de fattige fik aarlig hver et Læs Klyne tilkørt af Præstegaardens Mose, og i Høstens Tid kunde enhver Husmand faa et Spand Heste af Præsten til at køre Korn hjem med. Studerekammeret havde han ikke meget Brug for undtagen til Sogneraadsmøder, til hvert Medlem stod der da en stoppet Pibe. Kommunens Styrelse havde hans Interesse, men vilde Sogneraadet ikke „makke ret“ efter hans Vilje, blev han vred og paa den Maade kom han ud af Sogneraadet i 1873 for en Vejsags Skyld.

Fru Gad var en Præstedatter f. Haar, hun havde lidt finere Fornemmelser end Præsten, hun og Frøknerne havde deres „Kabinet“, som hun kaldte det, i Havestuen.

Gad fik Apoplexi, maatte holde Kapellan $\frac{1}{2}$ Aar og søgte Afsked 1875, men han døde inden Naadensaarets Udløb og ligger begravet her i Darum. En af hans Sønner var Kaptejn paa „Esbern Snare“, et af de første Skibe, der gik i regelmæssig Fart fra Esbjerg til England, en blev Grosserer, og hans to Døtre, der var Lærerinder, satte et Legat for Trængende i Darum Sogn.

19. Henning Frederik Feilberg var en Præstesøn født 6. August 1831. Hans Barndomsaar faldt i Vestjylland hvor hans Fader var Præst. først i Alslev og derefter i Vester Vedsted. Efter at have gennemgaaet Latinskolen i Ribe og studeret ved Universitetet, blev han Kandidat og ret tidlig Kapellan i Angel, hvor han prædikede paa Tysk hveranden Søn-

dag. Senere blev han Sognepræst i Valsbøl og Store Vi ved Flensborg, hvorfra han blev fordreven 1864.

I flere Aar levede han derefter dels som Kapellan en Tid og dels som Lærer ved Skoler i Odense, indtil han først i Aaret 1869 blev Sognepræst i Brørup-Lindknud. Her havde han en Del Bryderier og Drill'erier af nogle Storbønder i Eskelund, der ikke vilde haft ham til Præst, det var først, da han kom til Darum, at han befandt sig vel imellem sine kære Vestjyder.

En Søndag først i Marts 1876 holdt Feilberg sin Tiltrædelsesprædiken. Da Provsten var forhindret oplæste han selv sit Kaldsbrev og Biskoppens Collats og indsatte sig selv. Kirken var stuvende fuld, og der var

Pastor Feilberg.

paa Hjemvejen mange forskellige Meninger om den nye Præst. Nogle mente, han var for gammel, han var allerede hvidhaaret og bar Kalot, skønt kun 45 Aar, andre syntes, han talte for sagte, der var ikke den vante Prædiketone. Den milde, fine fuldtonende danske Tone som Feilberg prædikede med, var for de fleste saa fremmed. Men de mere aandelig forstaaende var glade ved den formfuldendte aandelige og gennemkristelige Forkyndelse. Ligeledes var hans Betjening ved Daab og Nædver i høj Grad tiltalende. Hans musikalske Begavelse, hans fine melodiske Stemme

i sin Messe fra Alteret var en Fryd for ethvert Øre.

Der var som sagt mange Meninger om Feilberg som Prædikant. Nogle af de mest uandelige kunde slet ikke forstaa hans Prædikener, andre syntes, han kom for lidt ind paa Evangeliet, andre at han var for mild, for lidt Bodsprædikant. Indre Mission regnede ham selvfølgelig ikke for en rigtig troende Præst, skønt der ogsaa i Byen var en from Indre Missions Familie, der var hans gode Venner og stadige Tilhørere. Han kunde begynde sin Prædiken enten med en Naturbegivenhed eller et Indtryk fra Havets Brusen eller Glitren i Solen, Norges Fjælde, en eller anden Udsigt fra Sydtysklands Bjergegne. Derfra gik han saa over til Stedet i Evangeliet, som han vilde fremdrage. Men sjælden eller aldrig havde han Brug for hele Evangeliestykket. Det var derfor betegnende for Feilberg, at da vi sidst i Firserne fik de ny Tekstrækker, der skulde skifte med de gamle,

saa sagde han: „Jeg vil ikke prædike over de ny, jeg er ikke saa nær bleven færdig med de gamle“. Han valgte altid gode Salmer og havde Øre for gode Melodier, de grundtvigske Helligaands-Salmer havde især hans Kærlighed, skønt han ikke var egentlig Grundtvigianer, men han stod denne Retning meget nær, især igennem sin Forbindelse med Askov.

Feilberg brugte aldrig Trosbekendelsen foran Prædikenen, men for det meste et eller flere Salmever, oftest Salmen: „Kom Sandhedsaand og Vidne giv o. s. v.“ Derimod sluttede han enhver Skrifttale med Trosbekendelsen. Han fik indført Roskilde Konvents Salmebog.

Efter Haanden samlede han sig en fast Menighedskreds i Darum, som tildels er kendelig endnu, og en stor Tilhørerskare fyldte godt op i Kirken Søndag efter Søndag. Hver Søgnedags Eftermiddag kunde man almindelig se Feilberg paa Farten omkring i Byen og Sognet. Han søgte da ind til ensomme og syge Mennesker og søgte at være dem til Raad og Trøst. Men han sagde selv, at han ikke havde let ved at komme i Samtale og aandelig Forbindelse med Mennesker, naar de ikke selv ligefrem oplod sig for ham.

Feilbergs Kærlighed til folkloristiske Studier og jydsk Sprog-videnskabelig System medbragte han til Darum. Han havde jo alt den Gang udgivet sin første Bog: Fra Heden. Han havde Blikkasser med firkantede Papirssedler staaende i alfabetisk Orden, saa de var til at slaa op i som i en anden Ordbog, og han lod udfra sit Studereværelse mure et brandfrit Rum, hvori han havde dem staaende. Naar han var ude i Sognet og besøgte Folk ,eller han var til Gilde i Sognet, havde han sin Noteringsbog og sin Blyant, og i al Hemmelighed nedskrev han Udtryk og Talemaader, som han ikke kendte eller vilde fastholde. Efter Haanden opdagede Folk Præstens Noteringer, og der var flere, der sagde, man skal nok tage sig i Agt for, hvad man siger i hans Nærværelse.

En Aften i hver Uge Vinteren igennem havde han Besøg af et Par yngre Mænd af Byen. De skulde læse en Slags Korrektur paa Sedlerne. Naar Teen var drukken, og Præsten havde faaet dem med op paa sit Værelse, og de havde faaet Ild paa Piben, begyndte Examinationen. Han tog saa frem den ene Seddel efter den anden og forelæste enten et Ord eller en Talemaade og forespurgte, om de kendte dette. Han havde nemlig mange Meddelere rundt i Jylland, og der forekom ofte Ord, som kun fødte Jyder kan tyde, og ved samme Lejlighed gik det saa op for vedkommende, hvorledes man udtrykte sig her i Darum. Dette blev ogsaa noteret, og derfra stammer det vist, at der ved en Mængde Ord hans jydsk Ordbog staar et „D“, der skal sige Darum.

Hvem skulde nu tro, at Sognepræsten, Folkloristen og Sprogvidenskabsmanden H. F. Feilberg, ogsaa var Landmand og selv kunde drive sin Præstegaard paa ca. 60 Tdr. Land og det endda saaledes, at det i Sognet blev anset som et halvt Mønsterbrug. Straks han kom til Darum, tog han fat og inddelte Præstegaardens Jorder i visse bestemte Tægter efter en Plan, han havde faaet af en Landbrugskandidat i Askov. Man kunde da se ham fare rundt i Marken med sit Favnamaal for at faa Marker inddelt. Siden havde Avlskarlen at følge denne Plan Aar efter Aar, og et Særsyn her i Darum var det den Gang, at Præsten havde et helt Skifte med Rodfrugt. Han havde altid to Karle og to Piger, samt en gammel Daglejer. Der var nok, der vilde tjene i Præstegaarden; thi baade Præsten og Fruen var anset for gode Husbondsfolk. Folk i Sognet sagde, at Præstens Folk havde det for godt.

Feilbergs Kreaturbesætning var en af de bedste i Sognet, og det var nogle vældige Dyr, han havde staaende paa Stalden, en udmærket Kort-hornsbesætning. Foruden en 3 a 4 store Heste havde han en lille norsk Hest, der hed „Klaus“. Denne brugte han til at ride paa til Annexet i Bramminge. Klaus var hans Kæledægge, og den maatte ikke bruges til andet end til Ridehest for Præsten. Feilberg var en legemlig svag Mand al den Tid, han var i Darum, men han mente, at han holdt Varmen bedre ved at ride end at køre. I Bramminge Kirke hængte hans Præstekjole, og det saa helt imponerende ud, naar han fik denne paa, og de lange Fedtlæderstøvler stak ud nedenunder:

Feilberg kunde godt lide et muntert Ord og en god Spøg. Har omgikkes sine Tjenestefolk som sine egne. Den, han havde mest Fornøjelse af, var hans gamle Daglejer Morten Lassen. Han var paa en Maade gaaet i Arv til ham fra hans Formand. „Æ Kaargild“ bærer i høj Grad Præg af Daglejerens Fortællinger, og naar Feilberg ikke kunde forstaa Daglejerens Ord og Udtryk, demonstrerede han dem for Præsten i Praxis, saasom tekniske Udtryk fra Sletten paa Marsken. Daglejerens Forretning var blandt andet at hugge Brænde og bære det paa „Fruens Loft“, som han kaldte det. Han passede Haven om Sommeren og bar Vand og Brændsel ind om Vinteren. Ud derover skulde han tærsk al Byggen. Et Aar var han ikke bleven tidlig nok færdig i Foraaret, og Degnens og Præstens Piger lavede derfor en „Fissemand“ med en Fluesmækker i Haanden og satte den ud i Loen. Da M. L. kom om Morgenens og saa Fyren, blev han smækvred og fo'r op til Feilberg i Studerekammeret og klagede. Denne fulgte saa med ud i Loen for at bese Uhyret og i Stedet for at blive forfærdelig vred, som

Daglejeren havde troet, stak Feilberg ud i en saadan Latter, at det var uden Ende.

Da Feilberg sidst i Firserne rejste i Sydtyskland, blev han malet af en svensk Malerinde. „Kirkoherden i Darum“ fik Billedet tilsendt efter sin Hjemkomst. Saa en Dag siger Feilberg til Daglejeren, at han vilde vise ham noget. Denne fulgte saa med, og da han kom ind i Stuen, hængte Feilberg paa Væggen med sin Bulehat paa Hovedet. „Hvem tror De, det er, sagde Præsten. Daglejeren vender Skraaen i Munden et Par Gange, og saa siger han til Feilbergs store Morskab: „A trouer, de er æ gammel Maaler“. (En gammel Maler i Byen, der havde en svag Lighed med F.). Da Feilberg var flyttet til Askov, besøgte den gamle Daglejer ham en Dag. „Uha, hur Feilberg bløw glaa ve mæ“, fortalte han, da han kom hjem, og Besøget har vist ogsaa været til fælles Glæde.

Naar Præsten og Studerekammermanden en Gang imellem vilde lade Aanden hvile, gik han over i sit Drejerværksted, hvor der ogsaa var en Esse, og her kunde han lave mange forskellige Ting. Han hjalp Mølleren ved at dreje Modeller til Støbetøj, og ingen kan sætte en saadan „Hærd o en Stok Stol som æ Præst“, forsikrede den gamle Smed i Byen, Niels Dideriksen, med en sikker Overbevisning.

Rygtet om, hvor haandsnild „æ Præst i Darum“ var, naaede endogsaa ud over Sognets Grænse. En Dag kommer en Skrædder fra Vilslev ird til Feilberg. Han begyndte at tale om, at han gerne vilde bede Præsten om en Tjeneste. „Kunde De ikke gaa til Deres egen Præst, min gode Mand“, siger Feilberg. Nej, det havde denne aldeles ingen Forstand paa. Men han var ikke meget for at sige sit Ærinde, for det var saadan noget svært noget at komme til en Præst med. Omsider rykkede han ud med Sproge, at Præsten kunde da vel ikke hjælpe hans Symaskine, som slet ikke vilde makke ret. Feilberg satte Maskinen i Stand og glad og taknemmelig blev Skrædderen.

Der levedes i Feilbergs Hjem et jævnt og bramfrit Liv. Over hans Hustru Anna Luise f. Nutzhorn var der en fin kvindelig Ynde og hun var meget musikalsk. Hun var ikke nogen praktisk eller dygtig Husmoder, hvilket hun ogsaa selv erkendte. Hun var en aaben Natur, sagde ligeud, hvad hun mente, og kunde tidt ved en kort Bemærkning træffe Sømmet paa Hovedet.

De første Aar efter at han havde søgt sin Afsked, besøgte han ret ofte sin gamle Menighed og gamle Venner. Men det blev sjældnere og sjældnere og hørte tilsidst helt op, da han kom op i Firserne, men han vedligeholdte alligevel Forbindelsen, og han udgav ikke en Bog, uden at han sendte et Expl. til Darum Bibliotek og i ethvert af disse stod med

Feilbergs karakteristiske og faste Haand og med hans Navns Underskrift: „Darum Bibliotek i taknemmelig Erindring om de lykkelige Aar, jeg tilbragte iblandt Eder“. I Hjemmet var 4 Sønner og 2 Døtre, hvoraf kun den ældste Datter var konfirmeret, da de kom til Darum .

Pastor Jacobsen.

20. Peder Jakobsen var en Gaardmandssøn fra Mors og var født 1856. Efter sin Konfirmation kom han paa et Kursus i København, hvorfra han blev Student. Da han var bleven teologisk Kandidat 1881, havde han noget Lærervirksomhed, indtil han blev Kappelan paa Sjælland. 1886 blev han Sognepræst i Hjortlund og Kalvsund, og han blev snart bekendt i Egnen som en dygtig Præst, der som Foredragsholder og kirkelig Ordfører tog Del i det aandelige Liv. Da saa Embedet i Darum blev ledigt 1891, var han Ansøger her tilligemed en Præst mere.

Grunden til, at der kun var 2 Ansøgere, maa søges i, at Embedet var opslaaet med det Forbehold, at den, der kaldedes, skulde finde sig i, at Bramminge Sogn med Stationsbyen vilde blive skilt fra med Indtægter af Tiender og Offer samt at tillige den til Embedet hørende Embedskapital paa 29,000 Kroner ogsaa vilde gaa fra til et eventuelt nyt oprettet Embede i Bramminge.

Dette kom ganske overraskende, ikke en Sjæl i Darum havde hørt noget derom forinden, men rimeligvis er der sket noget under Haands Arbejde fra Bramminge Stationsby.

Den anden Ansøger var en Pastor Simonsen, om hvem man vidste, var skilt fra Konen og led af en stærk Gerrighedsaand. Der blev sammekaldt til et Menighedsmøde, hvor Præstespørgsmaalet blev drøftet, og man skulde synes, at Valget ikke var svært. Ikke desto mindre var der paa dette Møde en Del, endogsaa indflydelsesrige Mænd, der mente, at vi maa- ske gerne kunde have Simonsen han skrev saadanne kønne Stykker i „Ugens Nyheder“. Resultatet blev dog, at et Andragende om at faa Jakobsen, blev underskrevet af et Flertal, og Lambert Hansen og Lærer Nielsen blev valgt til at overbringe dette til Kultusminister Goos. Skønt Ministeren ikke vilde love noget, blev Jakobsen dog kaldet til Præst i

Darum—Bramminge, og den 13. December 1891 indsattes han af Stiftsprovst Koch, Ribe.

Jakobsen hørte fuldt ud til den kirkelige, grundtvigske Retning, og fra hans Tid af har Trosbekendelsen lydt Søndag efter Søndag til enhver Gudstjeneste; men de samme stærke Vækkelsestoner, som de gamle Grundtvigianere (f. Eks. Svendsen, Birkedal) havde Jakobsen ogsaa i sin Forkyndelse, hvorfor mange aandelig uforstaaende slog ham i Hartkorn med Indre Mission. Dette var en fejl Opfattelse af ham. Men han hørte ganske vist til „Betesdamændene“, som de Grundtvigianere kaldtes, der vilde Fred og Samarbejde indenfor de kirkelige Retninger. Han var en veltalende og dygtig Prædikant og en gennemkristelig og god Personlighed. At høre ham en Juleaften i Kirken, naar han havde Glædens Harpe stemt, var en Oplevelse af stor aandelig Virkning, kort, klar og højtidsstemt.

Jakobsen var Afholdsmand og havde, før han kom til Darum, ogsaa været Afholdstaler, men dette hørte han op med, da det blev ham for uandelig. Han drev selv Præstegaarden, men han var ikke meget praktisk og noget ubeslutsom. Han havde et vanskeligt Sind, der kunde svinge lige fra Tungsind til den højeste Glæde.

Jakobsen havde den anden Vinter, han var her i Darum, et svært Sygeleje, og siden den Tid var han en svag Mand, og navnlig kunde han ikke taale Kørselen til Annexet. Han søgte derfor til det lette Embede Gamborg paa Fyn, hvor han 1911 fik et apoplektisk Tilfælde paa Prædikestolen og maatte bæres hjem, hvor han udaandede faa Timer efter.

Fru Charlotte Jakobsen, født Lauritzen, var eneste Datter af en Skibskaptajn og forkælet opdraget. Hun havde et heftigt Sind, hurtig til Glæde og hurtig til Sorg, hun sang godt og var meget musikalsk, rask i sine Bevægelser og Tale og kunde let støde Folk, men lærte man hende ret at kende, var hun i Virkeligheden en god Kvinde. De havde i Ægteskabet 3 Sønner og 2 Døtre.

21. Anders Jensen er født 9. Januar 1854 paa en Gaard en halv Mil Syd for Horsens i Tyrsted Sogn. Gik som Dreng i Horsens Latinskole uden at blive Student. Som voksen kom han i Landvæsenlære og efter udstaaet Læretid blev han Forvalter paa en Gaard paa Laaland, her blev han forlovet med Mejersken, hvis Slægt tildels boede i Slemminge, det Sogn, hvor han senere blev Præst. Da de blev gift, købte de sig en Gaard i Voel ved Silkeborg. Her boede de en 5 a 6 Aar, men da de ikke godt kunde klare sig økonomisk ved den magre Gaard, besluttede han at optage Studeringen fra sine unge Dage og læse til Præst, især vel ogsaa af den Grund, at han

var bleven vakt i pietistisk Rening af de svenske „Læsere“, og senere endte i Indre Mission. Sært nok, da han en Vinter havde været paa Askov Højskole. Han solgte Gaarden, købte et Husmandssted, hvor hans Hustru med en 3 a 4 Børn boede og tildels ernærede sig, medens han læste.

Det var drøjt nok for en Mand paa 30 Aar med Kone og Børn at begynde paa, Lektor Lefooli, Viborg, hjalp ham til Studenter-Examen, og efter 6 Aars Forløb tog han theologisk Embeds-Examen med 1. Karakter. Samme Aar den 1. November 1890 blev han kaldet til Sognepræst i Ansager, hvor de ønskede en udpræget Missions-Præst.

Derfra kom han til Darum—Bramminge 1896. Der blev intet foretaget i Darum for at faa en bestemt

Præst, Historien med Simonsen i 1891 afholdt ledende Mænd fra at gøre noget, og det var derfor heller ikke underligt, at Indre-Missionsbispens Gøtsche anbefalede ham til Darum. Til en Begyndelse havde han en ret god Kirkegang, skønt hans Gudstjenester ikke var meget tiltalende, han valgte de mørkeste Bods- og Omvendelses-Salmer, havde ikke Sans for Melodier, da der ikke var en Sang-Tone i Livet paa ham. Hans Messe var en utiltalende Raaben, og Prædikenen blev holdt med en hæs, skratende Stemme. Han prædikede alm.

Pastor Jensen.

en hel Time, den første Del var tidt meget god og opbyggelig, men den sidste Del var kun Gentagelser og stærke Opraab om Omvendelse. En forhenværende Præst, der tilfældig hørte en Prædiken af ham, sagde: „Der var ikke Fugls Føde deri. Det endte med, at han prædikede Kirken tom.

Jensen vilde med Magt paa een Gang omvende hele Sognet til Indre Mission, anden Kristendom var for ham kun Luft, derfor gik han Sognet rundt med en eller to Missionærer fra Esbjerg, og hvert Sted gik de direkte løs paa Folk med nærgaaende Spørgsmaal om deres inderste Tros-liv. Derved vakte han en Uvilje imod sig, da Folk mærkede, at han betragtede dem som rene Hedninger. Der begyndte en Modbevægelse i Retning af Sognebaandsløsning, og Jensen maatte saa indrømme frit Brug af Kirken for fremmede Præster, saa tidt det ønskedes, for at forhindre dette. Der blev derefter maanedlige Gudstjenester af andre Præster, og efter at

Bramminge fra 1. Juli 1903 var bleven et selvstændigt Præste-Embede med Pastor Hovgaard som Præst, prædikede han en Søndag i hver Maa-
ned i Darum. I Jensens Tid ombyttedes „Roskilde Konvents Salmebog“
med „Salmebog for Kirke og Hjem“.

I det daglige Liv som Menneske var Jensen en prægtig og behagelig
Mand, og i det praktiske Liv var han særdeles dygtig. Præstegaards Jor-
derne drev han selv, og han havde vældig Udbytte deraf. Stalden udvidede
han meget med Stalde og Svinestier og byggede en Aglebeholder. Tjeneste-
folkene kunde de ikke godt med især Fruen, derfor tog han en gift Bestyrer
der skulde lede hele Driften efter Præstens Anvisning. Denne havde
Husly, en lille fast Løn, daglig Mælk, visse Tdr. Rug og Byg, en 300
Punds Gris samt nogle pCt. af Præstegaardens Indtægt. Fru Jensen var
dygtig i sit Hus, men vistnok lidt skrap. Hun kom ikke meget udenfor
Præstegaardens Omraade, og da Præstefolkene ikke kom meget ud til
Folk, hverken til Gilder eller andet Besøg, var hun meget lidt kendt.

Først i Aaret 1905 forflyttedes han til Slemminge og Fjelde paa
Laaland, Fruens Hjemegn, og det skyldtes vel nok hendes Familieskab, at
han af Menighedsraadet blev indstillet til Embedet. De havde 2 Sønner og
4 Døtre.

Pastor Møller Christensen.

22. Jens Møller Kristensen er
født i Hoven den 9. August 1870. Han
var en Søn af den her i Vestjylland
bekendte Lærer og Kirkesanger Kr.
Kristensen, der tillige var Forstan-
der for Kvindeskolen i Hoven. I hans
Opvækst uddannede hans Fader Vin-
terlærere og forberedte til Semunariet
han kom derved tidlig i Gang med
Studeringer og blev Student som gan-
ske ung. Derefter gik nogle Aar, in-
den han tog fat paa sit Studium til
Præst, og først 1894 blev han theol.
Kandidat. Efter at han var bleven for-
lovet med Lærerinde Frk. Alvilde
Overgaard, en Lærerdatter fra Nørre
Felding, blev han kaldet til det nyt oprettede Præste-Embede i Biaahøj
og Filskov 1898. I disse to smaa Hedesogne var han Præst i 7 Aar og be-
fandt sig godt der og var afholdt.

I 1905 søgte han saa Embedet i Darum, og han var den første Præst,

som Menighedsraadet efter Menighedsraads-Loven af 1903 var med til at indstille. Efter at have faaet tilstillet et Uddrag af de Ansøgere, der var kvalificeret til Embedet, var Menighedsraadet straks klar over, hvem de vilde have, især da Møller Kristensen selv personlig fremstillede sig. Han blev enstemmig af Menighedsraadet indstillet som Nr. 1 og derefter kaldet til Sognepræst i Darum.

Han blev indsat af Stiftsprovst Pedersen, Ribe, en Dag i Maj Maaned 1905, og det var en stor Glæde for langt den overvejende Del af Menigheden at faa en anden Forkyndelse i Kirken. Den mørke Kristendomsforkyndelse har aldrig haft Jordbund i Darum. Vel var Møller Kristensen ikke nogen stor Aand, vilde heller ikke gælde derfor, heller ikke udfoldede han nogen stor Veltalenhed, men han forstod at vælge gode Salmer, som Folk sang med Liv og Lyst, han messede og sang godt, og hans jævne Maade at tale paa og forkynde det glade Budskab, gjorde, at Kirken igen fyldtes efter Haanden.

Møller Kristensen og Frue var ægte Vestjyder, baade af Fødsel, af Sprog og deres hele Færd, ingen kunde passe bedre til en vestjydsk Menighed. Den jævne, ligefremme, bramfri Maade, de begge færdedes imellem Befolkningen og tog imod dem i Præstegaarden, gjorde dem meget afholdt. De store Havemøder med Tale og Sang samt Basarer for Østerlands-Missionen begyndte i deres Tid.

Han var en dygtig Oplæser, især af „æ Bindstov“ og Hostrups Komedier. Der blev i M. K.s andet Embedsaar skænket et Orgel til Kirken, og et Aar senere 3 Lysekroner.

Møller Kristensen fortsatte i sin Formands Spor med Hensyn til Gaardens Drift, han holdt ogsaa en gift Bestyrer, og havde han ikke saa stort et Udbytte af den som Jensen, saa fik han et vældigt Plus, da han i 1916 flyttede bort, idet han solgte baade Besætning og Avl til Krigspriser.

Det var nok mindre velbetænkt, at disse udprægede Vestjyder søgte til Tryggelev og Fodslette paa Langeland i 1916; men heldigvis kom de tilbage til Jylland igen, og er fra 1923 Præstefolk i Engum ved Vejle. I Ægteskabet er 4 Døtre og en Søn.

23. Just Thomsen Nielsen er født i Bastrup, Vamdrup Sogn 19. Febr. 1890, hvor hans Fader havde en lille Landejendom. Han gik i Kolding Latinskole og blev Student derfra. Han blev theologisk Kandidat 1915 og aftjente derefter sin Værnepligt i København. I de sidste 5 Aar havde han Stipendium og Ophold paa Elers Collegium, ogsaa mens han var Soldat til 1. September 1916.

Hørfra søgte han Embede, blandt andre Darum, og her besøgte han

som Soldat af et Menighedsraadsmedlem fra Darum. Af de 6 Ansøgere kunde der næsten kun være Tale om ham og en ældre forhv. Sognepræst.

Just Nielsen var villig til at fremstille sig for Menighedsraadet, og dette blev straks enig om at ville indstille ham enstemmig til Embedet som Nr. 1, og han gav saa Løfte om at trække sine øvrige Ansøgninger tilbage.

Just Nielsen blev derefter kaldet til Darum den 11. September 1916, men blev først ordineret i Ribe 25. Oktober af Biskop Koch og indsat i Embedet af Stiftsprovst Olesen sidst i Oktober. Til at begynde med var han lidt for bunden af sine skrevne Prædikener, men lidt efter lidt kom han

Pastor Just Nielsen.

bort derfra og blev mere og mere veltalende. Den unge grundtvigske Præst vakte snart Opmærksomhed, og han blev efterspurgt i Omegnen som Prædikant og Foredragsholder. Et halvt Aarstid var han tillige Præst for Valgmenigheden i Grimstrup—Nykirke, hvor han altsaa prædikede til Stadighed. Afstanden var ikke til Hinder, da han havde Bil.

I 1917 maatte han et Par Maanedere gøre Tjeneste i Sikringsstyrken, men han fik det ordnet saaledes, at han overførtes til en Afdeling i Bramminge, der havde Vagttjeneste i Gredstedbro, hvor han kom til at ligge.

Hver Søndag smed han saa Uniformen og trak i Præstekjolen og forrettede sit Embede. Han var den første Præst i Darum, der tillige var Soldat, men ogsaa til at begynde med den yngste Sognepræst i Danmark.

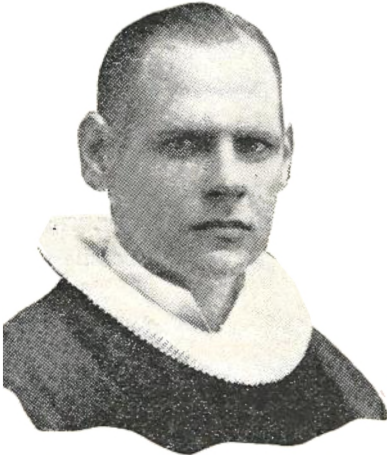
Just Nielsen var rask i Vendingen og havde mange Interesser. Menighedsraadet havde allerede i Møller Kristensens Tid taget Beslutning om Kirkens Forskønnelse, men det blev Just Nielsen, der egentlig fik det sat i Gang, da han gjorde et stort Arbejde for at faa tegnet Midler dertil, og for hans Indsats i dette Stykke Arbejde, fortjener han at mindes med Tak.

Præstegaardens Drift havde han frabedt sig at have noget med at gøre, inden han kom. Han var den første Præst i Darum paa fast Løn efter Præstelønningsloven. Der var derfor en Forpagter i hele hans Tid.

Inden sin Tiltrædelse af Embedet blev han gift med Frøken Anna Møller fra Horsens, en god og elskelig Kvinde. Med hende havde han 2

Døtre og en Søn, hvis Fødsel kostede Moderens Liv, idet hun døde faa Timer efter. Det var en dyb Hjertesorg for Pastor Nielsen, og Menigheden tog oprigtig Del deri. Der var Sorg over hele Sognet. Hun ligger begravet paa Darum Kirkegaard, og Menigheden satte hende et Minde.

I 1922 forflyttedes Just Nielsen til Føvling.

Pastor Rasmussen.

24. Helge Rasmussen er født i København den 12. Januar 1890 og Søn af en Skibskaptajn. Student fra Frederiksberg Gymnasium 1916 og blev theol. Kandidat 1922. Den 15. Marts 1922 kaldedes han til Sognepræst for Darum Menighed og blev ordineret i Darum Kirke den 23. April af konstitueret Biskop Olesen, Ribe. Den 9. Juli s. A. ægteviedes han til Frøken Xenia Kristine Marie Nørbech Rasmussen fra Vejle, født i Langaa den 21. Septbr. 1897, Student fra Vejle Latinskole 1916 og Kandidat i Theologien i Januar 1922.

Darum Sognekommune.

Darum skal efter Feilbergs Udtydning betyde „Dars Hjem“. En Mand ved Navn Dar har i Tidernes Morgen slaaet Bo her ved Sneum Aaes Udløb i Havet og vel sagtens ernæret sig ved Fiskeri. „Sogn“ betyder at søge sammen, efter Haanden som der er bleven flere Folk, Familien har udvidet sig, har de søgt sammen, og det har givet Anledning til Nævnet Darum Sogn, som den kirkelige Inddeling af Landet knyttede sig til, da Kdistendommen blev indført. Ordet „Kommune“ betyder Fællesskab, stammer fra Frankrig og var Betegnelse for Byer, der havde opnaaet Ret til et Slags Selvstyre.

Den gamle danske Landsby med sit Jordfælleskab maa opfattes som den første Begyndelse til et kommunalt Samfund. I Landsbyen boede Folk tæt sammen til gensidig Hjælp og Støtte i det daglige Liv, og i Særdeleshed til Værn mod omvandrende Kæltringer og Natmændsfolk i Fredstid og mod Fjender i Krigstid. Af Landsbyerne opstod Sognene, hvor et nyt Fællesskab lidt efter lidt udviklede sig, og det var paa dette Sognefællesskab, at man langt op i Tiden grundlagde Nutidens Sognekommuner.

Fattigforsørgelsen blev den første store Hovedopgave, der maatte tages op af Sognefællesskabet. Fattigforsørgelsen var begyndt som Menighedspleje, helt frivillig. Men da Tiggeriet ved Aar 1700 var bleven en hel Landeplage, oprettede Frederik 4. ved Forordningen af 1708 en Sognekommitee i hvert Landsogn, og dette blev Begyndelsen til de senere kommunale Raad. — Sognekommiteen skulde bestaa af Sognepræsten og 2 a 4 af „de vittigste og bedste Sognemænd“. Præsten var født Medlem af Kommiteen, og Sognemændene blev valgt for 3 Aar ad Gangen af Provsten og Herredsfogden, der begge var ansat som Fattiginspektører. Bønderne, der var med i Kommiteen, var i Grunden kun Løbbedrenge for Sognepræsten, som gerne paa egen Haand traf alle Afgørelser med Hensyn til de fattige. De skulde opsøge de fattige, afgive Beretning, inddrive Fattigskatten og uddele Pengene, kort sagt udføre alle løbende Forretninger. Tiggeriet blev strengt forbudt, og Stodderkonger ansat til at paagribe alle omsrejfende udensogns Tiggere.

Den 5. Juli 1803 udkom et nyt Reglement for Fattigforsørgelsen, der bestemte, at de i et Pastorat liggende Sogne skulde udgøre en Kommune og have en fælles Syrelse. Som Følge heraf ophævedes de tidligere Sognekommiteer, og Styrelsen for de sammenlagde Sognes Fællesanliggender gik over til en Sognekommision, der kom til at bestaa af Sognepræsten, Herredsfogden, den største Lodsejer i Pastoratet og 3 eller 4 af de bedste Sognemænd, der var Ejere af mindst 1 Td. Hartkorn eller Brugere af 6 Tdr. Hartkorn. Disse Sognemænd, der valgtes for 3 Aar, blev første Gang udtaget af Sognepræsten, Herredsfogden og den største Lodsejer i Forening, senere skulde de vælges af Sognekommisionens samtlige Medlemmer. Herredsfogden kunde i Forfald lade sig repræsentere af Sognefogden.

Herefter var Ejeren af Bramminge Hovedgaard altid i Sognekommisionen som Pastoratets største Hartkornsejer, og her i „Forordn. af 5. Juli 1803 er Navnet „Sognekommune“ første Gang brugt i en dansk Lov. Forordningen indeholdt i 76 Paragraffer de Bestemmelser, der siden har dannet Grundlaget for hele vor Forsørgelseslovgivning. Den 19. December 1803 samledes den første Sogne- eller Fattigkommision i Darum—Bramminge Pastorat og følgende blev ført til Protokols:

Anno 1803 den 19. December vare forsamlede i Darum Fattig Commissionen for Darum og dets Annex Bramminge Sogn i Gjørding Herred, Ribe Amt, der udgjør et Sognedistrict, nemlig Sognepræsten for bemte. 2de Sognes Menigheder Provst Jacobsen, Politimesteren, Birkedommer Lund af Ribe, største Lodsejer Cancellie Raad Øllgaard til Bramminge ved sin

Forvalter Wilhelm Øllgaard, samt følgende Sognemænd nemlig for Darum Sogn Poul Jepsen, Hans Nielsen, Thomas Nielsen og Terkel Laursen, samt for Bramminge Sogn Hans Terp i Brammingborg og Jens Nielsen af Nøråe.

Til Opfyldelse af den 16de og 34 § i Forordningen af 5. Juli d. A. fremlagde Sognepræsten sine 2 Forslag om hvem de Fattige og Trængende ere i ethvert Sogn, hvad enhver i det følgende Aar burde tilstaas i Understøttelse, og hvorledes samme paa Beboerne, efter Enhvers Vilkaar kunde være at udrede. — Bemeldte 2de Undersøgelser og Forslag blev nu lydeligen i Commissionen oplæst og lyder saaledes:

Efter at disse 2de Forslag af Commissionens øvrige Lemmer var gennemgaaet og paa det nøjeste overvejet, fandtes ved samme aldeles intet at erindre, hvorfor bemte. 2de Forslag herved enstemmigen blev antaget.

Derefter blev af Commissionens samtlige Medlemmer enstemmigen vedtaget følgende Puncter nemlig:

1) at fra næste Aars Begyndelse erhoder de Fattige deres Understøttelse i 4de Qvartaler, og følgelig bliver det Ydernes Pligt ligeledes i 4de Qvartaler at levere deres Bidrag til de Fattiges Understøtning.

2) Næste Søndag bliver Forsørgelsesplanen fra hver Sognes Prædikestol offentlig oplæst, hvorefter sammes Bekjendtgjørelse ligeledes skeer paa den i Forordningens 38de § befalede Maade.

3) Skulde nogen Beboer efter Tilsigelse efterlade at fremkomme med sit Bidrag, indgives strax Restance-Liste derover til det høje Amtscantor, hvor Commissionen venter, at Amtets virksomme Øvrighed prompte og snarest mulige Foranstaltning til Restancens Inddrivelse, da den Fattige ej taaler at bie efter — eller faaer den Understøttelse, som dem til Livets nødvendige Ophold er tilstaaet.

4) Af alt hvad i Dag her i Commissionen er passeret, vedtaget og besluttet gjøres Indberetning til Amtets Fattigvæsens Direction efter Forordningens 40de §.

5. Til at indkræve og modtage Qvartalsbidragene: a) af Darum Sogn blev det saaledes for næste Aar vedtaget, at Poul Jepsen besørger dette for Sønner Grandlaug, Hans Nielsen for Midt Grandlaug, Thomas Nielsen af nørre Grandlaug og Terkel Laursen af Lild Darum. Al Penge Bidrag for næste Aar leveres til Poul Jepsen. b) af Bramminge Sogn skeer Indkravet af Hans Terp og Jens Nielsen og Pengene afleveres til Hr. Cancellie Raad Øllgaard. c) Bidraget i Korn leveres de Fattige efter Billet

fra Sognepræsten. — Saaledes passeret bekræftet med samtlige vore Hænders Underskrift.

Stordarum, den 19. December 1803.

J. Jacobsen. J. Lund. W. Øllgaard.

Poul Jepsen. Hans Nielsen. Thomas Nielsen. Terkel Laursen.

Hans Terp. Jens Nielsen.

Fattigbyrden paa Sognet var, set med Nutidsøjne ikke ret stor. 1804 er der i Natura ialt leveret 10 Tdr. 4 Skp. $\frac{1}{2}$ Fdk. Korn, bestaaende af Rug, Byg og Malt, lignet med ca. 1 Fdk. paa hvert Td. Hartkorn. I Penge er udbetalt 24 Rdl. 30 Skilling (hver Rdl. = 3,25 i Kronemønt). Da der ialt var 16 Personer, der fik Understøttelse, Ægtepar, Enker, enlige Personer og Børn, blev der ikke store Portioner til hver. Heraf var dog en, der gik om i Madning, Dage paa hvert Sted efter Tdr. Hartkorn.

Denne Ordning for Sognekommunen blev med Hensyn til Styrelsen forandret ved Kristian 8de Forordning af 13. August 1841. Da afløstes nemlig Sognekommisionen af Sogneforstanderskabet, og hermed blev Begyndelsen gjort til det kommunale Selvstyre.

Forordningen indledes med følgende Ord: „En fri og velordnet Kommunalforfatning giver ikke alene Borgerne en forøget Betryggelse for paalidelig og hensigtsmæssig Bestyrelse af Kommunens Anliggender, men vil ogsaa have en gavnlig Indflydelse for at nære en rigtig Sands for det almene Vel“.

Det ny Forstanderskab kom til at bestaa af Sognepræsten og den eller de Lodsejere i Kommunen, der havde over 32 Tdr. Hartkorn. Disse var selvskevne Medlemmer. Dernæst bestod Forstanderskabet af 4—9 uberygtede Sognemænd, Amtmanden bestemte Antallet. Valgbar og valgberettiget var enhver, der havde fyldt 25 Aar, ejede 1 Td. Hartkorn eller en Assuranceværdi af 2000 Kr. Valget gjaldt for 6 Aar, og Sognepræsten var selvskevnen, Formanden valgtes af Medlemmerne.

I Aaret 1842 er Udgifterne til Fattigforsørgelsen saaledes: Korn i Natura 17 Tdr. 7 Skpr. $3\frac{1}{2}$ Fdk. og i Penge 84 Rbd. 3 3 Skilling i Rigsbank rede Sølv (1 Rbd. = 2 Kroner). Ligningen til Fattigvæsenet for 1843 pr. Td. Hartkorn var i Korn $1\frac{1}{2}$ Fdkr. Rug, $\frac{1}{2}$ Fdkr. Byg og $\frac{1}{4}$ Fdkr. Malt. Under 1 Td. Hartkorn $\frac{1}{4}$ Fdkr. Rug pr. Skp. I Penge lignes 8 Skilling pr. Td. Hartkorn. Fra 1843 skal Fattig-Regnskabet aflægges efter trykt Schema, noget i Lighed med Sogne-Regnskabet i vore Dage. Det første Regnskab paa Schema er underskrevet af det første Sogneforstanderskab for Darum—Bramminge med følgende Paategning:

Undertegnede Sogneforstanderskab som har revideret dette Regnskab i Overensstemmelse med Forordningen 13. Aug. 1841 fremsender Samme herved til Amdsraadets Eftersyn, efter at det har været fremlagt til Sognebeboernes Indseende i den befalede Tid.

Sogneforstanderskabet for Darum og Bramminge Sogne, d. 20. Januar 1844.

Fabricius. Niels Grausen. Peder Kjeldsen. Eske Gregersen. Hans Andersen. Hans Thomsen. Eske Andersen. Niels Jensen Smed. Niels Terkildsen.
in fidum P. Jørgensen.

Aar 1824 den 26. April blev af samtlige Beboere i Store Darum til fælles bedste og efter ældgamle hævdede Vedtægter oprettet en „Forening“: 1. at der i ethvert af Byens Grandlaug skal være 2 Pantemænd (Pondmænd), som aarlig efter rigtig Omgang skal vevle. 2. Disse Pantemænd skulde 2 Gange om Aaret, 1. Maj og midt i September efterse alle Byens Vandgrobe Markveje, Broer samt Kirke- og Skolestier. Manglerne skal afhjælpes i Løbet af 3 Dage af vedkommende Beboer under en Mulkt første Gang af 8 Skilling Rbsølv, anden Gang det dobbeite osv. 3. De skal have til Pligt hvert Aars 1. Maj at leje en Markmand og forskaaffe ham — som sædvanligt — hans Markmandspenge.

Denne „Forening“ blev i et Sogneforstanderskabs Møde den 20. Juni 1842 antaget til fremdeles at staa ved Magt.

De ny Sogneforstanderskab rettede allerede fra Darum Medlemmer en Henvendelse til Amtet om at blive fraskilt fra Bramminge i kommunal Henseende. Men Bramminge sate sig den Gang imod. Senere i et Møde den 8. November 1860 fremførtes fra Sogneforstanderne for Bramminge Sogn Forlangende om, at Fællesskabet mellem Darum og Bramminge Sogne maatte med Hensyn til Fattigvæsenet ophæves fra 1. Januar næstkommende at regne, saaledes at hver Sogn fra den Dag som et selvstændigt Fattigdistrict selv forsørger sine Fattige, som nu er eller siden maatte komme til Forsørgelse, og at de mulige Overskud, der kunde blive efter dette Aars Regnskab, da maatte deles imellem begge Sogne i samme Forhold, i hvilket det af disse er udredet. Sogneforstanderne for Darum Sogn erklærede, at de for dette Sogns Vedkommende ikke fandt noget derimod at erindre, og det samlede Forstanderskab, hvis samtlige Medlemmer var til Stede, overdrog til Formanden at indstille Sagen til den respektive Øvrighed.

Det samlede Forstanderskab holdt Møde den 3. Juni 1861 i Darum Skole, hvor alle Medlemmer var mødte med Undtagelse af Proprietær

Øllgaard af Bramminge og Gmd. Jens Nielsen af Darum. Der fremlagdes en Skrivelse fra Stiftamtet i Ribe af 25de f. M., i hvilken meddeltes en Skrivelse fra Indenrigsministeriet af 11te f. M., hvori meddeltes, at den i Sogneforstanderskabets Møde 8. November 1860 vedtagne Bestemmelse at stræbe efter at faa Darum og Bramminge Sognes Fællesskab i Fattigvæsen ophævet, kunde forventes tilladt, imod at Sogneforstanderskabet fremkom med et Forslag med Hensyn til Delingen af det samlede Fattigvæsens Aktiva og Passiva, og Overtagelsen af de nuværende og fremtidige Fattiges Forsørgelse. I hvilken Anledning blev vedtaget: a) Hvert Sogn beholder det i hvert Sogn beliggende Fattighus med Inventarium. b) Af de for Tiden under det fælles Fattigvæsen værende Fattige, overtager Darum Sogn Forsørgelsen af følgende Personer (betegnede ved Navn), ialt 12. Bramminge Sogn overtager Forsørgelsen af 3 Personer, ligeledes betegnede ved Navn. c) Af de Fattige, som for Fremtiden maatte blive at forsørge, overtager hvert Sogn, hvor Fødselen begrunder Forsørgelsesretten, de Fattige, der er fødte inden hvert Sogns Grændser. Hvor derimod Forsørgelsen er vundet med Ophold i Communen, overtager hvert Sogn de Fattige, som har opholdt sig i hvert Sogn og derved vundet sig Forsørgelsesret. Hvor en Fattig har opholdt sig i begge Sogne, overtager det Sogn Forsørgelsen, i hvilken han har opholdt sig længst, og dersom den Fattige har opholdt sig lige længe i begge Sogne, skal Forsørgelsen paahvile det Sogn, hvor han sidst har haft Ophold. Hermed sluttedes Forhandlingerne med Underskrift.

E. Gad. N. Terkildsen. Rask Jepsen. Niels Thomsen. Niels Mortensen.
Niels Chr. Jensen. Niels Hansen. Laugesen.

Dette Forslag til Adskillelsen blev approberet, og dermed ophørte Fællesskabet med Bramminge fra 1862. Hidtil havde Fattigvæsenet været langt det betydeligste og næsten eneste Omraade, som de sognekommunale Raad havde med at gøre. Men nu begyndte ogsaa Skolevæsen og Vejevæsen at blive Sager af Betydning, og efterhaanden førte Udviklingen flere andre Spørgsmaal ind under den sognekommunale Styrelses Afgørelse. Men mærkeligt er det i vor Tid at høre, at Fattigvæsen, Skolevæsen og Vejevæsen havde hver sin Kasse og sin egen Styrelse indenfor Sogneforstanderskabet. Hver af disse Sager holdtes strengt afsøndrede for sig. Præsten var som nævnt Formand i Fattigkommissionen og Skolekommissionen, men den ene af disse Kommissioner havde ikke roget at sige i den andens Møder, og saaledes var Ordningen indtil 1867.

Med Rette er der bleven sagt, at der i den Periode var flere Kommuner indenfor det Omraade, som den enkelte Kommunalbestyrelse var

sat til at varetage. Der var først Fattigkommunen, der omfattede hele Pastoratet indtil 1862. Henimod Slutningen af hvert Aar skulde Fattigkommissionen udarbejde et Overslag over det, der i det kommende Aar antoges at ville medgaa i Penge og Naturalier til de Fattiges Forsørgelse. Den skulde bestemme hvad og hvormeget enhver af Sognets Beboere skulde yde dertil efter „sit ejende Hartkorn, sin Formues Tilstand eller sin Lejlighed“.

Saa var der Skolekommunen. Hvert Skoledistrikt var paa en Maade en egen Kommune, hvis Beboere skulde udrede alle Udgifter til Distriktets Skolevæsen. Her i Darum var kun et Skoledistrikt. Paaligningen af Udgifterne til Distriktets Skolevæsen foregik paa samme Maade som til Fattigvæsenet, altsaa baade i Penge og Natura. Læreren fik en Del af sin Løn i Korn, Foderats og Brændsel. Skolekommissionen bestod af Præsten, Skolepatronen og to Skoleforstandere. — Og endelig var der Vejvæsenet eller Vejkommunen i hvert Sogn.

Da der ved Landkommunalloven af 13. Aug. 1841 blev oprettet et Sogneforstanderskab, paalagdes det dette i Forbindelse med Politimesteren (Sognefogden) at drage Omsorg for „at Sognet er forsynet med de nødvendige Biveje, og at disse holdes forsvarlig vedlige og, naar Omstændighederne fordrer det, grundforbedres“. Her er altsaa Tale om baade Anlæg, Grundforbedring og Vedligehold. Det meste udførtes i Natura, idet alle Vejene var udskiftede efter Hartkorn i en eller flere Stykker, eftersom de var lette eller svære at vedligeholde.

Amtmanden havde øverste Tilsyn med Vejene, men Sogneforstanderskabet skulde føre Tilsyn med at det besluttede Vejarbejde udførtes forsvarligt, hvad enten det skulde udføres som Naturalarbejde af de vejpligtige, eller det blev bortliciteret. Sognefogden havde som Politimesterens Stedfortræder ogsaa en vigtig Post som Tilsynshavende med Vejene.

Foruden Kommunens egne Veje maatte Beboerne i Darum ogsaa gøre Spand- og Gangarbejde ved Anlægget af den store Landevej mellem Ribe og Varde. I Trediverne og Fyrrerne i f. Aarh. blev nemlig de store Hovedlandeveje (Chausseer) anlagt omkring i Landet til at afløse de gamle Driftsveje, og da „Riget fattedes Penge“, blev det paalignet i Natura.

Sogneforstanderskabet skulde endvidere vaage over, at den rigtige Omgang blev iagttaget med Hensyn til Sognekørsel, samt inddele Kommunen i Brandfogedkredse og udnævne Brandfogder med Vidner.

Den 22. Marts 1855 udkom en Lov, der bestemte, at den større Halvdelen af Sogneforstanderskabet skulde vælges af $\frac{1}{3}$ af de højstbeskattede

Vælgere og den mindre Del af samtlige Vælgere. Her i Darum 4 og 3, og en Femtedel højstbeskattede Vælgere havde to Gange Stemmeret og raadede helt for Sognets Styrelse.

Disse Valgbestemmelser fra 1855 gik uforandrede over i Landkommunalloven af 6. Juli 1867, naar undtages at Præstens og Politimesterens Særret helt bortfaldt, hvorved Kommunalraadet udelukkende kom til at bestaa af Medlemmer, der baade var valgt af Kommunens Beboere og boede i Kommunen. Ved denne Lov forandredes „Sogneforstanderskab“ til „Sogneraad“, hvilket Navn er mere dansk og mere velklingende.

Iøvrigt indførte Landkommunalloven af 1867 en væsentlig Forandring, idet de mange særskilte Ligninger ophævedes, og den Bestemmelse indførtes, at „alle de Udgifter til Kommunen, som ikke kan tænkes at indkomme paa anden Maade, skal lignedes under et for hele det kommende Aar, dels paa Hartkorn, dels paa Formue og Lejlighed“.

Fra 1908 har vi den nuværende Valgret til Sogneraadet, hemmelig og skriftlig, Forholdstalsvalg ved Lister, og baade Mænd og Kvinder fra 25 Aars Alderen har Valgret og er valgbare, naar de enten selv eller deres Mænd svarer Skat til Kommunen. Men der skal opstilles Lister, og der kan kun stemmes paa en af de opstillede Lister.

Indtil 1867 var Præsten selvskreven Formand i Kommunens Fattig- og Skolesager, efter den Tid havde han ingen anden Ret end ethvert andet valgt Sogneraadsmlem. Pastor Gad vedblev dog at være Formand indtil 1873.

Poul Jepsen.

I en Vejsag havde han nogle Sammenstød med en Del af Sogneraadet og saa nedlagde han Formandsposten, og Gaardmand Poul Jepsen, Darum Nørreby, valgtes derefter til Formand for Darum Sogneraad. Der havde vel i Vacance i Præsteembedet en kort Tid et Par Gange en Bonde været Formand, men Poul Jepsen var den første af Bøndernes egen Kreds, som fuldtud beklædte Formandsposten, og det var med betydelig Spænding, man saa paa, hvorledes han skulde klare Sagerne. Den der var i størst Spænding, var Formanden selv, og han var især ked af, at Præ-

sten blev siddende i Sogneraadet. I det første Sogneraadsmøde 1873 den 5. Januar forelaa blandt andet til Behandling Indstilling til Førstelærer- og Kirkesanger-Embedet, og dette klarede han saa godt, at han fik mere Mod og Selvtillid. Han begik sig godt det ene Aar som Formand, saa var hans Valgperiode udløben, og han gik ud af Sogneraadet for 6 Aar senere at blive valgt ind igen, og straks atter blive valgt til Formand paany.

Poul Jepsen havde i sine unge Dage været Skomager, havde saa arvet sin Gaard efter en gammel Moster. Han var en af Datidens dygtige Bønder, der drev sin Gaard med de bedste, og han var en oplyst Bonde og skrev ret godt for sig. Besindig og rolig var han af Natur og forstod at beherske sig, selv om der i en ivrig Disput kunde smutte en lille Trumf.

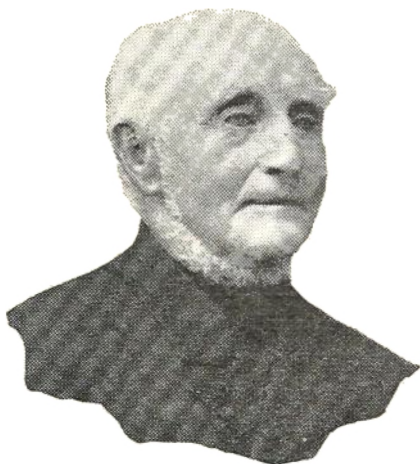
Sognets Anliggender omfattede han med megen Interesse og vidste efterhaanden Besked med alt. Han var en Mand, man kunde stole paa og nød stor Agtelse i Sognet. Sogneraadsmøderne ledede han klogt og godt, og han forstod paa en god Maade at sætte sin Vilje igennem. Han døde 1900.

Med Aaret 1874 blev Hans Lambertsen, Vesterby, Sogneraadets Formand. Han boede paa den Gaard, som endnu er i Slægtens Eje, og som Slægten har boet paa i et Par Hundrede Aar tilbage i Tiden. Han var en agtet og vel anset Mand, men ikke nogen særlig dygtig Landmand. Hans Lambertsen var en velbegavet Mand, havde ogsaa læst en Del og var en ret oplyst Bonde. Men han havde tillagt sig den Vane at tale i saadanne Vendinger, at man vanskelig kunde forstaa, hvad han mente. Ligeledes naar han skrev, selve Skriften var nydelig, men hans Sætninger og Vendinger af Sproget kunde blive saa kunstig, at ingen forstod det, naar de ikke vidste det i Forvejen. Sognets Interesser havde han Omsorg nok for i det praktiske, men det var tidt ikke saa let for Medlemmerne ved Møderne at faa fat i Sagens Kærne, naar de blev forelagt af Formanden med mange Omsvøb.

I Hans Lambertsens Formandstid blev der oprettet et Skoledistrikt paa Darum Mark med en Vinterlærer, og der blev bygget en Skole, som senere blev for lille og solgt, og den nuværende Skole opbygget paa en anden Plads. Hans Lambertsen døde 1894, 78 Aar gl.

Fra 1877 var Peder Kr. Pedersen Sogneraadets Formand. Han var af god gammel Darum Slægt. Han var den Gang Ejer af Darum Mølle, en yngre Mand paa 37 Aar. I sine unge Dage havde han været paa Rødding Højskole, medens Høgsbro var Forstander, og han var bleven baade kristelig og folkelig vakt paa Højskolen. Han havde stiftet den første Fore-

dragsforening i Darum og var i politisk Henseende ivrig Venstremand og Formand i den nylig oprettede Venstreforening for Ribe Amts 3. Valgkreds. — Kommunalvæsenet interesserede ham ogsaa, saa han blev en dygtig Formand, baade som Leder af Forhandlingerne og Styrer af Sognets Sager. Han satte igennem, at Sogneligningen blev mere lagt over paa Formue og Lejlighed end forhen. Det havde vel ikke blevet sidste Gang, at denne evnerige Mand var bleven Formand i Darum Sogneraad, hvis han ikke i 1881 var flyttet fra Darum til Frøsiggård. 1880 blev han valgt ind i Amtsraadet og sad der i flere Valgperioder, og han blev tillige Medlem af Skoledirektionen for Ribe Herreds Provsti. Ved

P. Chr. Pedersen.

Knud Hansen.

et Omvalg til Landstinget 1890 blev han Landstingsmand i 4 Aar; men trak sig saa tilbage. Det var i det hele en Mand med mange Interesser og hørte i kristelig Henseende til den grundtvigske Retning, en god og afholdt Mand. Han døde 7. Maj 1925.

Efter at P. K. Pedersen havde været Formand i 3 Aar og var gaaet ud af Sogneraadet, blev Poul Jepsen igen for 2den Gang Sogneraadets Formand og blev ved at være det i 6 Aar fra 1880 til 1885. Derefter valgtes Gaardejer Knud Hansen 1886 til Sogneraadets Formand. Det var anden Gang, han var i Sogneraadet og var saaledes godt kommunalt kendt. SSkønt han ikke havde faaet nogen Uddannelse ud over Folkeskolen, var han i Besiddelse af gode Kundskaber, han skrev ret godt for sig og kunde godt lede og styre Sognets Anliggender. Han havde tilegnet sig det

folkelige og kristelige Livssyn fra Højskolen og var en meget frisindet og god Mand.

Knud Hansen døde mange Aar efter ved et Ulykkestilfælde, idet nogle Levninger fra et Stillads efter Digearbejdet i en Storm faldt ned paa ham og slog ham omtrent til Døde.

Fra 1889—91 var Gaardejer Lambert Hansen Formand i Darum Sogneraad. Vist ingen af alle de Formænd, der har været i Darum, har haft saa store Forudsætninger til at være Formand som han. I sin Ungdom havde han læst og studeret Bøger mere end de fleste, og det er sikkert, at ikke mange Bønder i Danmark har haft en saadan Oplysning og Kundskabsfyldde, endda han aldrig havde været paa nogen Skole udover Børneskolen. Naar han var færdig med sit tidt strenge Arbejde, satte han sig til at læse til langt ud paa Natten. Han skrev sit Modersmaal fejlfrit efter den Rask-Petersenske Metode, og en Stil saa fin, at mange studerte Folk ikke paa langt nær kan gøre ham det efter. Han var ogsaa en meget interesseret og dygtig Formand, især havde Skolevæsen og Fattigsager hans store Interesse.

I Aarene 1898—1902 var Lambert Hansen igen Formand for Darum Sogneraad. Han var i nogle Aar Formand for Mejeriet, da det i 1890 blev købt til Andelsmejeri, og i 15 Aar var han Formand for Darum Brugsforening, og var med til dens Oprettelse. Han satte den i Trit og Skik, og gjorde uden Vederlag et stort og godt Arbejde. Han var i Bestyrelsen for Havdiget Vester-Vedsted til Darum i mange Aar og gjorde et grundlæggende Arbejde for dets Fortsættelse til Tjæreborg.

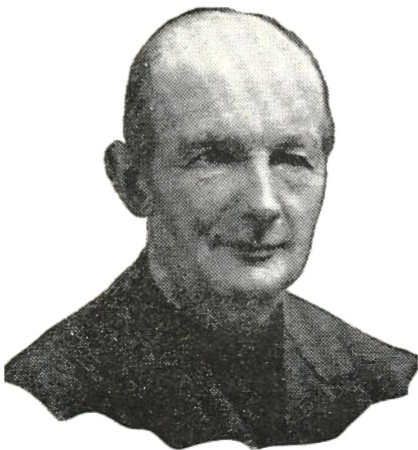
I en Valgperiode var Lambert Hansen i Amsraadet, men vilde saa ikke modtage Genvalg.

Den største Gerning, og det som har gjort hans Navn mest bekendt, særlig her i Ribe Amt, men næsten over det ganske Land, er hans Arbejde i Plejehjemsforeningen i Ribe Amt. Først i flere Aar som Førretningsfører, senere i en Menneskealder som Formand og Leder af Foreningen. Herigennem har han ved sit opofrende, tidt meget brydsomme Arbejde, været flere Hundrede Børn til Hjælp, Støtte og Glæde, at de kunde faa en saa god som mulig Pleje og Opdragelse. I denne Egenskab blev der da ogsaa i 1917 holdt en stor Fest for ham i Ribe med Stiftamtmanden i Spidsen, hvor der blev overrakt ham et Guldur, og han blev udnævnt til Ridder af Dannebrog, og alle er vist enige om, at ingen har bedre fortjent dette Hæderstegn end han.

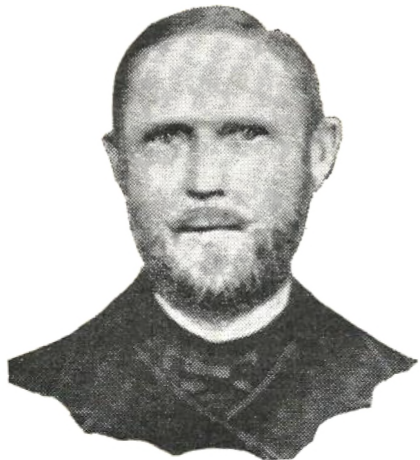
Foruden hvad her er nævnt, var han i en lang Aarrække Repræsentant for den vest- og sønderjydske Kreditforening og Revisor 25 Aar.

Skønt L. H. aldrig havde været paa Højskole, var han stærkt paavirket af Højskolens Aand og kristelig vakt i grundtvigsk Retning. Han sad i Menighedsraadet fra dets Oprettelse og indtil 1923, det sidste Aar som dets Formand.

1892—94 var Husmand Thomas Sørensen Rønager Formand for Darum Sogneraad. Han havde i sine unge Aar været Møllersvend flere Steder, sidst paa Darum Mølle hos P. K. Pedersen, indtil han blev gift og overtog Svigerfaderens Ejendom paa Darum Rønager. Han havde benyttet sin Fritid som Møllersvend til Læsning og Uddannelse af sine Aands-evner, og da han af Naturen var godt begavet, blev han som Mand en

Lambert Hansen.

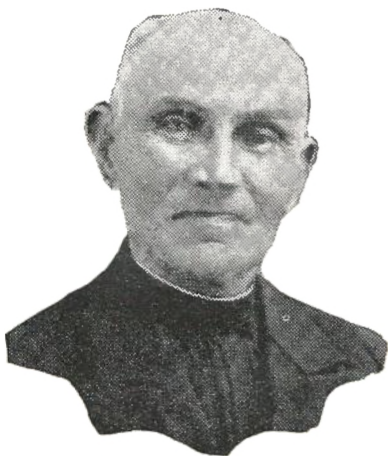

Thomas Sørensen.

af Darum Sogns mest oplyste og betydeligste Mænd. Han var skarpsindig og slagfærdig, kunde være bidende vittig, skrev godt for sig og var i det hele en dygtig Sogneraadformand. „Alt skulde gaa hurtig fra Haanden, og enhver Sag tog han haandvarm. Han havde heller kun Børneskolens Uddannelse, men havde ogsaa stærk Paavirkning af Højskolens folkelige og kristelige Oplysning. Grunden til, at han ikke blev ved at være Formand mere end de 3 første Aar af Valgperioden, da han dog blev i Sogneraadet, var den, at der var Strid indenfor Sogneraadet om Overtagelse af Broen over Sneum Aa, der blev bygget ad privat Vej.

I 2 Aar, 1895—96, var saa Husmand Niels Kristian Jensen, Nørreby, Formand. Det var vel nok et uheldigt Tidspunkt, han blev valgt til denne Post, ikke fordi han ikke havde Evner, nej, han kunde godt skrive for

sig og havde en god sund Forstand. Men han havde for lille Myndighed til at styre og lede, og i en vanskelig Tid med megen Uenighed i Sogneraadet, skulde der have været en

N. Chr. Jensen.

Mand med mere Ben i Næsen. — Han havde lært Smedehaandværket, inden han overtog sin Faders Ejendom, men han var aldrig nogen dygtig Leder af sine egne Sager, og blev det heller ikke af Sognets. Den vanskeligste Brosag blev afgjort i hans Formandstid paa den Maade, at Darum Kommune overtog Broen alene med Undergaranti af enkelte Mænd og Firmaer i Esbjerg — en Garanti, der ingen Betydning havde, og Darum Kommune er siden bleven hængende ved Ansvaret. Det kan siges om Sognets Styrelse i det Par Aar, at det gik

som det kunde og ikke altid som det skulde.

1897, det sidste Aar han var i Sogneraadet, blev Gaardmand Anton Nielsen valgt til Sogneraadets Formand. Han havde før boet i Tjæreborg, hvor han var født, og havde ikke boet i Lille Darum i mange Aar. Af den Grund havde han ikke det Kendskab til Darum Sogn, som de foregaaende indfødte Formænd, og han havde heller ikke særlig stor Interesse for kommunale Sager.

Ved i flere Aar at være vedbleven, kunde han maaske være bleven en dygtig Formand, han havde adskillige Betingelser og var en god Mand. Men der er ingen Mening i at vælge en Formand, der er lige paa Faldebet som Medlem og altsaa kun kan være det et Aar.

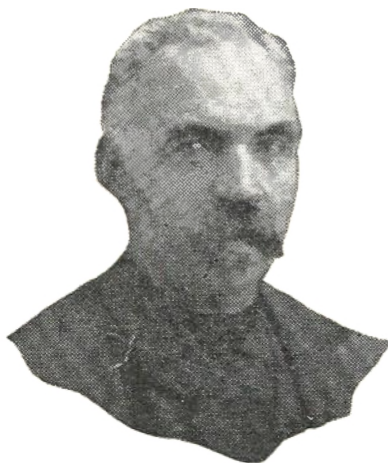
Fra 1898 til 1902, altsaa de næste 5 Aar derefter var Lambert Hansen, som foran nævnt, Formand igen. 1903 afløstes han af Gaardejer Marinus Lundgaard, som i sine unge Dage havde lært Smedeprofessionen og drevet den som Mester i nogle Aar, efter at have arbejdet som Svend forskellige Steder. Efter sit Giftermaal overtog han sin Hustrus Fædrengaard og blev en dygtig Bonde. Han havde megen Lyst og Interesse for kommunale og i det hele offentlige Sager. Sindig og betænksom var han i al sin Færd, men han stod sikker og fast, naar han først havde taget Stilling i en Sag. — Sogneraadet og Sognets Sager var under hans Ledelse i en fast og dygtig Haand, og han indgød Agtelse og Tillid i al sin

Færd. I 5 Aar var han Darum Sogneraads Formand, først fra 1903—05, og derefter igen fra 1907—08. Siden blev han Sognefoged i mange Aar, tillige blev han Skatteraadsmlem i en Del Aar. Marinus Lundgaard var meget politisk interesseret, Stiller for Søren Brorsen og Formand for Venstreforeningen i Darum Sogn i en Aarrække. Han havde hverken været paa Højskole eller modtaget anden Undervisning efter sin Konfirmation, men han skrev og talte alligevel godt for sig. I kristelig Henseende sluttede han sig til den grundtvigske Retning, blev valgt ind i Menighedsraadet 1923 og blev straks dets Formand.

1906 blev Brugsforeningsbestyrer Kristian Jepsen Sogneraadets For-

Anton Nielsen.

Marinus Lundgaard.

mand, men han døde inden Aaret var omme af en Lungebetændelse, en dygtig og selvstændig Mand i alle Maader. Som Kommunalmand fik han ikke Tid til at lægge sine Evner i Lyset. Som allerede nævnt maatte Marinus Lundgaard derefter igen overtage Formandsposten fra 1907—08.

1909—12 var Gaardejer Søren Vejrup Formand for Sogneraadet med Gjerluf Knudsen som Kasserer. Han havde først sin Fødegaard i Nørreby, men solgte saa denne og købte Kløvborg paa Darum Mark. Han var en vel oplyst Bonde uden at have nogen anden Uddannelse end den almindelige Folkeskoles. Man han klarede sig godt som Formand, var punktilig og bestemt. Møderne forstod han at lede godt, og han havde Evne til at træffe Pointet i enhver Sag. Han havde i nogle Aar været Formand for Darum Andelsmejeri, og dette havde været ham en god Skole for at kunne

lede og styre. Nogen større kommunal Interesse havde Søren Vejrup ikke, og derfor gik han vel ogsaa ud af Sogneraadet ved Valgperiodens Udløb.

Gjerluf Knudsen.

Allerede i Søren Vejrup's Tid sad Gjerluf Knudsen i Sogneraadet og var dets Kasserer. 1913 blev han valgt til Formand, og har været det siden indtil dette skrives i 1923. Gjerluf Knudsen havde heller kun Folkeskolens Uddannelse, men han regner og skriver fortrinligt og er en udmærket Regnskabsfører.

Han er et klart Hovede og har efterhaanden sat sig saadan ind i Kommunalstyrelse, at han er klar over enhver Situation. I sin lange Praksis som Sogneraadsformand kender han de kommunale Forhold ind og ud.

Han kender baade de riges og fattiges Omstændigheder i Sognet, er snarraadig og ikke smaalig. Derfor har han været mange til Raad og Hjælp i forskellig Henseende. I den lange og vanskelige Verdenskrigs-Periode var det ikke let at være Formand. Det flød med Love og Anordninger, Cirkulærer, Paabud og Forbud, Uddeling af Kort paa de fleste Slags Levnedsmidler (Rationering): Sukkerkort, Brødkort, Melkort, Flæskkort o. s. v., og der var næsten ingen Ende paa Tilskud og Understøttelser.

Gjerluf Knudsen havde en Evne mere end almindelig til at komme om ved det til de flestes Tilfredshed. Derfor er han ogsaa Gang paa Gang bleven genvalgt baade til Sogneraadet og til Formand.

Ud over det kommunale har Gjerluf Knudsen mærkelig nok inger Interesse for Sognets økonomiske Sager, øver heller ingen Indflydelse, da han slet ikke er med paa Andelsforetagenderne i Sognet eller paa den for Sognet saa betydningsfulde Digesag. Dog har Elektricitets-Anlægget haft hans store Interesse. Han har hele Tiden været i Bestyrelsen for Transformatorforeningen og dens Kasserer, og siden H. Holms Død 3. Novbr. 1921 har han tillige været dens Formand.

Hjemliv, Sød og Skik.

Store Darum har fra Arilds Tid været en stor By. Efter Udskiftningen var der i Søndergrandlaug 11 Gaarde til 6 Tdr. og 5 til 3 Tdr. Hartkorn klumpede sammen i Over- og Nedersønderby. Denne Bydel var mest

anset i Sognet, „op i Stor Sønderby“, og Beboerne dér ansaa sig selv for lidt mere end de øvrige Darum Bønder. I Midtgrandlaug 4 Gaarde til 6 Tdr. Hartkorn, 2 til omtrent $4\frac{1}{2}$ Td., 12 til 3 Tdr. Hartkorn, Præstegaarden 12 Tdr. Hartkorn, 5 Boelsteder, 2 Fæstesteder til Præstegaarden, Degneboligen og nogle jordløse Huse. Nørregrandlaug havde 2 Gaarde til 6 Tdr. Hartkorn, 2 til $4\frac{1}{2}$ og 12 til 3 Tdr. Hartkorn, 2 Fæstesteder til Præstegaarden, 8 Boelsteder samt nogle jordløse Huse.

Lille Darum havde 6 Gaarde til 6 Tdr. Hartkorn og to Gaarde til 3 Td.

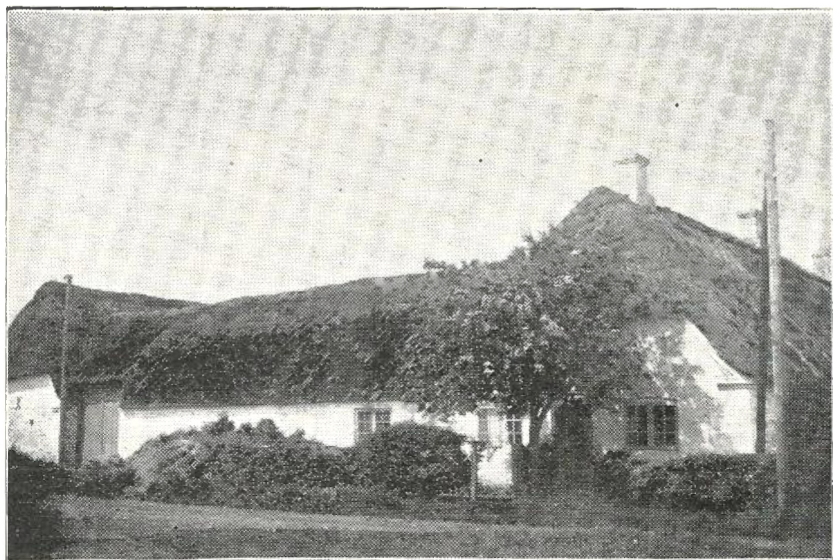
Omtrent alle Halvgaarde var til den Tid ombyggede med 4 Længer om den indelukkede Gaardsplads. Naar Indkørselsporten om Aftenen blev lukket, var det som en lille Fæstning, lun og hyggelig for alle Vinde.

Inde i den lukkede Gaard fandtes Brønden med Vippen til at hejse Spanden op og ned. Pumper kom først i Brug omkring 1840—50. De fleste Steder havde ogsaa Møddingen sin Plads der. Disse gamle firlængede Gaarde var med Undtagelse af Træværk opførte af egne Produkter. Taget var af Rughalm, Stenene selvforarbejdede af Klæg, der var hentet i Engene og brændt i egne Teglovne. I hver Gaard var hovedsagentlig den samme Indretning, en Beboelesjlighed med Framgulv (Forstue), Indgangsdøren flere Steder med Halvdøre over hinanden, en Stordaans, en Lilledaans med en eller to Alkovsesenge i hver, og „æ Stou“ med et Gæstekammer. I Storstuen var der kun Kister og Skabe og ved Loftet Spiger til at hænge forskellige Ting paa. I „æ Sturdaans“ var et langt Bord med fast Bænk baade ved Vinduet og den øverste Ende. Her spistes Maaltiderne og samledes Husets Folk om Aftenen. Der var derfor ogsaa en Bilæggerovn til at fyre i fra Køkken eller Bryggers og nogle Træ- og Simstole. I „æ Lilledaans“ var ogsaa en Bilæggerovn samt et Bord og nogle pænere Stole. Klokkehuset havde sin Plads i en Krog enten i Lild eller æ Sturdaans. Bagved Stuerne fandtes Køkkenet med Faderækken og den aabne Skorsten med Kjelske til at hænge Gryder over Ilden og et Fyrhul til Kaffekedlen og mindre Kogekar, og Bryggerset med Gruen og Bagerovnen samt Indgang til Bagekammer og Pige-kammer. Udenfor i Længde med Stuehuset, „æ Sals“, laa Kaalgaarden, hegnet med store Jorddiger og beplantet med Kaal og de nødvendigste Grøntsager til daglig Brug. Fra Bryggerset førte en Gang igennem Foderloen til Stalden. Heste og Kreaturer stod i samme Stald (Ødel), Hestene i den ene Ende, Kreaturerne i Midten og Svinene i den anden Ende med Hønsene ovenover. Stalden gik op i den ene Ende af Stuehuset, og herfra var Indgangen til Karlekammeret, der var lunt, men lidt fugtigt af Stalddampen. I den anden Side-

fløj var Vognporte, Brændselsrum, Plads til Opbevaring af Gaardens Avlsredskaber osv.

Laden laa parallelt med Salshuset, og her var Indkørselen i Gaarden imellem den og en af Længerne igennem en overbygget Port. Laden havde desuden en stor Gennemkørselsport i Midten, der ogsaa var Tærskelo, slaaet med stampet Ler.

Herinde i disse Gaarde foregik altsaa det daglige Hjemliv, Kvinderne passede deres, og Mændene deres Arbejde. Om Morgenen Kl. 3 a 4 om Sommeren, lidt senere om Vinteren, begyndte Livet at røre sig, Pigen

EN 4-LÆNGET GAMMEL GAARD FRA STORE DARUM

kom med Malkestrippen og Karlen begyndte at muge i Stalden. Mælke-spanden var en Træstrippe med et langt Haandtag og med blanke Gjord om, naar den blev fuld, skulde Mælken sies i Fade igennem en Siklud, et Stykke tyndt Lærred. Fadene stod i Rækker paa Hylderne i Mælkestuen paa Gaardene, Husmandsstederne havde ofte „Mælkesætterne“ staaende paa Hylder ved Loftet inde i Opholdsstuen.

Karlen raslede med Møgbaaren „æ Steut“ hen ad de toppede Brosten, og med en Træskovl med fladt Blad skjøvlede han Ødelgrovens Indhold op i „æ Steut“ og transporterede den ud paa Møddingen. Møddinghus eller Ajlekule var der ikke Tale om. Manden eftersaa imidlertid Vogne og Red-

Sønder-

Halv- Fjerdep	Sønder-					
	1800—10	1810—20	1820—30	1830—40	1840—50	1850—60
1/2	H. L. Møller		Christen Mørk	H. N. Thomsen		N. Hansen
1/2	Jens N. Smed		N. Jensen Smed			
1/2	Hans Jessen		H. H. Jessen			T. Jessen
1/2	Frands Jepsen		Niels Grausen			S. Otsen J. Otsen
1/2	F. Jørgensen				S. Frandsen	Jørgen Frandsen
1/2	Søren Vejrup		Hans S. Vejrup		Hans Ing- vardsen	
1/2	N. Christensen	Kristen Ulf		Ole Hansen	Niels Ulf	Hans Volf
1/2	Søren Pedersen	Udstykket og forsvunden				
1/2	Tonnes Hansen			Hans Tonnesen		
1/4	C. Gundersen		Peder Olesen	T. S. Nielsen		
1/2	P. Christensen	Kjeld Svendsen		Peder Kjeldsen		
1/4	N. J. Skoubo			P. N. Skoubo		
1/4	F.Nielsens Enke		Niels Frandsen		F. Nielsen	
1/4	J. Lambertsen			Hans Vejrup (Lambertsen)		H. Jensen Lambertsen
1/2	Poul Jepsen	J. H. Poulsen	Peder Hansen		J. H. Jessen	
1/4	P. Raskesen		Rask Pedersen		P. Rasksen (Bom)	

Grandelaug.

1860—70	1870—80	1880—90	1890—1900	1900—10	1910—20
			Peder Nielsen	Udstykket	Peder Haahr
Chr. Andersen Kristensen				Jens Jensen }	P.A. Kristiansen Jes P. Jessen
			Hans Jessen		G. Lauridsen
Peder Chri- stensen			M. Kristensen		K. Pedersen
			N. F. Kristensen		Udstykket og forsvunden
Knud Hansen					Mads Hansen
Kjeld Pedersen			P. Kj. Pedersen	H Thorup }	N. P. Larsen Jens Garner
Tonnes Hansen				Niels Helle	
Niels Thomsen		T. Thomsen			K. Jensen
	Kristen Helle			Jens Poulsen	Ejnar Kafton
	Udstykket og forsvunden				
	P. L. Pedersen				Udstykket
			Jens Jepsen	Udstykket og forsvunden	
		H. H. Jensen	Hans H. Jen- sens Enke		
Rask Pedersen (Bom)			Peder Rasksen (Bom)	A. Lauridsen	

skaber, om det var i Orden. Nu havde vor Mor saa faaet Davren færdig, og der blev kaldt ind til Davre. Manden, Karlen og Drengen placerede sig om det lange Bord i æ Sturdaans paa Træbænken efter Rangforordning, Manden for Bordenden og Drengen nederst. Konen og Pigerne maatte for det meste staa op foran Bordet til Maaltiderne. Til Davre fik de i Almindelighed en Fedtebrød til Mælk og Grød, Øllegrød eller ogsaa Mælk og Brød. Det sidste ansaas imidlertid for en sløj Kost. Der siges endnu efter en Tjenestekarl fra den Tid: „Det er noget Pak om Morgen“, sagde Frands om æ Mælk og Brød. — Nu begyndte altsaa det egentlige Arbejde i Marken for Manden og Karlene. Formiddagsmellemmaderne havde vor Mor færdige inden Davretid. Der skulde køres Møg ad de lange Markveje til Kragelund Mark, smalle og brede Fladhøj og hvad de hed, der skulde pløjes og saas Havre paa Klægjordene i Havremærskan og Kærengan inden det blev for tørt. Det var ikke let med de Redskaber, de havde den Gang. Vognene gik paa tykke Træfælge uden Skinner eller Jærn, det kunde gaa, da Vejene var bløde, de kørte i det bare Sand, de havde Træaksler med Lundstykke for i Stedet for Møttrik, og de var meget smalle i Bunden, Plovene var mestendels af Træ, store, tohjulede og klodsede med Træmulfjæl, der skulde altid 3 Heste for den og i Klægjord undertiden 4 med en Plovkører. Harven var ogsaa af Træ, endogsaa Tænderne.

Naar Foraarsæden var lagt, skulde der graves Klyne med en Klynspade, i Lille Darum Hedetørv med en Tørvespade. At stryge Tørvejorden kendtes ikke. En Tid leveredes mange Læs Klyne aarlig til Sønderho. Og naar alt dette var besørget, skulde der i Almindelighed stryges et Par Tusind Sten, som blev sat ind i de tomme Lader til Tørring. Derfor de mange Huller i Muren i de gamle Lader. I Efteraaret efter Høst skulde de brændes i de fælles Teglovne, som hvert Grandlaug og Lille Darum havde.

Derefter kom Høsletten, som omtrent var den fornøjeligste Tid i hele Aaret, skønt det for mange var en streng Arbejdstid. Det var haardt Arbejde at tage sit Skar med paa Engen Dag ind og Dag ud, ud paa Engen Kl. 4 om Eftermiddagen, hjem Kl. 10 a 11 om Aftenen, og saa afsted igen Kl. 2 a 3 til Kl. 11 om Formiddagen. Men det gik frem og tilbage gennem Byen med Sang og Klang, det var den gode Madkurv, de havde med paa Engen og de mange „Karmenotter“ (Ølpuncher), en for hver Træk igennem Engen, der satte Humøret op. Efter at de havde faaet deres gode Middagsmad, de levede som til Bryllup hver Dag i den Tid, skulde Leerne haars, inden de gik hen at sove. Høleerne blev kun sleben forinden Sletten begyndte, de var smedede og havde Navn efter den By,

hvor de lavedes, f. Eks. „Aablinger“, „Gaansager“ osv. De nymændens støbte „Storkenæb“ kunde man daarlig klare sig med. En dygtig Sletkarl skulde „holde Hug“, maatte ikke sætte „Wosseler“, tage et 3½ Al. bredt Skar, øje ind i Græsset og ½ Al. i hvert Hug, „Skarbolker“ maatte ikke sættes. De Darum Sletkarle slog altid „af“ Græsset, det var kun Udejerne, „æ Hieperer“, der slog „i“ Græsset og maatte have Afrivere.

Kornhøstens Tid var ikke nær saa fornøjelig, da gik hver med sin Mejle og Optagerske og passede sig selv, det gik rolig og stille. Efter Høstens Tid var det egentlige Markarbejde forbi. Nu skulde Grøfterne i Engene efterses for Hegnets Skyld. Alle Kreaturerne blev slaaet løse, Kørerne blev drevet løse igennem Byen Morgen og Aften. Det var en Behagelighed for „Hjøverne“, det var meget fornøjeligere at lege „Halvejs“ i Engene, kunde tage et Bad i Aaen eller Havet en Gang om Dagen og være fri for den idelige Flytten paa de tørre Agre med den sparsomme Græsning af Senegræs og Rødknæ. — Naar Rugsæden var lagt, var Efteraarsarbejdet paa Marken til Ende. Men det tog ogsaa lang Tid, da der skulde saas megen Rug, baade anden og tredie Kjærv, og undertiden skulde der samles „Mog“ til det sidste til langt hen i November. Saa skulde der tørres Malt, mindst et Par Tønder, der var fælles „Køllehuse“ til det Brug i hvert Grandelaug, ligesom ogsaa i L. Darum.

Flere Ovnfulde Sten skulde brændes, da gerne 2 og 2 Naboer slog sig sammen om en Ovnfuld, ca. 4000 Sten. I den Tid, der brændtes Sten, var der gerne „Teglovnssjov“. Ungdommen forsamledes der til alskens Løjer, Kartoffelstegning i „Emmerne“, Anekdoter, Kærlighedsviser osv.

Det var ikke let at være Kone i en Gaard. Naar hun om Morgenen havde faaet Folkene givet Davre, skulde hun have Børnene vasket og i Tøjet, Stuerne fejjet og Sengene redet, hvis Pigen i Høstens Tid var i Marken, havde hun det ene. Kalvene og Grisene skulde fodres, og hun skulde have Mælken skummet. Hun lod Fingeren gaa rundt med Fadet for at løsne Fløden og saa blæste hun den ned i Flødetønden. Senere brugtes Skumske. Den syrnedede Fløde skulde derefter kærnes i en Stampekærne, hvor en Kærnestav blev trukket op og ned, indtil Fløden efter en god halv Time blev til Smør. Senere fik de større Gaarde Maskinkærner. Det hændte, naar de havde for mange gammelmalkende Køer, at de ikke kunde faa Smør, og saa maatte de „koge“ det af. En Kone fortalte, at hun havde kærnet, og det blev til „Skidt“, men saa kogte hun Grød deraf, og de blev da saa „møj gue“. Nogle søgte Raad hos kloge Mænd, naar de ikke kunde faa Smør. Saaledes hos Jens Kristian i Vilslev, der kunde give Raad derfor. Jens Balsen her i Darum kunde ogsaa give noget at komme i Kær-

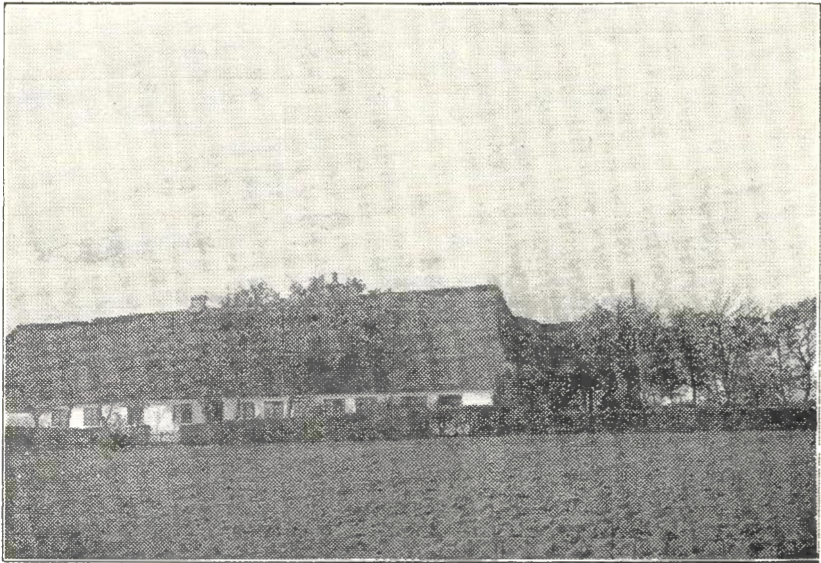
nen, der kunde hjælpe. Undertiden skulde hun ogsaa i en snæver Vending have en Ost lavet, eller noget sat hen til „Beddervost“. — Saa kom enten An Hæms, Else Skrædders, Kjesten Spink, eller hvad de hed, med deres Mælkespand, og skulde det være tilpas, skulde de helst have en lille Kaffe-taar, mens de krammede ud med alt hvad Nyt de vidste fra Byen. Nu lakkede det mod Middag og hun skulde til at tænke paa „æ Unnen“. Det vekslede i Sommertiden imellem Grød og Vælling af Byg- eller Boghvedegryn. Ris og Sago kendtes ikke, Pandekager og Æbleskiver, Zachu (Buding) med Flæsketerninger, fersk, saltet eller tør Fisk, Saltsuppe, Ægpandekage, oplagt Mælk og Tykmælk. De havde jo baade Æg og Mælk, og det kostede ikke ret meget. Hvert Foraar slog et Par Naboer sig sammen og hentede et Læs Fisk i Hjerting, Sjelborg eller endog ved Nymindegab. Saaåanne Luxusretter som Rabarber- og Rødgrød kendtes ikke, dertil var Sukkeret for dyrt og Rabarberplanten overhovedet ukendt.

Kun i Efteraaret i Slagtetiden levede Folk „som smaa Aal i Mudder“ ved Fersksuppe, Sortsuppe og „Pluk i Fink“. Naar Sortepølserne med Greverne og det andet Omrask fra Slagtningen var fortæret, maatte man tage til Takke igen med den mere daglige Kost. Kaal var en yndet Spise om Vinteren, og det var undertiden, at Skrædderne ved at flytte fra Sted til Sted fik Kaal 6 Gange om Ugen, da de altid skulde have Kaal, naar disse kom.

Syltning af Frugt kendtes ikke, og Syltetøj brugtes aldrig undtagen til Gilder, hvor der var Rødbeder. Var Retterne for fede, tog man en dansk Snaps ovenpaa. Konen og Pigen kunde næppe faa nogen Middagslur. Den første skulde have Mellemmader skaaret til om Eftermiddagen, Jen anden skulde have opvasket og malket. Der var ikke nogen stor Opvask efter „æ Unnen“, der brugtes ingen Tallerkener, kun nogle Træbrætter at skære Kød og Flæsk paa. Man langede til samme Fad, naar det var Søbemad. Var det Pandemad, sattes denne ind paa Bordet, hvor enhver kunde række til og dyppe i Fedtet. Kartofler brugtes ikke meget for et Hundrede Aar siden, de regnedes ikke for rigtig Menneskeføde, til Svinene kunde de maaske være gode nok. En saadan Flothed som en Dug paa Bordet kendtes ikke, og naar Maaltidet var endt, slikkede enhver sin Ske og satte den op ved Bjælken i et Futteral til næste Dag og puttete Lommekniven i Lommen. Saa foldede man Hænderne, og Manden bad enten lydelig en kort Bordbøn eller ogsaa i Stilhed, der endte naar man rejste sig: I Jesu Navn.

Der skulde brygges og bages en Gang i hver Maaned, og Tilberedel-

serne træffes forud. Maltet skulde males og mæmmes i et Kar, koges og ophældes i Tapkarret, hvori der var et Hul i Bunden med en Tapstok i. og i Bunden lagdes enten frisk Halm eller noget af et Havreneg, hvorpaa Mæmmet hældtes op og derpaa et Par gloende Kampsten i. Derpaa drejedes Tapstokken, og nu begyndte „Urten“ at løbe ned i en Spand, der tømtes over i Ølkarret efterhaanden. Hældte man meget Vand paa, blev Øllet tyndt og derfra Ordsproget: „Bagefter kommer tyndt Øl“. Det udtrukne Malt kaldtes „Drau“ og brugtes til Svinene. Ølkarret blev derefter til-dækket, efter at der var tilsat Gær, og Morgenen efter var Urten omsat

EN 4-LÆNGET GAMMEL GAARD FRA LILLE DARUM

til Øl med et Lag Gær over. Denne skummedes af og Øllet hældt paa Tønder.

Naar der skulde bages, begyndte Forberedelserne nogle Dage forud. Nogle Skpr. Rug blev sendt til Møllen at males, og hjemkommen skulde en Del deraf timses med en Tims over et Seldelev, en stor rund Kurr. Det tilbageblevne grove Mel blandedes i Brødmelet, og af Sigtemelet lavedes Sigtekager og Kringler. Man spiste kun Kage de første Dage efter Bagningen og nogle Kringler blev bragt til Naboens, at de skulde smage, og til Gengæld fik man nogle igen, naar de bagte. Rugmelet blev dejnet og tilsat Surdejg, der stod fra sidste Bagning. Anden Dagen blev Brødene

Midt

Halvll. Fjerdep.	1800—10	1810—20	1820—30	1830—40	1840—50	1850—60
1/4	Hans Boelsen		Iver Boelsen			J. I. Boelsen
1/4	P. Lambertsen		Hans N. Helle			Rask Jepsen
1/4	Peder Nielsen		Niels P. Smed			JensNielsen
1/4	Niels Jørgensen	Niels P. Kjær				N. Chr. Nielsen Kjær
1/4	J. Lauridsen Ugl		Udstykket,	lagt ind til P. Lambertsens		Gaard
1/4	Søren Knudsen	Kristen Ulf	P. Ingvarlsen	Udstykket		HansNissen
1/4	S. N. Ingvarlsen			L. Th. Allerup		
1/4	R Lambertsen			Chr. Rasksen		
1/4	H. Lambertsen		LambertHansen		Hans Lambertsen	
1/2	Lamb. Sørensen	Udstykket og forsvunden				
1/4	Hans Nielsen			Th. N. Hansen		
1/4	Peder Lykke			Peder Hansen (Lykke)		
1/2	S. J. Enevoldsen				J. Sørensen Enevoldsen	
1/2	Hans Pedersen		N. L. Mikkelsen			
3/8	Jens Mulvad		N. J. Pedersen		P Nielsen	
3/8	Cl. Sørensen			Søren Glausen		
3/8	Kjeld Svendsen	Peder Sørensen				P. Sørensen Helle
1/2	Nis Pedersen		Æskild Nissen		Udstykket	P. Hansen
1/4	Terkild Nielsen			Niels Peder Terkildsen		

Grandelaug.

1860—70	1870—80	1880—90	1890—1900	1900—10	1910—20
			Jens Ibsen	Rask Kristensen Peder Pedersen	N. P. Larsen Jens Krog
		Jens Lambertsen	Anders Iversen	Valdemar Jepsen	udstykket
		Jens Jensen	Niels P. Jensen	Udstykket	
		N. P. Kjær			
H. Bundegaard				Carl Bundegaard	H. P. Lykke
	Søren Lauridsen Allerup				Laurids L. Allerup
L. Christensen			Kristian Smidt		
		Lambert Hansen			Hans Peder Hansen
Th. Thomsen			Jens Mikal Pedersen	H. P. Lykke	Morten Mortensen
			Peder S. Pedersen		
	Jørgen Nielsen				Vilandt Nielsen
Peder Lang			Hans Nielsen		Antonius Nielsen
		P. Hansen Jessen			Hans Kristensen
Claus Sørensen			Mariusus Lundgaard		
	Peder Helle				Vilandt Nielsen
	Anton Lebæk		Niels Henriksen	Jakob Henriksen	Niels Henriksen
Rask Nielsen		M. Nielsen	Severin Hansen	Hans Kristensen	Theodor Sørensen

slaaet op for at hæves om Natten, og inden de blev sat i Ovnene vædede med tyk Raamælk. Det var Mandens Arbejde at fyre Ovnen varm, saa Konen kunde sætte Brødet derind paa en Skødsel, naar der var raget ud. Der bagtes ofte 8 a 10 Dage før man havde opspist, da det var for udrøjt at spise det helt nybagte Brød. Paa Bagedagen fik man Sættekage til Unnen, en Slags Buddingdej af Bygmel, der blev sat ind i Ovnen i en Sæt, (sort Fad af Pottetøj). Rage og Skødsel var uundværlige Redskaber i en Gaard.

Tiden spildtes ikke med Rengøring i Huset. Æ Sturdaans blev maa-ske fejlet en Gang daglig og strøet Sand. Hvidt Sand brugtes der et Par Læs af aarligt, Gardiner, Urtepotter eller Skilderier fandtes ikke og savnedes ikke.

I tidligere Tider hørte det ogsaa til Husmoderens Arbejde at brænde Brændevin. Der fandtes da i de fleste Gaarde et Sæt Brændevinstøj, undertiden var de flere om et Sæt. Det havde nogen Lighed med Brygning, men der kunde bruges alle Slags Korn og Ukrudt dertil. Det malede Korn blev rørt sammen i et Kar og sat til Gjødning et Par Dage. Derpaa kom denne Mask op i en Kobber Gruedekedel at blive kogt under tæt Laag „æ Hat“, hvori der var en Pibe. Denne stod i Forbindelse med et Rør, som gik igennem „æ Suelønd“ (Svaletønden), der var fyldt med koldt Vand. Dampen fra Kornet fortættedes derigennem til Draaber, der løb ud i en Spund. De første Draaber kaldtes „Kobberdraaber“ og var særdeles velsmagende, de nødes af Kvinderne med Velbehag til et Stykke Brød. Nabokonerne blev gerne tilkaldt.

Der skulde passes paa, at det ikke blev sveden. Det var ikke underligt, at en Del, baade Kvinder og Mænd blev hengiven til Drik, den idelige Smagen Kobberdraaber baade hjemme og hos Naboerne kunde godt vække Lysten. Tillige brugtes Brændevin daglig i Huset, til Gilder i Overflod, Barselkvinder skulde fyldes med Puns, og tillige var det Medicin baade for Mennesker og Dyr.

Hjemmebrænding blev ved Lov forbudt i Trediverne i f. Aarh., nærmest for Toldskattens Skyld, til megen Utilfredshed imellem Bønderne. Brændevinen mente de at have gratis, da Spølet var bedre til Svinene end Kornet. De vedblev derfor at brænde i Smug om Natten, blev en Mand udspejdet, kom Controllørerne og gjorde Hussøgning, og fandt de Tøjet, blev det slaaet sammen og maatte sælges som gammelt Kobber.

Naar Høsten var tilendebragt holdtes „Opskjøwer“, Festen for at have opskaaren. Den gamle Runnevædder maatte gerne lade Livet i den Anledning, eller ogsaa et Lam. Den nærmeste Familie spiste til Middag,

Naboerne kom til Kaffe og Mellemmad. Hver af Tjenestefolkene fik sin „Opskjøwr kage“, der i Reglen skulde veje 8 a 10 Pd. Laa deres Hjem saa langt borte, saa Kagen ikke kunde bringes dertil, fik de som Regel en Daler eller en Specie i Stedet.

Husmændene og deres Hustruer, der havde deltaget i Høstens Arbejde, blev indbudte.

Ungkreaturerne gik sædvanligt ude til sidst i November, undertiden til Jul, indtil de blev indstaldet med Sneen paa Ryggen. De gamle Heste kom heller ikke under Tag, men maatte selv sørge for Føde og Ly i Uvejr. Efter endt Arbejde om Dagen blev de jaget ud af Gaarden, først naar de ikke kunde rejse sig selv, fik de en Kugle, Rakkeren flaaede dem, og Kroppen blev liggende udenfor Kaalgaarden at skyde Ræve i.

November Maaned hed ikke for ingen Ting „Slagtemaaned“ i Almanakken, da skulde der slagtes en 4 a 6 Beder og Faar og et voksent Kreatur, Stud eller Udsætterko. Det var den eneste Tid af Aaret, hvor der spistes fensk Mad. Der kom ingen Slagtere, det eneste var, om et Dyr forulykkede, saa købtes et Stykke af Naboen. Der blev lavet Kjøpølser, Finker og Blodpølser i store Mængder, der maatte intet gaa til Spilde. Henimod Jul slagtedes en gammel So. Svin holdtes der ikke mange af, en Griseso, der fik et Læg Grise i Foraaret, hvoraf beholdtes et Par Stykker, den ene til en ny Griseso, den anden solgtes til at dække Kræmmer Regninger med.

Naar Slagtningen var endt, blev al Tælle af Faar og Kvæg samlet sammen, nu skulde der støbes Lys, det var først omkring 1860, at Petroleums Lamper kom i Brug. Nogle havde Støbetøj til det Brug, men de fleste brugte Loftstigen til at sætte Spilerne i. Der lavedes Væge af enten Linned eller Bomuldstraad, det sidste var bedst. Vægen sattes paa Spiler, en 4 a 5 paa hver, og disse dyppedes ned i den smeltede Tælle i Kærnen saa ofte, at Lyset blev af den Tykkelse, man ønskede. Man havde Lys af forskellig Tykkelse, Kongelys, Skrædderlys og Praaser. For at kunne brænde hver Stump havde man en Profit at sætte de smaa Stumper paa. Efter Lysestøbningen hengemtes Lysene i „Lædiken“ i Kisten, at Musene ikke skulde gaa i dem. Kom man i Forlegenhed for Lys, kunde de ogsaa støbes i en Form af Blik.

Der holdtes lange Mørkningstimer om Vinteren, dels for at spare paa Lys, dels ogsaa for at faa alle samlet, inden der tændtes. Da fortalte Far eller Mor for Børnene om Fortiden og deres Forfædre, undertiden sang man udenad, lærte Salmer eller Viser eller gættede Gaader, til andre Tider var der Musik og Dans. De fleste i Darum har kunnet spille lidt

paa Fiolin, derfor det bekendte: „Er du fra Darum, saa kan du spille“. Børnene blev derved opøvede i den fornøjelige Dansekunst. — Saa blev Lysen tændt, og Aftenarbejdet begyndte. En dygtig Kone skulde have sit Uld spunden til Jul og to Bundter Hør til Fastelavn. Konen spandt paa sin Rok, Pigen kartede de smaa Tøjer, men de store, „Sammenkartningen“, besørgeades ofte af Mandfolkene eller ogsaa ved et Kartegilde, hvor flere af Byens Piger gik sammen for Hovro, og de kunde da fylde en Del af Storstuen med Tøjer. Efterhaanden som en Ten blev fuld, skulde den haspes af paa et Haspetræ i Klauser, der i Knipper blev hængt op ved Loftet i æ Stow.

Karlene skulde sno Simer af Havrehalm, et vist Antal Vinteren igenem, og undertiden ogsaa karte en Timestid for Konen. Børnene læste paa deres Lektier, indtil de begyndte at gabe, saa blev de puttede i Alkoven og lukket for dem. Manden havde ofte Aftenbesøg af en eller flere af By-mændene og gjorde selvfølgelig Gengæld. De fik en Snaps og en Taar Øl. De sad saa og drøftede Nyt og Gammelt, om Kreatur- og Kornpriser, men aldrig Politik, Landets Styrelse lod man Kongen om. Aviser kendtes ikke indtil henimod første Halvdels Slutning i f. Aarh. Naar Piben skulde tændes, maatte en af Børnene afsted med Fyrfadet ud til den aabne Skorsten efter Gløder. Fidibusser brugtes kun ved Gilder, og Tændstikker kom først frem langt hen i Tiden og var dyre. — Et Lys paa Bordet skulde i Almindelighed slaa til, saa alle kunde se til deres Arbejde, men det skulde jo braadnes af og til, Lysesaxen laa ved Siden af til det Brug, men i en snæver Vending kunde man ogsaa bruge Fingrene.

Vinterdagen skulde Karlen først muge i Stalden og strigle Hestene ved Lygte, naar han saa havde faaet Davren og det blev lyst, begyndte Tærskningen i Loen og tage Tag af. Naar han havde en Kastning, skulde han have Hjælp til Rengøringen, at faa det seldet igennem Soldet, imeldt og baaret paa Loftet. I den tidlige Mørkning skulde der skæres Hakkelse med en Hakkelsekniv, der sad paa en H-Kiste. Manden passede Røgtningen af Kreaturerne, naar han var hjemme, ellers en af Karlene. — Ligesom Folk i ældre Tider mestendels levede af egne Produkter, saaledes klædte de sig ogsaa af hjemmelavet Tøj. Manden gik i Vadmelsbenklæder og Konen i Tosselskjoler, alt var forarbejdet hjemme, tidt ogsaa Vævningen og Farvningen. Det sidste sparede der paa. Mændene gik med hvide Ærmer og hvide Hoser, og man holdt baade hvide og sorte Faar og blandede Ulden for at spare Farven. Til daglig brugtes Træsko uden Læder med Kramper og Ringbeslag. Om Aftenen og Søndagen kunde der maa-ske tages et Par Læderklodser paa. Kvinderne havde deres Træsko skuret

med en blank Gjord om, de gik ofte i deres Klodser i Byen og til Kirke. Til daglig hjemme havde Konen en Sirtseshue, men tilbage i Tiden havde hun Hovedtøj eller Storr til Højtid, senere blev det til en Kappel. Overfrakke og Kaabe brugtes ikke almindelig, naar man gik ud, kun naar man skulde ud at køre, maatte man have en Kavaj eller en Senelje paa. Frøs man paa Vejen, stod man af og gik, saalænge man fik Varmen.

Der brugtes uldne Lagener og Skjorter om Vinteren, og blev det meget koldt, havde man Bækkener med Gløder i til at varme Sengen. En varm Sten kunde ogsaa bruges. — I øverste Stuen blev alt „Spind“ efterhaanden hængt op omkring ved Loftet indtil videre, og det færdige Tossel, Vadmæl og Sengetøj blev lagt ned i Kisterne. Naar Konerne kom sammen, skulde alt dette forevises og bedømmes, og helst roses. Det en selv laver, er altid det sejgeste at slide af, var deres Valgsprog.

Huspostilen og Salmebogen, senere Almanakken, var de eneste Bøger i Huset. Biblen eller det nye Testamente fandtes i enkelte Huse. Almindelige Bønder skrev ingen Breve og fik ingen. Det var da yderst sjældent, det skulde da ske ved Bud, Poster fandtes ikke, undtagen imellem Byerne, Convolutter, Frimærker og Brevpapir var ukendte Begreber. Folk bevægede sig i en meget lille Verden.

Et Spil Kort anskaffedes til Jul, og de gamle kunde saa Børnene mere sig med. De brugtes ikke daglig, men kun ved højtidelige Lejligheder. Til Julegilder kunde baade Mænd og Kvinder spille om Pebernødder. Disse blev sat ind paa Bordene i store Tallerkener, og i Holdvis spillede man først Femkort om dem, og derefter Trekort, naar Tallerkenerne var tømte. Den, der blev bankerot, skulde af Spillet. Mændene spillede ogsaa Trekort med skrevne Beter paa Bordet om Penge. Karlene spillede Lillefemten eller Storfemten om Penge ogsaa med skrevne Kridtbeter paa Bordet. Naturligvis var der ogsaa mange Slags Spil uden Penge: Kør i By, Brus, 66, Femkort med en Kærest o æ sidst Stik; senere kom Schervendsel paa Mode, hvem der kunde vinde flest Potter.

Læsning i Hjemmene fandt ikke Sted, da der ingen Bøger var at læse i hel indtil op i Midten af forrige Aarhundrede, de var baade sjældne og dyre at anskaffe. De fleste kunde ikke skrive et Brev, og de, der kunde, skrev sjældent.

Der var en vis Gudfrygtighed over Folk. Manden kørte ikke af Gaarde, uden han sagde: I Guds Navn, og han lagde et Kors i Staldøren, naar Kreaturerne første Gang skulde ud i Foraaret. Konen slog Kors over Brød og Øl, naar hun bagte og bryggede. Om Aftenen bad hun Fadervor med Børnene, og flere spurgte Barnet: „Hvem har skabt dig? Barnet:

Nørre

Halv- eller Fjerdedel	1800—10	1810—20	1820—30	1830—40	1840—50	1850—60
1/4	Th. Jensen Rask		J. Th. Rask	Hans Thomsen Rask		
1/2	Christen Helle			J. Christensen Helle		
1/4	Jens Ugelvig			Christen Jensen Ugelvig		Jens Ugelvig
1/2	Thomas Allerup			N. Terkildsen		
1/4	Th. Gundesen			S. Tonnesen		
1/2	Fr. Hollænder			Søren Frandsen		Chr. Frandsen
1/4	Ole Andersen		Jens Olesen			Chr. Nielsen
1/4	Th. Jakobsen				N. Thomsen (Jakobsen)	
1/4	Chr. Andersen		H. Christensen			
1/4	Mads Jensen		Jeppe Madsen			Mads Jepsen
1/4	M. Pedersen	Peder Mathiasen	Hans Nielsen Rusk			H. Kr. Boesen
1/2	Hans Jepsen	Jep Hansen			S. Jepsen	
1/2	L. Ingvarlsen	Hans Ingvarlsen		L. Ingvarlsen		
1/2	S. S. Vejrup			S. S. Vejrup		
1/2	Jens Jensen			Niels Helle		
1/4	Hans Nielsen		Peder S. Stald	Udstykket		
1/4	Æ. Nielsen		H. Æskildsen			Hans Peder Æskildsen
Bls.	Morten Huus		Iver Huus			Hans Iversen
do.	Jakob Spilmann		G. Knudsen			K. Gerlufsen
do.	Knud Knudsen		Jens Knudsen			Hans Knudsen

Lille

Halv- eller Fjerdedel	1800—10	1810—1820	1820—30	1830—40	1840—50	1850—60
1/2	Thomas Nielsen		Niels Thomsen			T Nielsen
1/2	S. N. Vejrup		Søren Vejrup			N. Mørtensen
1/2	T. Lauridsen		B. Terkelsen			
1/2	Hans Hansen		J. Jakobsen			Hans Pedersen
1/2	M. Sørensen		A. Iversen			Iver Andersen
1/4	N. Andersen	A. Andersen	Ebbe Møller	Eske Andersen		
1/4	Iver Knudsen	P. Vejrup J. Jørgensen				
1/4	A. Pedersen		Niels Slot			Anders Jepsen
1/4	Jakob Jensen			Niels Veirup		

Grandelaug.

1860—70	1870—80	1880—90	1890—1900	1900—10	1910—20
Th. J. Rask				H. Kristensen	
		Hans Helle		Jens Rask	Søren Jensen
S. S. Vejrup			Søren Vejrup	Karl Vejrup	H. Holm
Thomas N. Terkildsen			H. Terkildsen	Karl Vejrup	M. J. Vejrup
T. Sørensen				S. Henriksen	
Rask Bomm	S. Madsen			Udstykket	
		J. Christensen	Udstykket	R. Larsen	
		Niels Helle	Karl Vejrup	Niels Møller	
Chr. Pedersen (Christensen)			H. Kristensen	Udstykket	
		Jeppe Madsen		L. Lambertsen	
			H. N. Boesen		
	Jep Hansen Sørensen			T. Sørensen	Udstykket Forsvunden
Poul Jepsen			P. Terkilsen		
Hans Sørensen Vejrup			Udstykket	Forsvunden	
	Nies Kr. Boesen			T. Thomsen	L. Nielsen
Jens Jepsen			Peder Bejer	N. J. Pedersen	
		S Tonnesen			H. P. Hansen
		Kr. S. Vejrup	N. P. Jensen	Udstykket	
			G. Knudsen		
	K. Helle			Karl Helle	

Darum.

1860—70	1870—80	1880—90	1890—1900	1900—10	1910—20
		N. Thomsen			Otto Madsen Andr. Nielsen
				N. Mortensens Enke	P. Hundebøl
T. Madsen			B. T. Thomsen		
		Karl Hansen			
N. Kikkenborg	T. Nielsen K. Pedersen	T. Lauridsen		Mar. Lauridsen S. Terkildsen	
	E. Eskesen	N. O. Eskesen			H. P. Hansen
	A. Eskesen			Tobias Eskesen	
		H. Josefsen			And. Josefseu
J. P. Jensen				Kr. Kristensen	Th. Nielsen

„Gud Fader“. „Hvem har genløst dig?“. Barnet: „Gud Søn“. „Hvem har helliggjort dig?“ „Gud Helligaand“. — Om Søndagen skulde nogle i Kirke fra hver Gaard, mindst een. Vilde ingen anden, skulde Drengen afsted. Derfra Talemaaden: „Der skal nogen til det værste, sagde Drengen, han skulde til Kirke“. Man gik regelmæssig til Alters 2 Gange om Aaret og holdt sine egne Børn og Tjenestefolkene til det samme. I Hjemmene læstes Søndag Eftermiddag Prædikenen i Huspostillen. Jesper Brochmanns Huspostil var ikke sjælden i Hjemmene.

Nu kan det vel siges, at der var en Del Vanekristendom deri; men der var i mange Hjem en inderlig Fromhed og Gudhengivenhed, som selv den kolde Rationalisme i Kirken ikke kunde udrydde.

Der har været et Slægtskab og et Sammenhold i Darum, som maa-ske faa Steder. Darum havde den Gang ikke megen Forbindelse med Omverdenen, vel mest paa Grund af sin afsides Beliggenhed, derfor giftede Familierne sig ind i hinanden. Maaske ogsaa af den Grund, at det i den Tid mere var Forældrene, der lavede Giftermaalene i Stand end de unge selv.

Var Folk i Byen ikke Søgkende, saa var de Næst- eller Tredie-Søgkendebørn. Ogsaa Mand og Kone var ofte i Familie. Fremmede havde ikke let ved at hitte Rede i al den megen Slægtskab, og tidt kunde de næsten ikke selv rede det op. Hjemkærlighed har der været meget af, især elsker de alle Havet. Naar indfødte kommer hjem til Darum, skal de helst en Tur til Havet. De kender Havet fra Barnsben af, baade med sit Smil og sin Gru. I de sidste halvhundrede Aar er der rejst mange til Amerika fra Darum, enkelte er kommen tilbage igen, men de fleste har slaaet varig Bo derovre.

Læger søgtes sjældent, det var en hel Begivenhed, naar der kom en Læge til Byen, og saa sagde man: „Han (hun) lever nok ikke, de har haft Doktor i Dag“. Længere hen i Tiden hejstes grønt Flag i Præstegaarden, naar der var en Læge i Vente. Man hjalp sig ellers hen med Husraad: afbrændt Brændevin, Malurtsnaps, forskellige Slags Draaber, man f. k i Haandkøb, Trækplastre af Surdejg eller Grød. Var man meget „skidt tilpas“, lod man sig kopsætte eller aarelade. Nogle lod sig aarelade regelmæssig flere Gange om Aaret for at komme af med det brugte Blod og faa nyt Blod i Aarerne, de følte sig saa lettet derved.

Hjalp Hjemmeraadene ikke, søgte man til en eller anden klog Mand eller klog Kone. Husted i Gredstedbro var i mange Aar en søgt Mand. For Benbrud eller et Lem af Led havde vi selv vor kloge Smed „Darum Smej“, der var kendt over flere Kirkesogne. Forstuvninger eller Forvrid-

ninger var der mange, der kunde „tejn“ over. Det vil sige gøre Korsets Tegn over tre Gange i Treenighedens Navn.

Det var heller ingen Spøg at faa en Doktor tilstede, f. Eks. i Barselstilfælde. Der maatte da en 2 a 3 Spænd Heste i Gang til Ribe, det første hel derud, det næste $\frac{3}{4}$ af Vejen og det tredie Halvdelen for fuld Fart.

Dyrlæge brugtes endnu mindre end Doktor. Der var altid en eller anden klog Mand i Sognet, der kunde hjælpe i „Kalvbæren“, give gode Raad for „Kneb“ eller Forfangenhed og være til Hjælp i mange andre Sygdomstilfælde. Jens Christian Smed var i mange Aar praktiserende Hjemmedyrlæge, og han fortæller endnu om sine Kure, og om hvormeget Darum Sogn egentlig skylder ham for hans Hjælp. Det gav ikke rene Kontanter, men paaskønnedes i Form af et Par Kaffepunse straks og et Plovbed eller Hjemkørsel af et Læs Klyne siden. I vore Dage har Niels P. Kjær overtaget denne hjemlige Dyrlægepraksis til stor Hjælp i mange Tilfælde. Det mest brugte Middel imod Sygdomme hos Dyr var Aareladning, naar man ikke kunde opdage anden Aarsag. Kastrering af Kalve, Grise og Lam hørte ogsaa til denne Praxis, men det var der mange, der fuskede i. Derimod kom der hvert Foraar en omrejsende Dyrlæge, der udførte denne Operation paa Plage og foretog en „Udbødning“ paa Grisesøer, der skulde slagtes, for at de kunde være roligere under Fødningen.

Slagtere af Profession kendtes ikke. Sin egen Slagtning kunde enten Manden eller Konen nok selv besørge, og ellers var der en eller anden Nabo, der kunde være behjælpelig. Naturligvis var Slagtning af flere Faar, et Kreatur eller en gammel So en meget omstændelig Ting. Man skulde begynde ved Lys om Morgenen i de korte Novemberdage og saa kunde det endda knibe at blive færdig en Dag. Flaaningen af et Kreatur var en vanskelig Sag, og at faa en Gris stukken og skrabt hørte der ogsaa en Del Kyndighed til. Der var derfor en Stirmen og en Firmen, „som der skulde en Høne slagtes“. Det hændte, at Grisen løb af Karret, medens Naboen og Manden var inde at faa en Kaffepuns oven paa Anstrengelsen.

Forlystelser og Gilder.

Som før nævnt holdtes der aarlig „Opskjøver“ med Familie og Bydelav som Gæster. Ligeledes holdtes der et Julegilde, og for ikke at gaa hverandre i Vejen, havde hver sin bestemte Aften Aar efter Aar. Derfor skulde der bages saa rigelig til Julen, at der tillige kunde være nok til Gildet.

Traktementet bestod i de ældre Tider af varmt Øl med „Kouringer“,

nogle runde Kager i en Størrelse, at de lige kunde staa paa en Tallerken. Kagen var skaaren i store runde Skiver og belagt med Smør og Pølse af forskellig Slags, og delt ved 2 Tværsnit i 4 Stykker. Senere i Tiden beværetedes der med Kaffe i Stedet for Øl med et Par Kaffeputse til hver Mand, baade naar de kom og naar de gik hjem. I Mellemtiden morede de sig med at spille Kort om Pebernødder.

De unge havde ogsaa deres Julegilder med Dans i Storstuen, og der gjordes ingen Forskel paa deres egne Børn og Tjenestefolk. En enlig Musikant gned Fiolen til de forskellige Danse: Polsk, Polka, Vals, Riel, Firtur, Svebsk, Svingkontra, Toppehøn osv. — Foruden Julegilder var der offentlig Legestue for de unge, altid i Fastelavnen, og i Almindelighed Foraar og Efteraar. Dertil skulde Øvrighedens Tilladelse. Men det hændte, at man prøvede at omgaa Loven, saaledes en Gang hos Peder Hansens Enke i Sønderby, hvor der holdtes Dans og Skænkeri uden Tilladelse. Dette blev anmeldt, og en hel Del af de unge Karle blev stævnet til Holsted for at aflægge Vidnesbyrd, om der var skænket for Betaling. En havde givet Lysepenge, en anden Drikkepenge, en tredje havde lagt nogle Skillinger under Lysestagen; men ingen havde betalt for udskænkede Varer. Tilsidst tabte Herredsfoged Mynster Taalmodigheden, slog Protokollen sammen idet han sagde: „I fylder mig Protokollen med det bare Løgn“. Derpaa fik de skyldige en Bøde. Midsommers- og Mikkelmarkedet i Ribe, Krammarkedet med Forlystelser for Ungdommen, var store Begivenheder, og især var Tømmerby Marked meget besøgt. Det holdtes den 14. Februar og stod i Almanakken betegnet som „Handel med Trævarer og andet, hvad Bonden behøver til sin Bedrift“. Men det var tillige et rent Danse og Sviremarked, der var Dans og Beværtning i næsten hver Gaard, og om det saa var Degnen, var han interesseret deri, idet man sagde efter ham: „Worhær' gi wos en gu Tømmerby Mærkind“. Her mødtes især Ungdommen fra hele Omegnen, og fra Darum var saa at sige al voksen Ungdom til Tømmerby Marked.

Kreaturmarkederne i Ribe og Varde var ogsaa en Slags Forlystelse for mange Mænd. Naar de en Dag igennem havde drukket Lidkøb, saa med den ene og saa med den anden, blev Stemningen høj, hjemad gik der Ild i Pisken, og Kapkørsel gik ofte for sig, da det var et Kup at kunne køre om. Fra Ribe maatte man bede i Gredstedbro, og fra Varde i Ølufvad og Posthus. Man fik sig atter en lille „Opstrammer“, og Humøret stod højt, naar Hjemmet endelig naaedes ud paa Natten.

Det var ingen Skam at komme hjem med en ordentlig Blyhat paa, snarere en Ære at kunne „dangdere“ den med Anstand.

Det hændte, at der kom „Storkebesøg“, Manden maatte i „Hui og Hast“ afsted til Kragelund efter „Madammen“, og der gik Bud efter et Par Nabokoner. Naar det var vel overstaaet, kom der Smørgrød fra hele Bydelavet, og nogle Dage efter Hønsekødsuppe eller Sødsuppe. Naar Konen kom op, holdtes der „Guetiend“, hvortil hele Bydelavets Koner blev indbudt. Banselkone sad „indenfor Kirkesæde“, indtil hun havde holdt sin første Kirkegang. Det var hendes første Udfærd efter Fødslen og blev nøje overholdt. En Slægtning eller Nabokone fulgte hende i Kirke, og her blev hun „indløst“ af Præsten. En ugift Moder blev ikke indløst, og en, der var kommen for tidlig med det første Barn, blev ogsaa undertiden nægtet Indløsning af Præsten. Naar Barnet blev imellem 1 og 2 Maaneder skulde det i Kirke og døbes. Blev det syg forinden, maatte det hjemmedøbes. Den første Dreng fik Farfaderens Navn, den første Pige Mormoderens. Det skiftede med Stamnavne: Peder Jensen, Jens Pedersen, Hans Nielsen, Niels Hansen osv. Pigerne kaldtes Datter f. Eks. Hansdatter, Christensdatter, der i daglig Tale blev til Hanster, Chrenster osv. De mest almindelige Drengenavne var: Hans, Jens, Peder, Christen, Thomas, Søren, Tonnes, Niels, Lambert, Laust, Rask. De almindelige Pigenavne var: Maren, Karen, Kjesten Ane Hanne, Dorte, Marie, Bodil, Sidsel Mette Grete. — Faderen indbød selv til Barselgilde og særskilt de, der skulde staa Fadder. Efter Kirketid samledes Gæsterne til Middag i Barnets Hjem. I ældre Tid kunde Middagen bestaa af Ærter og Flæsk, eller Sødsuppe og Flæsk, senere i Tiden næsten altid af Oksekødsuppe med Kød og Peberrodsovs, og tilsidst Risgrød med sød Øl eller Risblomme med varmet tynd Vin.

Ved Kaffebordet blev der skænket hveranden Gang en Kaffepuns og hveranden Gang en Kop Kaffe til Mændene, mindst en 3 a 4 Gange. Kvinderne i ældre Tid nøjedes med en Puns, senere hen i Tiden kun en 3 a 4 Kopper Kaffe. Til Kaffen var sjældent andet end Kaffekage.

Efter at have faaet en Pibe Tobak, passiareet en Tid eller maaske et Slag Kort, blev Mellemmåden serveret, og saa gik hver til sit.

Skulde der være Bryllup i en Gaard, blev der før den første Tillysning holdt „Jagilde“. I Fortiden havde det heddet „Troløvelsesgilde“ og betragtedes omtrent som Ægteskabets Begyndelse. De forlovedes Fædre tilligemed Brudgommen skulde for „æ Præst“, at de unge kunde blive indskreven, og de gamle skrev under som Forlovere. Dette snævre Familie Gilde blev holdt Lørdag før første Tillysning, og naar der blev lyst anden Gang, skulde Brudeparret være i Kirke. — Lørdagen, otte Dage før Brylluppet

skulde staa, maatte Bydemanden ud at indbyde Gæsterne, det var enten en Broder eller en nær beslægtet ung Mand til Bruden.

Indbydelsen foregik efter et Bydebrev, som var forfattet i Anledningen, enten af Degnen eller en anden skriftkyndig Mand. Et Bydebrev fra omkring 1830 lyder saaledes:

„Jeg haver en venlig Hilsen til Eder!

Det haver behaget Gud at stifte en kjerlig Ægteskab imellem velagte unge Karl Jens Madsen af Tjæreborg og dydige Pige Maren Thomasdatter i Darum, og da de agter at holde deres Bryllup paa førstkommende Løverdag den 3die November. Saa er deres Ønske og Begjering til Eder alle, at I ville bevise dem den Ære og Tjeneste at lade Eder indfinde paa forannævnte Dag om Formiddagen Kl. 8 slet hos Thomas Jensen i Darum for at gjøre dem en Følge til Kirken eller Guds Huus, for der at overvære og paahøre deres kristelige Brudevielse, og imidlertid forhjælpe dem med en liden Bøn til Gud om Lykke og Velsignelse og siden ledsage dem derfra og hjem til Brudehuset, hvor I med andre kjerkomne Venner vilde lade Eder med en tarvelig Maaltid betjene. — Saadan Æres-Bevisning lover de begge at aftjene i alt mulige Maader være kan, dog helst udi glædelige Tilfælde“.

Alle Husets Folk skulde helst være tilstede, naar Bydemanden kom, og det var svært morsomt at faa ham ud af Fatningen, saa han glemte sin Lektie. For at sikre sig, havde han Indbydelsen skrevet i Hatten.

Om Mandagen begyndte Tilberedelsen med Slagtningen af et Kreatur og et Par Faar. Om Tirsdagen kogtes Finker og Sortsuppe, lavedes Sorte- og Kødpsøiser. Onsdagen var Bagedagen, da kom Køksen, og der bagtes baade Rug-, Hvide og Sigtebrød, samt Smaakager. Torsdag kom de Indbudte med „Fohn“, nogle Pund Smør, en Flæskbøst eller et Par Ænder. De blev beværtet med Smørrebrød og en Skænk, og naar Brudeudstyret var beset, med Finker og Sortsuppe. Til de største Bryllupper kunde komme over en halv Snes Skinker i Fohn. Fløde og Mælk blev ogsaa sendt fra Bydelavet Aftenen før Brylluppet. Om Fredagen lavedes Bolier til Suppen, baade Mel- og Kødboller, der skulde være rigelig, helst 6 a 8 Stykker af hver Slags til hver Gæst.

Opvartningspigerne, Brudens nærmeste Slægt og Veninder, mødte for at laane Tøj og pynte op. Der skulde sættes Borde og Bænke, kunde man ikke faa nok i Nabolaget, slog man selv nogle Fjæl sammen og lagde paa Bukke.

Selve Bryllupsdagen begyndte med Borddækning. De første, der indfandt sig næst efter Opvarterne, var Spillemændene, en to a tre Stykker,

der blæste Klarinet. Derefter kom den, der skulde pynte Bruden, i Almindelighed Præstekonen. Bruden skulde have Haaret sat op og blødt med fedt Øl for at holde sig. Hun fik Brudekransen sat paa, i gamle Dage kun med kunstige Blomster, senere en Myrtekrans med langt hvidt Slør. Gæsterne begyndte nu at strømme ind, og for hver, der kom, blev der blæst et Stykke i Klarinetterne, og Bydemanden bød de ankomne Mænd en Kage og en Snaps, en Opvartningspige bød Kvinderne en Kage og et Glas Vin. Naar Gæsterne var samlet, Bruden pyntet i Gæstekammeret, og Frokosten var indtaget, rykkede man ud til Kirke at høre den kristelige Brudevielse. Var det fra Sønderby eller Lille Darum, blev der kørt til Kirke med 4 eller 6 Forridere, ellers gik man i Procession Par om Par. Musikanterne i Spidsen, derefter Brudepigerne med Bydemanden og den nærmeste Slægt af unge Karle. Først nu kom Brudeparret med Forældrene, den nærmeste Slægt, samt alle eftersom de kunde komme tilrette om det. Efter Brudevielsen gik Ofringen til Præst og Degn for sig i samme Orden. Efter Hjemkomsten bødes igen med Kager og en Skænk, og nu skulde Folk sættes til Bords til Middagen, og det var ingen let Sag. Den nærmeste Familie gik det nogenlunde an med, men ellers var der en Trykken og en Skubben, den ene vilde ikke, og den anden ikke, man var bange for at komme for højt til Bords. Endelig var alle bleven placerede, og Opvarterne kom med Suppen mens Musikken spillede. Naar alt var paa Bordet, holdt Musikken inde, og Degnen enten læste til Bords eller sang en Salme. Efter Suppen fik man Kød med Peberrodsovs, Steg og tilsidst Svedsketærte med en Snaps eller et Glas Vin til. Derefter gik to Tallerkener rundt, en med en Fiolinstreng i til Musikanterne, der havde spillet hele Tiden under Maaltidet, og en med Salt i til Køksen, og der lagdes almindelig en Fire-skilling i til hver. — Efter at Bydemanden havde bedt Gæsterne vise Brudefolkene den Ære at møde næste Dag igen og følge dem til Kirke og hjem igen til et tarveligt Maaltid, sang man en Salme og stod fra Bordet. Et Par Timer efter drak man Kaffe i Fællesskab, og det vekslede med hveranden Kaffepuns og hveranden Kop Kaffe til Mændene, for hver Puns udbragtes en Skaal, først for Brudeparret, saa for Forældrene paa begge Sider, for Værten og Værtinden, og ved den tredie og fjerde Puns begyndte Stemningen at blive høj. Det endte tilsidst med at udbringe Selskabets Skaal. Punsen blev tilmaalt i et lille Snapsglas, og egentlig beruset blev ingen, selv om de stak en 5 a 6 Stykker under Vesten. Alle stod op og sang, naar der udbragtes en Skaal, og Ordlyden var følgende: „Og dette skal være vor Brudepars Skaale, Hurra! ja Skam faa den, der ikke vor Brudepars Skaale vil drikke, Hurra, Hurra, den Skaale var brav, drik

den av! Brudeparret længe leve, Hurra! Derefter klinkedes der med dem, Skaalen var udbragt for, og indbyrdes med dem, man kunde naa, og derefter stak man Punsen ud.

Efter Kaffedrikningen blev Storstuen ryddet, og nu tog Dansen sin Begyndelse. Først skulde Bydemanden danse med Bruden, dernæst Brudgommen, saa Fædrene (Forloverne), og undertiden Præsten og Degnen. Hver dansede 3 Danse med hende, og det foregik under stor Opmærksomhed. Endelig blev der fri Dans for enhver og fortsattes til langt ud paa Natten med Afbrydelse af Mellemmadsspisen, der foregik i Holdvis i de andre Stuer.

Anden Dagen mødte Gæsterne igen, spiste Frokost, fulgte med i Kirke og spiste til Middag; men den Dag fik de Sødsuppe og Flæsk samt Risgrød med Øl eller Risblomme med sød Vin. Derefter fortsattes ligesom første Dag til langt ud paa Natten.

Endelig var der ogsaa Gilde den tredje Dag, men det var kun for en snævrere Kreds, nærmeste Slægt og Venner samt Bestillingsfolkene, og da fik man saa Levningerne fra de forrige Dage.

Døde en af Familien, blev Liget „lagt paa Straa“, det vil sige, der blev lagt Tag paa et langt Bord i Storstuen, og her blev Liget lagt, efter at være afvasket, med en Salmebog under Hagen, at Munden ikke skulde aabne sig, og Øjenlaagene blev trykket til og belagt med en Toskilling. Der blev gjort Forberedelser til Begravelsen med Brygning, Bagning og Slagtning. Man skulde have en Snedker til at lave Ligkisten, og derfor kunde Begravelsen ikke ske før otte Dage efter Dødsfaldet.

En Dreng blev sendt rundt i hele Grandelaget, selv til Udflytterne at indbyde til Henfølge. De, der skulde med til den egentlige Begravelse, Spisning osv. bagefter, blev særskilt indbudt af en Pige af Familien. Dagen før Begravelsen var „Kistelæg“ og „Gravkassen“. De nærmeste Naboer, Mand og Kone, mødte hen paa Eftermiddagen, og efter at have faaet en Kage og en Skænk, begyndte de paa deres Arbejde, Kvinderne at lægge Liget i Kisten og pynte det med Ligskjorte og Blomster, og Mændene gik hver med sin Skovl eller Spade til Kirkegaarden for at grave Graven. Naar dette var besørget, blev de alle beværtede med Kaffe og Kage og gik saa hjem. En Ligprædiken var bestilt hos Præsten, og et Testamonium hos Degnen, der ogsaa skulde synge Liget ud. — Begravelsesdagen mødte saa en stor Skare til Henfølge, og i Storstuen var bordet og bænket rundt om Liget, der laa aaben til Skue. Folk var ikke saa „vammelkraaset“ den Tid, en Smule Liglugt generede ikke, man spiste med god Appetit af de fremsatte Retter paa Frokostbordet. Der kunde blive temmelig varmt i

Stuen, saa Svedperler kunde staa paa det kolde Ligs Pande. — Naar alle var bispiste, traadte Familien frem om Kisten, og Degnen foreslog en Salme. Efter Afsyngelsen af denne tog Familien Afsked med den Døde ved at stryge Liget paa hver Kind med Haanden. Derefter blev Laaget lagt paa, og endnu en Salme sunget, hvorpaa Kisten bares ud og førtes til Kirken. Naar Kisten var sat i Graven og Præsten havde kastet de 3 Spader Jord paa, tog Naboerne igen fat paa deres Spader og Skovle og jævned Graven, lagde Saderne pænt paa og smed tilsidst Spader og Skovle paa Kors ovenpaa. Kranse var der faa eller ingen af.

De indbudte fulgte saa Familien til Hjemmet og blev beværtet med Middagsmad, Kaffe og Mellemmad, omtrent som der er skildret af et Barselgilde.

Efter de store Gilder mødte de Fattige for at modtage noget af Levningerne, og selvfølgelig var det kun Gaardmændene, der holdt disse. Mindre Besiddere og Husmænd maatte jo sætte Tæring efter Næring.

Krigstider, Smugleri og Stranding.

Hvor lidt eller hvor meget Darum har lidt i Fortidens Krige er ikke godt at sige. Men at det har været en streng Tid her ogsaa med Indkvartering og Leverancer, da Wallenstein i 1627—29 oversvømmede Jylland med sine Horder, er der ingen Tvivl om. Atter 1643—45 led Jylland igen meget i Svenskekrigen, og da er det sikkert, at Darum havde Indkvartering og led meget af de svenske Tropper. Præsten Hans Sørensen Raun-sø var, som før omtalt af et hidsigt Temperament og satte sig imod Officerernes hovne Optræden. Dette havde nær kostet ham Livet, hvis ikke hans Hustru havde formildet dem.

Henimod Napoleons-Krigenes Slutning 1814 fik vi her i Darum Indkvartering af polske Uhlaner. Det var et Rytteri-Regiment, der var bleven oprettet af Polakker under Napoleons Fremmarch imod Rusland 1812. Efter Felttoget i Rusland blev de sammen med et fransk Regiment sendt op imod den holstenske Grænse. Her blev de afskaaren fra deres Forbindelser og maatte gaa Nord paa. De kom fra Flensborg over Tønder til Ribe og blev den 22. Februar 1814 indkvarteret i Ribe By og Omegn. I Lille og Store Darum maatte hver Gaard tage imod 2 Mand med Heste og forpleje dem. Da de ikke var vore Fjender, skulde de behandles som dansk Militær, frit Kvarter og Bepisning efter Reglement af 1806, hver Hest daglig $\frac{1}{2}$ Skp. Havre. 5 Pd. Halm og 5 Pd. Hø. — I ca. 2 Maanedier varede denne Indkvartering, og det er om denne, der fortælles, at Kjeld Svendsen i Søndergrandlaug fik en Løjtnant med sin Oppasser og Heste,

og han lod i den Anledning opsætte Krybber i Laden. Men Løjtnanten gjorde Vrøvl, Kjeld skulde trække sine egne Heste ud af Stalden for at gøre Plads for de fremmede. Men Kjeld sagde nej, der kunde ikke forlanges mere Bekvemmelighed, end der var ham anvist. Løjtnanten trak Sabelen og truede, og Kvinderne skreg, men saa besindede han sig og gik til Ritmesteren i Præstegaarden med Klage over den opsætsige Bonde. Men denne gav Kjeld Medhold, og Militærhestene maatte staa i Laden. Siden blev Kjeld og Løjtnanten fine Venner, og da denne rejste, forærede han Kjeld en Pistol, der fik en Hædersplads over Bilæggerovnen i al Fald til 1848, da den blev taget i Brug ved Udrustningen til Slavekrigen.

I Syvaarskrigen (1807—14) med Englænderne blev der oprettet Kystmilitis for vore Kyster, og forannævnte Kjeld Svendsen blev da Øverstbefalende for denne Militis for Darum og Hunderup Sogne. Han havde været Soldat i 6 Aar (1798—1804) og havde altsaa militærisk Uddannelse. Paa Breum Banke rejstes der en Stang med en Tjæretønde paa til at stikke Ild i, naar Fjenden viste sig, eller der fra andre Signalstationer paa Kysten blev meldt om hans Ankomst. Der blev stillet 2 Mand som Vagtposter, og et Bræddeskur rejst, hvori der stod en opsadlet Hest, for at den ene af Vagtmandskabet hurtigst mulig kunde sammenkalde Beboerne i Hunderup Sogn, naar der var Fare for fjendtlig Landgang. — En Sti fra Byen tværs over Markerne var kendelig mange Aar efter og kaldtes „Vagtstien“.

I Aaret 1848 udbrød Oprøret i Rendsborg, og det vakte stort Røre Landet over. Der gik Rygter om, at Oprørerne havde løsladt alle Fanger i Tugthusene i Rendsborg og Glyckstadt med Paalæg om at gaa til Danmark og røve og plyndre.

Der blev derfor i Darum sammenkaldt alt Mandskab, som var nogenlunde vaabendygtigt, og det skulde i stor Hast indøves i Vaabenbrug og Exersits. Men Vaaben var der kun grumme lidt af, nogle gamle Jagtgeværer med Flintlaas, enkelte Pistoler og Sabler. Der blev holdt Vaabenøvelser paa Peder Smeds Agre under Anførsel af Søren Kristian, og han gik baglæns og kommanderede, indtil han faldt i Sønderby Vejgrøft. Byens Smede blev sat i Arbejde med at lave Spyd paa lange Stager af alt Slags gammelt Jern, Høleer, Algjær, Grebe og Forke. Det kunde sagtens bruges til at stikke en Tysker ihjel.

Der blev sat Vagtposter rundt om Byen, og en Tjæretønde blev atter ophængt med Vagtposter paa Breum Banke. Ret snart viste det sig imidlertid, at det hele var blind Alarm „forbandet Løgn og Sludder“, som en Mand udtrykte sig. — Efter Slaget ved Slesvig og Kampen ved Oversø,

maatte den danske Hær forlade Sønderjylland, og nu blev der virkelig Fare for Besættelse af Fjender. De fleste sørgede derfor at faa deres Værdisager hengemte, Kister med Sengeklæder og Linned blev nedgravet i Læden og tildækket med Halm. De fjendtlige Tropper oversvømmede derefter Jylland og udskrev Rekvisitioner, der gennem Amtmanden fordeltes til de forskellige Kommuner: Oxekød, Brød, Smør, Halm, Hø og Havre. Her fra Darum maatte leveres flere Kreaturer og mange Læs Halm, Hø og Havre, der altsammen skulde føres til Magasinet i Kolding. Desuden skulde Darum Sogn holde 2 fuldt forspændte Vogne med Kusk i Kolding til Ægtkørsel, det vil sige Kørsel for Fjenderne. Fra Darum Sogn deltog 14 a 15 unge Mænd i Trearskrigen, en døde paa Lazarettet af Tyfus, 2 blev saaret, men ikke mere, end at de kom rask hjem igen. De fleste var ved 6. Bataillon, og der var en Begejstring over baade Soldaterne og hele Folket over de vundne Sejre. I Vinteren 1848—49 havde Darum Indkvartering af danske Soldater, og i Foraaret derefter, da Krigen begyndte igen, af tysk Kavalleri, dog var det kun en Nat over. — Men „falsk Fred gør ny Krig“, 1864 Natten mellem 5. og 6. Februar gik den danske Hær fra Danaevirke, og Fjenden fulgte efter. En Del af den prøjsiske Hær lagde sig for Dybbøl, Resten af de fjendtlige Hære spredtes ud over Nørrejylland. Der maatte igen leveres alle Slags Fødevarer og Hestefoder til Fjenden. Rekvisitionerne gik som i 1848 fra Amtet og ud til Kommunerne. Mange Kreaturer og megen Foderatie blev leveret til Magasinet paa Staldgaarden i Kolding. Folk prøvede paa at nægte, men saa kom der Exekutions-Tropper og tog selv, og saa faldt de fleste tilføjje. De vilde hellere levere godvillig end have Fjenden i deres Stalde og Lader. Jørgen Enevoldsen og Kirsten Tammer i Vesterby holdt længst igen, men blev saa af en fjendtlig Patrouille ført til Sognefogden, P. Kjeldsen, og indespærret i hans Tørvehus en Nat, indtil de bad om godt Vejr. Sognet var inddelt i en halv Snes Roder, og enhver Rode med omtrent lige mange Gaardmænd og Husmænd var fælles om at afgive en Ægtvogn ca. 14 Dage ad Gangen paa Omgang, saaledes at der hele Tiden laa tre a fire Vogne fra Darum i Kolding. Hver af Bønderne lagde en gammel Hest til, een en Vogn, og Husmanden var Kusk. Fordelingen enedes de selv om. Ligesom efter Trearskrigen blev ved Krigens Slutning alle disse Okkupationsudgifter fordelte over hele Landet og betalt med Statsobligationer.

Tvende Gange havde Darum Indkvartering af østrigske Tropper i Maj og Juni under Vaabenhvilen. De højere Officerer laa i Præstegaarden, det øvrige Mandskab var indkvarteret med 4, 2 og 1 Mand i Gaardene og i Husene. Vagtstuen havde de i Skolen, hvor ogsaa de, der forbrød sig, fik

deres Krumslutning, eller andre legemlige Straffe. Det var i Almindelighed ret flinke Folk, der ingen Fortræd gjorde. De var mørke i Huden, havde graa Uniformer med Tyrolerhat med en Fjer i. Af 14 Inokaldte fra Darum 1864 blev 1 saaret og 2 maatte lade Livet.

Verdenskrigen 1914—18 berørte vel ikke Darum synderlig mere end hele det øvrige Land. Men paa Grund af Nærheden af Grænsen mærkedes Krigen dog mere her end de fleste andre Steder. Mange Overløbere og Desertører kom til Darum baade over Grænsen og fra Havet langs med Havdiget. De fleste var Sønderjyder, der flygtede enten fra at komme i tysk Militærtjeneste eller ogsaa af den, naar de var hjemme paa Orlov. Men ogsaa Russere, Krigsfanger paa Arbejde i Sønderjylland, kom der en Del, særlig ved Nattetid. De blev sendt til Bramminge eller Ribe, hvor de blev underholdt af Staten, indtil de kunde hjemsendes. Daglig saas i Syd og Vest store Zeppeliner Luftskebe fra Hallen i Tønder, der spejdede ud over Havet efter Engelskmændene og overvaagede deres Undervandsbaades Udgang indenom Minfelterne.

„Jyllandsslaget“ 31. Maj 1916, da den tyske og den engelske Flaade tårnede sammen i det nordlige Vesterhav og fortsatte Slaget sydpaa, hørtes her i Darum som en fjern Torden.

Rationering var her som i hele Landet paa alle Livsfornödenheder: Brød, Smør, Flæsk, Mel, Sukker, Petroleum osv. Hver Maaned fik hver Husstand sine Rationskort, eftersom der var Medlemmer til, og det var strafværdigt at tilegne sig noget uden Kort. Man kaldte det at „hamstre“, naar Folk forstod at forsyne sig uden om Kortene. Al Rug maatte i disse Aar afleveres til Staten, at det ikke skulde blive opfodret paa Svin og Kreaturer. Af den Grund blev næsten alle Svin udryddede paa nogle Til-lægsdyr nær. Verdenskrigen føltes baade i Tiden og efter den værre end nogen af de foregaaende Krige, endda vi ikke havde været indblandet i den.

Toldgrænsen var indtil 1850 ved Kongeaaen. For at have Opsyn med, at ingen smuglede Varer ind, var der ansat Toldkontrollører fra Darum og langs Toldgrænsen. I Darum var en Kontrollørbolig sønden Sønderby, og her boede Kontrolløren med sin Toldkarl og sine Heste. De var statslønnede og fik Penge til Hestehold. De skiftede ofte, maaske for ikke at blive for igaaede med Beboerne, og fra 1830 til 50 var der i al Fald følgende: Sørensen, Kaptejn Milsted, der gik under Navnet „den gale Kaptejn“, Bech, Hansen og Lund. Milegrænsen gik lidt nord for Sneum Aa, sønden om Sneum Kirke, nord om Terpager og lidt syd om Kikkenborg Kro. Naar Smuglerne naaede over Milegrænsen med Varerne, kunde Kontrol-

lørerne ikke røre dem, undtagen paa „frisk Spor“. Efter en Forordning 12. December 1838 blev der sat Toldpæle langs med denne Grænse. Her foregik i forrige Tider et vidtstraks Smugleri især med Kramvarer og Spritankere, der kun kostede det halve sønden Kongeaaen. Der var professionelle Smuglere, der havde Spejdere og Bærere, men de fleste bosciddende Mænd og Kvinder indenfor Milegrænsen var næsten Smuglere til eget Forbrug. Man fik „en Gris“ (Anker Sprit) afhentet eller tilbragt, naar det tiltrængtes. Naar en Sending skulde smugles over, blev Kontrollørerne udspejdet, hvor de opholdt sig, og Bærerne fik Ordre. Her i Darum var ingen egentlig Storsmuglere, men en hel Del, der lod sig hyre som Bærere, Gaardmandssønner, Tjenestekarle og Husmænd. De kunde en Nat tjene ligesaa meget ved Smugling som en hel Uge ved Arbejde. For en 4 a 6 Mark løb de enten med 2 Kramposer eller en 20 Kanders Anker med Sprit en mørk Nat fra Kongeaaen og til Kikkenborg eller et andet Sted udenfor Milegrænsen. De havde en udstoppet Sæk over Skulderen at lægge Ankeret paa, eller ogsaa rullede de Trøjen sammen. Efter vel udført Arbejde, gav Smugleren Kaffe med Smørrebrød og Puns i Tilgift. Smuglerne gik altid i Gaasegang og havde en aftalt Lyd, der blev givet, naar der var Fare. Det hændte en Gang, at en bestemt Smugling var bleven udspejdet. Kontrollør Bech og hans Karl, Store Mikkkel, holdt Vagt i Øster Engene. Da den første af Smuglerne viste sig, sprang Store Mikkkel op og raabte: „Bech, Bech“, mens Smugleren raabte: „Væk, Væk“, og den ene, de fik Hold i, havde kun et tomt Anker, som de ikke kunde gøre ham noget for. En anden Gang blev Jens og Hans Balsen nappet en Nat i „æ smaa Enge“ med hver et Anker. Førstnævnte brugte grov Mund mod Toldkarlen og fik derfor 10 Dages Vand og Brød.

Toldkontrolløren og Toldkarlen saa i Almindelighed igennem Fingre med Smaatteri, Flasker og Skægmand. Men den gale Kaptejn havde en Toldkarl, der hed Jørgen, var dog en Undtagelse fra Reglen. Per Smeds Dreng, Morten og Kristen, samt Søren Klausens Klaus var en Nat i Jedsted Mølle efter deres Julebrændevin, og Hjemvejen gik norden om Vilslev. Pludselig ser de en Mand komme ansættende lige imod dem. Det var Jørgens Toldkarl, og han fik først fat i Klaus, som maatte aflevere sin Skægmand. Kristen lod han gaa, da han kun havde et Par Flasker i sine indre Lommer, men Morten tog han saa efter. Men da denne truede ham med sin Fader, og han fik at vide, at han var Per Smeds Søn, lod han ham gaa. En anden Dag kom An Høls gaaende med Kærvejen hjem efter med sin Skægmand i Haanden og nogle Spritflasker gemt i sit inderste Skørt. Skægmanden gemte hun i en Grøft, da hun saa Jørgen Told-

karl komme. Han spurgte hende, hvad hun førte med sig, og hun svarede, hun havde intet. Da han syntes, hun struttede vel meget, gav han hende et Slag over Skørtet med sin Stok. En Flaske gik itu, og Brændevinen flød ned ad hende. „Hvad er det“, sagde han. „Hu, ha, a bløv saa rej, te a ku et hold mi Wand“, svarede hun, og med den Besked forlod han hende lidt slukøret. Han blev siden her i Darum kaldt Jørgen Skægmand for sin Smaalighed, og det Navn kunde han ikke ryste af sig, men beholdt det alle sine Dage.

At gaa til Havet har alle Dage været enhver Darumits Lyst. Nogle for at nyde den friske Luft og den vide Udsigt, andre for at bade i det dejlige salte Vand. Men Havet yder ogsaa sit Bidrag til at leve. Især i forrige Tider er der fisket en Masse Skuld i Sommer- og Efteraarstiden, og det har givet et godt Bidrag til Fattigmands Sul. Jægerne søger ogsaa til Havet, naar der er Andetræk, og i Regnspovetiden, og en Graagaas kan ogsaa forville sig i Skudvidde. Det er især godt at gaa til Havet i stærk Blæst, hel eller halv Storm. Det kan da hænde, at der kan komme et eller andet, man kan have Brug for. Nogle Fjelle eller en Planke at redde op i en Grøft til Natten er der jo ikke noget ondt i, det har alle Dage været Skik og Brug. Det kaldes at malke „den blaa Ko“, „aflægge sin Oldemor et Besøg“, „hugge i Sønderskoven“, „hilse paa Engelskmanden“. Ganske vist er der en kongelig ansat Strandfoged, der skal passe Stranden og samle alt Strandingsgods hjem. Men nogen større Indtægtskilde har Darum Strand vist aldrig været for Staten, og Folk ræsonnerer som saa, det hele gaar jo i Strandfogden og Øvrighed i Form af Omkostninger og Skidt: Derfor kan ligesaa godt Ravnene have det som Kragerne. — Store Ting er det altsaa ikke, der flyder ind her paa Stranden igennem Knude- og Graadyb, men Fattigfolk har dog ofte lidt Pindebrænde fra Havet at varme sig ved, og som sagt en enkelt Planke kan ogsaa forville sig op paa Loftet. Af Strandfogder i de sidste Hundred Aar kan kun erindres Peter Skouboe, Hans Tonnesen, Niels Hansen og for Tiden Peder S. Pedersen.

„Strandvejen“ fører fra Engbommen lige op til Havet, og her udenfor ligger den gamle „Darum Ladeplads“. Her foregik i forrige Tider en større Udførsel af Klyne, Korn og Smør til „Ejlandene“. især til Sønderho, ikke alene fra Darum, men ogsaa fra Hunderup. Der kunde ligge heit op til en 14 a 15 Skibe paa den nu tilsandede Liggeplads (Lejested).

Sognefogder og Dannebrogsmænd.

Sognefoged-Institutionen er vistnok en meget gammel Historie saavel Landet over som i Darum. Ved forrige Aarhundredes Begyndelse og indtil

1816 var Hans Pedersen Sognefoged. Han boede i Midtby, og Niels M. Lang fra Vilslev blev gift med hans Datter og fik Gaarden efter ham. En Søn af ham var Peder Hansen med Tilnavn Lykke i Vesterby.

Fra 1816 er Peder Sørensen Sognefoged. Han boede ogsaa i Midtby, men stammede fra Sønderby. Hans Fader hed Søren Clausen, men da denne døde tidlig, blev hans Moder gift med Peder Christensen fra Tømmerby. Denne havde en Datter, der blev gift med Kjeld Svendsen i Midtby, og Peder Sørensen byttede saa Gaard med Kjeld, saa Datteren af P. Chr. kom hjem til Sønderby. Peder Sørensen havde den Svaghed i Udtalen, at han ikke kunde sige „k“ foran i en Stavelse, og da han i daglig Tale hed Peder Krensen efter Stedfaderen i Sønderby, kaldte Folk ham ofte „P. Trensen“ med Henblik herpaa. Han skal ellers have været en klog og dygtig Mand, baade som Bonde og Sognefoged. Han var Sognefoged 35 Aar og blev udnævnt til Dannebrogsmænd ved sin Afgang.

P. Kjeldsen.

1850 blev saa Peder Kjeldsen udnævnt til Sognefoged. Han var Søn af førnævnte Kjeld Svendsen, og havde overtaget sin Faders Gaard i Sønderby, og i 1834 var han blevet gift med Degnens, P. Christensens Datter. Peder Kjeldsen var en meget anset, afholdt og dygtig Mand, han var vittig og slagfærdig, havde en god Hukommelse og dygtig til at fortælle. P. Kjeldsen og Stine var meget gæstfri, dette var bekendt ikke alene i Sognet, men i hele Omegnen, og deres Hus var næsten altid fuldt af Gæster. De gjorde ingen Forskel paa Folk, alle var lige velkomne i deres Hus. P. Kjeldsen beklædte mange Tillidsposter i Sognet, og hvad han havde med at gøre, var i gode og hensynsfulde Hænder. Man han var en selvstændig Karakter, der ikke lod sig byde al Ting, hverken neden fra eller oven fra. Sognefogden skulde i den Tid have Tilsyn med de offentlige Kommuneveje med Herredsfogden som Overtilsyn, og da denne satte P. Kjeldsen i en Mulkt for et Stykke Vej, der ikke var i Orden efter hans Mening, blev P. Kjeldsen vred og afsagde Sognefogedbestillingen. Han blev senere ved sin Afgang som Lægdsmand udnævnt til Dannebrogsmænd. Baade P.

Kjeldsen og Hustru blev gamle Folk og holdt baade Guld- og Diamantbryllup. Hun døde 1895, 80 Aar, han døde 1900, 89 Aar gl.

1867 udnævntes derefter Peder Christensen til Sognefoged, rimeligvis ved Pastor Gads Medvirking, da han var dennes højre Haand. Han kaldtes i daglig Tale Peder Refsler efter sin Fader, der havde været Rebslager, og han havde i sine unge Dage været Hjuler og havde daarligt nok kunnet begaa sig dermed. Men saa blev han gift med An Grauster i Sønderby, der havde været gift 2 Gange før med Brødrene Søren og Jes Otzen, og saa blev han med et en holden Mand. P. Christensen var en af den Tids vel oplyste Bønder, velbegavet og talte og skrev godt for sig, men Folk

Peder Christensen.

Thomas Nielsen.

havde alligevel ikke den Tillid til ham som til hans Forgænger. Han skrev Aftægtsbreve og Testamenter for Folk, og i religiøs Henseende var han Rationalist, der var ingen anden Djævel til, end den, der var inde i os selv, sagde han. I Politik var han meget konservativ Højremand, og da Provisorieaarene kom, og han skulde ud at pante for Skatterne i stor Stil, blev det ham for broget, og han nedlagde saa Embedet og blev udnævnt til Dannebrogsmænd.

1886 blev Thomas Nielsen (Terkildsen) derefter Sognefoged. Da han selv var Venstremand og imod Provisorierne, gjorde Folk ikke ham saa mange Knuder ved Udpantningen som hans Forgænger, og Modstanden løb efterhaanden ud i Sandet, da det viste sig, at det ingen Ting førte til. Thomas Terkildsen var en vel anset Mand, jævn, oplyst og solid Mand, men ikke nogen stor Skribent. Ved Hjælp af sine voksne Sønner kunde han

dog faa det skriftlige, Udpantninger og deslige besørget. Han frasagde sig Bestillingen 1902, døde 1903 og derefter blev saa Thomas Thomsen, Sønderby, udnævnt til Sognefoged. Han var en meget interesseret, oplyst og dygtig Mand i mange Henseender, ikke særlig som Landmand; han havde været paa Askov Højskole og skrev godt for sig. I en forholdsvis ung Alder døde han af Tuberkulose 1911.

Sognefoged-Bestillingen blev saa efter Indstilling af Sogneraadet overdraget til Marinus Lundgaard, der endnu er i Funktion. Se en Skildring af ham som Sogneraadets Formand.

Foruden forannævnte 3 Sognefogder i Træk har følgende ogsaa

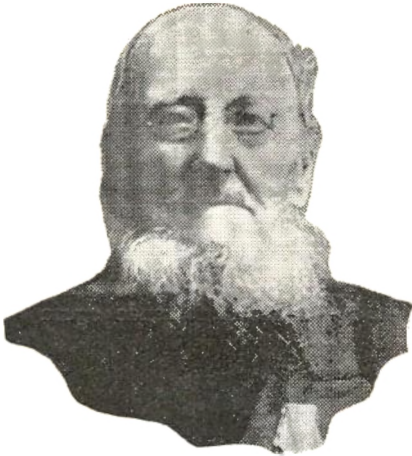
Thomas Thomsen.

Niels Therkildsen.

baaret Dannebrogsmændenes Hæderstegn:

Lærer og Kirkesanger P. Christensen, se en Skildring af ham som Lærer i Darum. Gaardejer Niels Terkildsen, der var født i Ørnélund 1799 og boede i Nørregrandelaug. Han var en lille, spinkel Mand, men spillevende og af „det brune Eg“. Han havde aldrig søgt Læge, hvorfor ogsaa Dr. Ilsted fra Vong vilde have givet ham 3 Mk. i Dusør, en Gang han kørte med denne. Han kunde fortælle komiske Oplevelser og Historier i det uendelige, da han havde Opfattelsesevne og Hukommelse i en sjælden Grad. Niels Terkildsen var Lægdsmand for 2det Lægd her i Darum i nogle og fyrretyve Aar og blev derfor hædret med Dannebrogskorset. Hans Søn Søren Nielsen i mange Aar Lærer i Seest ved Kolding, var Korporal i Trearskrigen, og i en Træfning ved Vrenderup Hovgaard blev han saaret, men for udvist Konduite og Mod blev han Dannebrogsmænd. — Smed Jens

J. Chr. Nielsen.

Christian Nielsen er Veteran fra 1850 og han blev af den Grund udnævnt til Dannebrogsmænd, da han var 95 Aar. Endelig er Lambert Hansen Ridder af Dannebrog, se en Skildring af ham iblandt Sogneraadsformænd.

Markmænd og Stodderkonger.

Paa Grund af Markernes afsides Beliggenhed og splittet paa 20 a 30 Steder, mentes det nødvendigt at have en Markmand. Ogsaa fordi man saa selv var fri for at optage en sludre Naboes Dyr og derved lægge sig ud med ham. Markmanden var en Stødpude til at tage imod Ubehageligheder.

I den under Kommunalvæsen omtalte Forening i Darum af 1824, hvorefter der udvalgte „Pondmænd“, der skulde varetage forskellige Ting, nævnes ogsaa Antagelse af en Markmand til hvert Aars 1. Maj. Dennes Bestilling var et Par Gange daglig at gaa Marker og Fenner rundt for at paase, at hver Mands Kreaturer var, hvor de skulde være. Løsgaaende Kreaturer paa andres Ejendom skulde han bringe paa deres Plads igen, hvis han kendte dem, ellers i Markmandsfolden ved Midtby Led, hvortil han havde Laas.

En Gang havde Rasmus Bettemand faaet fat i „æ Høgs“ Heste og sat dem i Folden, og da han ikke vilde betale, kom de i Totterne paa hinanden, og Rasmus bed en Fingerende af „æ Høg“. Markmanden skulde ogsaa tilmelde Ejeren, hvis et Dyr sad i en Grøft eller var kommen til Skade paa anden Maade. For denne Tjeneste fik han Kosten efter Omgang og i Forhold til Hartkorn, sin Løn skulde han have i Markmandspenge.

Hver Aften skrev han hos vedkommende en Streg paa en Bjælke for hvert Dyr, han havde truffen paa ulovlig Grund. Dette Bjælkeregnskab blev ved Maanedsopgørelsen med Markmanden afstemt med hans Lommebog. Der var forskellige Takster for Faar, Hornkvæg og Heste som f. Eks. 2, 4, 8 Skilling, men disse fastsattes aarlig ved Lejemaalet. I mangfoldige Aar fik han Hø i Natura, saa meget af hver Gaard, han kunde bære. Rasmus Bettemand kunde næsten bære „et halvt Læs“, men han havde ogsaa Foder nok til 2 Køer om Vinteren. Der har været mange

Markmænd i Tidernes Løb. Tilsidst ved Slutningen af forrige Aarh. vilde næsten ingen være Markmand, der var for lidt at tjene derved, da den faste Løn med Kost og Hø i Natura var strøgen. Lodsejerne regnede heller ikke Institutionen mere, og saa indstilledes Embedet, og Markmandsfolden nedbrødes.

Ved Fattigloven i Begyndelsen af det attende og nittende Aarh. blev al Tiggeri strængelig forbudt. Det fortolkedes dog hjemme i Sognene saaledes, at det kun var omstreffende Tiggere, der skulde forbydes, derimod ikke Sognets egne Fattige. Fattigunderstøttelsen var nemlig saa ringe, at ingen kunde leve deraf, naar de ikke maatte gaa ud med deres Mælkespand, samt faa lidt Gryn eller Sul, en Tot Uld i Klippetiden og op imod Jul deres „Jullest“ af godgørende og gavmilde Koner.

Den af Fattigbestyrelsen antagne Bettelfoged, populært kaldet Stodderkonge, havde derfor kun den Opgave at holde udensogns Betlere og Tiggere fra Sognet. Store Darum var nemlig en god By at arbejde i for det Slags Folk, da der var kort imellem Skorstenene, og derfor blev den ogsaa hjemsøgt af Tiggere fra hele Omegnen. Fra Trasborg kom Kommediantspillerne og andre Tiggere, og fra Føvling kom Pjalt-Johan og Pjalt-Kjesten Mari, han var Skærslipper og Aalestanger, og hun havde lidt Handelskram, men deres Hovederhverv var Tiggeri af alt muligt. „Æ Syv-Sejs“ og mange andre professionelle Tiggere gjorde ogsaa Strejftog herind. Desuden kom smaa Flokke af rejsende Svende, „Bosser“, og bad om en Skilling paa Rejsen.

Stodderkongen skulde altsaa fange disse omstreffende Tiggere og bringe dem ud af Sognet eller ogsaa føre dem til Sognefogden. Naar det blev ham meldt, at der var Tiggere i Farvandet, kom han i Fart med sin Morgenstjerne, sit Vaaben og Tegn paa Værdigheden. Mødte han Folk, eller han gik ind et Sted, spurgte han: „Har I ikke set nogen af mine Folk?“ Fik han fat i en Stakkel, maatte denne udlevere sine sammentiggede Sager og finde sig i at blive ført ud af Sognet. Vilde vedkommende sætte sig til Modværge, kunde han risikere at faa et Drag over Nakken af „Kongens“ Stav. — Lidt finere Tiggere var de, der tiggede til „Braandstøj“ (brændt Sted). For et Hundred Aar tilbage var der ingen Assurance-Selskaber, og til langt hen i Tiden undlod Folk at assurere. Brændte Gaarden eller Huset, drog de ud at bede om Hjælp. Jævnlig kørte de til en kendt Mand i Byen og fik ham med fra Nabo til Nabo. Det gav i Almindelighed godt, $\frac{1}{2}$, 1 Skp. Korn, nogle Mark eller 1 Rdl. hvert Sted. Der sagdes derfor ogsaa, at der var „Braandstøjfolk“, der fortsatte Indsam-

lingen i flere Aar, til de blev velhavende derved. Disse var udenfor Stodderkongens Omraade.

Stodderkongen var lønnet, og det var ofte forenet med Markmandsbestillingen. De gamle kan huske Jens Lassen, Søren Kristian, Rasmus Bettemand og den sidste Indehaver af Bestillingen, Jørgen Hansen. Hos denne sidste „Konge“ var der undertiden fint Aftenselskab, efter hvad Byens fineste Skrædder N. J. Nørholm selv fortalte. Der kom Stiftsprovst Chr. Jakobsen, Hofjægermester Swarts og Hofskræddermester Nørholm. Kongen selv var „Soldsætter,, foruden sine øvrige Embeder, og Værkstedet var altid saa fuldt af Skrammel, at der kun op i Midten kunde staa en Bænk. Her sad Selskabet i Rad skrævs over Bænken og fortalte Krøniker for hverandre, alt imens de ind imellem forfriskede sig med en „tar“ dansk Dram. Jørgen Hansen døde 1901.

Originaler.

Christen Bork var i gamle Dage bekendt som en stor Slagsbroder. Han sagde selv, at de kunde ikke ramme ham et Sted, hvor der ikke var slaaet før. Han havde været Soldat i 24 Aar, først for sig selv i 8 Aar, derefter tjente han 8 Aar for sin Fader, der af Herskabet paa Kjærgaard blev dømt til at springe Soldat, og endelig lod han sig derefter stille for en anden Mand. Han havde mange Gange løbet Spidsrod og været idømt forskellige haarde Straffe. Krumslutning regnede han ikke for noget, og han kunde frigøre sig for Haandbøjlerne, saa ofte han vilde. Intet Under, at han var baade haard og raa, og at Næverne sad løse paa ham.

Anders Hansen, „æ Darum Smej“, var en meget søgt Benbrudslæge i en vid Omegn. Han studerede det menneskelige Skelet efter et Billede, og i Forbindelse med en medfødt Finfølelse blev han meget dygtig i dette Fag og havde en stor Praxis.

Ellers var han ikke nogen fin Mand, drak lidt for meget og havde en skiden Mund. Han brugte Skældsord og Øgenavne til alle og enhver, selv sin egen Kone kaldte han „Sylæst“. Han var født i Skærbæk 1793 og døde i Darum 1859.

Christian Christensen Ulf er født i Darum den 17. August 1822 og var en Gaardmandssøn fra Sønderby. Han var „Plattenslager“ i stor Stil, rejste over det meste af Nørre- og Sønderjylland, agerede Kvaksalver og bildte Folk Krøniker ind. Noget ordentlig Arbejde tog han sig sjælden for. For at faa en lille Dusør bildte han Kontrollørerne i Hjerting ind, at Christen Gjørding i Allerup havde meget Smuglergods gemt under Gulvet i sin Storstue, og da de foretog en Undersøgelse, var det bare Løgn.

En Gang kom han til Sillas i Andrup og foregav, at han var Hestehandler og havde en Gaard paa Sild. Han købte en Hest til en stor Pris og fæstede en Søn og en Datter. Sillas laante ham sin sølvbeslaaede Merskumpibe og fulgte ham til sin Nabo, Niels Nørgaard, der ogsaa holdt af at gøre en god Handel. Her købte han ogsaa en Hest til en god Pris. Disse to Mænd var ellers kloge nok og vilde godt have andre Folk til bedste; men Christian Ulf tog dem dog ved Næsen, fik dem til at køre rundt med sig, og Niels Nørgaard solgte endnu en Hest mere til ham, og han forsvandt tilsidst med Sillases Pibe. Denne Historie maatte de ridt siden høre Gloser og Spot for. En anden Gang var han i Billum paa Hestehandel og udgav sig da for Handelsmand Rask Bom fra Darum. Kromanden i Døstrup gjorde ogsaa en stor Forretning med Kristian, idet han solgte sine Fedestude til ham til stor Morskab for Naboerne, da de fik at vide, at han var taget ved Næsen. Nogle Aar efter kom Kristian Ulf igen, og da Kromanden kunde kende ham, fik han ham oppudset ved at laane ham noget Tøj, en Merskumpibe og en Stok, og han fik godt nok købt en hel Del Stude hos Kromandens Naboer til stor Fornøjelse for denne, der nu fik Oprensning for den Tort, han selv havde lidt.

Han kom en Dag ind til en Gaardmand i Skads og bestilte 2 Skpr. Havre til en Drift Svin, der skulde komme. Mens de sad og drak Kaffe, kom Poul Jepsen, der var født i Darum, derind og sagde straks: „God Dag, Kristian Ulf“, og dermed var Spillet færdig. Utallige er de Fortællinger, der gaar om hans Meriter baade som Plattenslager og Mirakeldoktor. Det var underlige Sygdomme, han kurerede for, een har faaet et Haar om Hjertet, hos en anden sidder der en Sveskesten fast i Tyndtarmen o. s. v., og hans Lægemidler var amerikansk Olie, „Olve“ eller Brændevin med Tilsætning af Malurt eller Peber eller lignende. Ikke saa sjældent kom han for langt ud med sit Bedrageri, Kvaksalveri og vagabonderende Liv og kom i Rettens Klør, fik lidt Straf, tilsidst Tugthus. Naar han saa var færdig med Straffen, blev han transporteret hjem til Darum Fattighus. Han havde været gift, men Konen døde tidlig, og Børnene, en Dreng og en Pige, overlod han til Kommunens Omsorg.

Mærkeligt nok, at han kunde spille saa mange Puds, da han oftest var lurvet klædt og havde et lidet tiltalende Udseende og var meget skeløjet. Han skal have endt sit Liv i Arresthuset i Holstebro.

1826 den 23. Januar fødtes Andreas Christian Handberg i et Hus i Nørregrandelaug, hvor Enevold Spink boede. Moderen betegnes i Kirkebogen som Omløberske Ane Marie Lanridsdatter og udlagt Barnefader Omløber Ludvig Handberg fra Brede. De var kun i Darum nogle faa Dage, og

alle Mennesker i Darum havde glemt den Historie, indtil der henimod 40 Aar efter en skønne Dag møder en hel Familie, Mand, Kone og 3 Børn, det ene døde som Barn, som hjemmehørende i Darum. De indkvarteredes i Fattighuset, hvor de havde Ophold, indtil Sogneraadet i 1867 vilde indlægge dem paa Kjærgaard, der da var bleven købt til Fattiggaard.

Dette vilde Handberg imidlertid ikke, men fik et lille Stykke Jord købt i „Lille Damskifte“ tæt op til Lundagergaards Skov. Her gravede han sig ned i Jorden til Vinduers Højde, satte Muren over Jorden op af Sader og Lyngtørv. Der var et Slags Køkken og en Opholdsstue med Senge. Alle Steder var der fyldt med Pjalter og al Slags Gods, som han samlede med sig. Lunt var der derinde, om ikke just hyggelig.

Herfra drog saa Handberg ud hver Dag for at bjerge ind til Føde og Klæder, og hans Kone Lisbet hjalp ham troligt ved Tiggeri rundt i Sognet. At arbejde paa noget nyttigt havde han aldrig lært, da han i sine unge Dage havde rejst Europa rundt med Komediantspillere. Han havde lært at danse og spille paa Harmonika, og han drog ud i hele Omegnen, spillede, dansede og sang for Folk paa et gebrokkent Sprog, stillede sig halvfjøllet og tosset an og vilde godt være til Nar, naar han blot kunde tjene noget derved. Han var under Middelhøjde, sjokkede omkring i et Par fladbundede Træsko, som han smed, naar han skulde danse, og han havde Sommer og Vinter en halvlodden Kabuds paa Hovedet. Børnene fik en daarlig Opdragelse, de maatte undertiden med ud at synge til Harmonikaen eller ogsaa ud paa Tiggeri. De blev opdraget til Løgn, Forstillelse og al Slags Gøgl.

Fattighjælp fik Handberg alle sine Dage, og ved Tiggeri og Narrestræger tjente han sikkert ret godt. I al Fald kunde han efter nogle Aars Forløb bygge sig et ordentligt Hus og anskaffe sig en Ko. Han boede jo saadan lidt uden for Lov og Ret, en Pind i Skoven eller et Neg paa Marken kom det sig ikke saa nøje med. Baade han og Lisbeth havde Mundtøjet godt i Orden, og de kunde godt stille sig fromme an og føre gudelige Talemaader, naar de mente det formaalstjenligt.

De døde begge ved Aarhundredskiftet, han blev 75 Aar, og hun blev 76. Datteren Andrea boer paa Sild og skal være en ret ordentlig Kone, men den anden Datter Franciska er Faderen op ad Dage i Tale og Underlighed, fuld af Skriftsteder og gudelige Talemaader. Hun boer ene i et Hus, som man maa forundre sig over, at et Menneske kan eksistere i.

Rasmus Sørensen, „store Rasmus“, som han kaldtes, førte et vagabonderende Liv alle sine unge Dage. Han skulde være paa Fattiggaarden, men der kunde han ikke stilles ret længe ad Gangen. Saa drog han ud paa

Eventyr, arbejdende imellemstunder, tiggede til andre Tider og undertiden rapsede han lidt. Han fik saa ofte Straf, at det tilsidst blev til Tugthus for et Par Bukser, han havde tilegnet sig. Han var især Børnenes Skræk, men Konerne var heller ikke glad for Rasmusses Besøg. Han var ellers saa taknemmelig, naar man gav ham en Skilling: „Manne, manne Tusind Tak, Worhar beløn dig for-et“. Men syntes han, det var for lidt, sagde han ingen Ting. Rasmus kunde ogsaa føre gudelig Talemaade og sige: „Sandt for Herren“, naar han mente, det passede sig. Han havde været gift og havde 5 a 6 Børn, som opdroges paa Kommunens Regning. Rasmus vilde nok tage sig en stor Dram, naar Lejlighed gaves, og han havde indkvarteret sig i Gjelsbro Kro, i Høladen, da denne brændte, og han indebrændte.

Han var født 1830 og var Søn af Markmand Søren Kristian Rasmussen.

Sidsel Lustrups i Vesterby var mange Folks Skræk, især Børnenes. Hun kunde skabe sig om til en Hare, og mange havde forsøgt at skyde paa hende, men den Slags Harer kan kun skydes med en Sølvknap.

Elsbe Bettemands havde heller ikke været „flak for æ Røw“ i sine unge Dage, og hun havde ogsaa kunnet „visk mæ æ Haal“ i den Tid. Hun blev ogsaa ved at være selvsikker nok paa sine gamle Dage, og Konerne turde ikke andet end aflægge hende godt, naar hun kom i Besøg. En Taar Kaffe med en lille „Sjat“ i var jo hendes Ret.

An Jørrrens havde Folk ikke noget godt Øje til, hun kunde mere end sit Fadervor. Det var ikke rart at faa hende i sin Stald, da hun kunde forgøre Køerne, saa de ikke vilde give Mælk, ja, der mentes endogsaa, at hun kunde malke dem hjemme.

Ogsaa blandt Bønderne i Almindelighed var der mange flere Originaler end i vore Dage. De læste ingen Aviser af en vis Grund, ligesaa lidt som Bøger udenfor Bibel, Postil og Salmebog. De tænkte deres egne Tanker og førte deres eget Sprog, undertiden kantet og saftigt, men Vitigheder og Humør var de fulde af. Niels Grausen, en ret anset og stor Gaardmand i Sønder Grandlaug, sagde sin Snak to Gange. En Gang var han indstævnet for Retten af Sørensen, Kærgaard, hvem han havde fornærmet. Herredsfogden spørger ham: „Har De tilbudt Sørensen at kysse i Deres Rump?“ Niels Grausen svarede: „Nej Hr. Herredsfoged, a naar saa, han ku kys mæ i mi Røw, i mi Røw, om han vild, om han vild“, og det kunde Herredsfogden ikke skrive, og N. Gr. frikendtes.

Niels Helle vilde gerne slaa en lille Kohandel. I bare Ben løb han om ad Jerne Sogn paa den Forretning. En Morgen tidlig kom han ind til Pastor Sparrevohn i Allerup. „Men er Niels Helle allerede paa bare Ben

saa tidlig?“. „Det h r a saagu haad   hiel Nat“, svarede N. H. „Men Gud bevares dog, Niels Helle“.

En Gang sagde Doktor Ilsted i Vong til ham: „Hvor mange har De snydt og bedraget i Deres Tid, Niels Helle?“ Denne svarede: „Hvormange haar Di forgien i Djer Tid, Hr. Doktor?“

Der var ogsaa Folk af en mere religiøs Støbning. Laust Færgemand og Morten Vind gik som gode Naboer sammen om Vinteraftener, og deres Samtale drejede sig ofte om gammeltestamentelige Personer og Tilstande; Morten Vind sang jævnlig i Kingos Salmebog. Der skulde ikke mange Toner til, da de fleste gik paa faa Melodier, men slog hans Udvalg af Melodier ikke til, var han Mand for selv at lave en. Han var en  rlig kristen Sjæl og efter Syner, han havde om Natten, tegnede han bibelske Billeder. Ganske vist ikke meget kunstneriske, men Meningen var god nok. En Dag i Kirken under Prædiken var hans Tanker pludselig kommen op „o   Damm“, og da han sad lige bag Jordemodermændene, forstod han, at dette var Grunden dertil.

Den nyere Tid.

Med Folkefrihedens Indførelse i Midten af forrige Aarhundrede brød der en ny Tid frem paa alle baade materielle og aandelige Omraader. Det mærkedes maaske først i økonomisk Henseende, at „Kræfternes frie Spil“ kunde røre sig paa alle Maader. Det var i Tiden derefter, at Mergelen kom frem og gik sin Sejrsgang Landet over.

IDarum begyndte enkelte Foregangsm nd at mergle i Tredserne, men det var i Halvfjerdsene, at det tog rigtig Fart. Der fandtes et udmærket Mergelleje i Torsmark Banke, men flere Steder fandtes Mergel, mere eller mindre godt og i smaa Kvantiteter. Marskegnens Bønder var vistnok den Gang lidt bag efter med Jordens Drift end længere ind ad Landet. De havde hørt Talemaaden, at „Mergel giver en rig Fader, men en arm Søn“. Her i Darum kom dette ikke til at gælde, de kunde g de deres Marker bedre end de fleste andre Steder, og da Kornsalget hørte op ved den Tid og en bedre Fodring med Kraftfoder og Roer indførtes, kom Markerne i Darum til at faa et helt andet Udseende. Merglingen blev iøvrigt gentaget 1912—13 efter en hel anden Metode. Et tysk Selskab førte Mergelen paa Skinnevej fra Klaabygaard gennem de mellemliggende Sogne, og enhver Lodsejer fik omtrent sit Forbrug enten aflæsset paa sin Mark eller aflagt tæt op til, idet Skinnevejen blev ført 5 a 6 Steder ind over Bymarken. Kornavlens mere end fordobledes, især da ogsaa en ny og bedre Driftsmaade indførtes. Græsmarkerne havde f r kun baaret R d-

**Antal Indbyggere og Steder (Gaarde, Huse o s. v)
i Darum Sogn.**

Aarstallet	Antal Steder	Indbyggere		Tilsammen
		Mænd	Kvinder	
1801				584
1840				598
1850		323	322	645
1860	138	308	332	640
1870	148	345	336	681
1880	149	372	378	750
1890	154	352	378	730
1901	176	383	434	807
1906	184	415	448	863
1911	198	420	470	890
1921	204	430	46	894
1924	205	420	444	864

Indbyggernes Fordeling efter Erhverv i Darum Sogn.

De forskellige Erhverv	1890	1906
Immateriel Virksomhed	20	24
Landbrug, Skovbrug, Mejeri	555	653
Fiskeri	0	2
Haandværk og Industri	82	99
Varehandel, Pengeomsætning og Gæstgiveri	12	9
Kapitalister og Aftægtsfolk	41	54
Offentlig understøttede	20	22
Tilsammen	730	863

knæ og Stedmoder Blomster paa Grund af Kalkfattighed, de kom nu til at bugne med Kløver og saae Græsarter. Før saadedes der baade 2den og 3die Kjærv Rug for ikke at gøre Jorden for muldet, da der saa intet Græs blev. Nu indførtes Vexeldrift med Rodfrugtdyrkning, og Jorden rensedes mere og mere for Sener og Ukrudt. Der kom ogsaa nye Redskaber til Jordens Dyrkning. De gammeldags tohjulede Træplove var afskaffede, og de mere ny Træplove gik samme Vej. Jernsvingplove blev almindelige, da de baade var lettere for Hestene, behageligere for Plovmanden, og de behandlede Jorden bedre. Disse er tildels igen afløste af de amerikanske Plove eller Plove af dette Mønster. Andre Harver kom frem, forskellige Jernharver og Svenskharver. Man fik Maskiner til at saa med, baade Roer og Korn, Radrensere, Slaa- og Høstmaskiner, jernaklede Vogne tilligemed en Mængde Forbedringer paa alt Værktøj, Spader, Grebe og Skovle o. s. v., saa Arbejdet er baade lettere og udføres bedre.

Kunstgødning og Krafftodring har her som andet Steds gjort Vidundere. I Førstningen saa de gamle Bønder lidt skeptisk paa det ny. Jens Helle sagde, at „man kunde bære den Slags Gødning ud i den ene Vestelomme og Avlen hjem i den anden“. Bedre og lysere Stalde indrettedes, der holdtes flere og bedre Kreaturer, Kvægavlsforeninger dannedes, og Svinene kom især til mere Ære og Værdighed. Efter den tysk-franske Krig i 1870—71, hvor Tyskerne fik 5 Milliarder i Krigsskade-Erstatning, flød det med Penge fra Tyskland ind over vore Grænser. Prøjsiske Thaler i Guld, Sølv og Papir var mere almindelige end vore egne Penge. Kreaturpriser og Landbrugsprodukter steg i høj Grad og dermed ogsaa Ejenomspriserne. Men hen i 80'erne fik Piben en anden Lyd, den tyske Velstand sank, Udførselen til England af levende Dyr over Esbjerg, der havde begyndt 1874, hørte op, da Englænderne forbød Indførselen af levende Dyr. Flæsk gik ned i 15 a 16 Øre pr. Pund levende Vægt, og Smør i Stykker og Bøtter kostede kun 50 a 60 Øre. En god 2 Aars Stud kunde købes for 90—100 Kr. Det kneb for de fleste, især de gældbundne, at holde Balance, og Folk begyndte at se sig om efter andre Indtægtskilder. Det er i den Tid, Andelstanken kommer frem, Centrifugen opfindes og Fællesmejeriet bygges her i Darum. Ogsaa Brugsforeningen oprettedes og der kom igen henimod Aarhundredets Slutning en opadgaaende Tid.

Med den større Udvikling og Fremgang i økonomisk Henseende fulgte en større Komfort i Beboelseshusene og paa mange andre Omraader. Langbænken og Langbordene i „æ Sturdaans“ blev taget bort, nu blev den kaldt Dagligstue, og der kom et Ovalbord med Lystæppe og med Stole om, en Chaiselongue ved Væggen. Gulvene blev olierede, der blev ophængt

Gardiner for Vinduerne og Skilderier paa Væggene. De gamle Kister blev fjernet fra Storstuen og finere Møbler anbragt.

Den aandelige Horisont er ogsaa bleven meget udviklet og forandret. Nu kommer Landposten daglig i Huset med Breve og Aviser, og til Darum Sogn bringes hver Dag over 100 Exemplarer af Aviser af forskellig Art, foruden Ugeblade og Fagblade. Der er en Mængde Foreninger af forskellig Slags, og for at være med Tiden maa en Mand nu være Medlem af en 10—20 Foreninger, enten af økonomisk eller aandelig Art. Der holdes en Mængde Foredrag af folkelig, kristelig, landøkonomisk eller politisk Art.

Længe efter Grundlovens Givelse i 1849 havde Folk i Almindelighed ingen eller liden Interesse for Statens Anliggender, de læste ingen Blade eller i al Fald et Blad, de kun fik hver Lørdag med Knud Gjerlufsen fra en Købmand eller en Beværtning i Ribe, hvor det var læst først. Det var først omkring 1870 at Folk med den bedre Postgang holdt Dagblade selv, og det var egentlig først, da Jens Busk blev Folketingsmand i Ribe Amts 3die Valgkreds 1876, at Folk blev politisk vaagne. Naar han for det meste en Gang hvert Aar kom til Darum for at gøre Rede for den politiske Stilling, tog han Folk med Storm, naar han paa sit østjydske Bondemaal begyndte: „I gue Darum Bønder“ og fortsatte sin politiske Tale med et sprudlende Vid og Humør. Har Jens Busk ikke udrettet store Ting som Politiker, den Ære skal han dog have, at han var en politisk Vækkelsesprædikant. Før hans Tid mødte kun Præsten, Sognefogden og nogle enkelte andre til Rigsdagsvalg, i hans Tid og siden er Deltagelsen sat op til 80 pCt. og derover.

Først i Halvfjerdserne blev der oprettet en Foredragsforening, der lod afholde Foredrag i Skolen og siden i Forsamlingshuset, da det blev bygget. Oplysningen var i stadig Fremgang, og Sansen for aandelige Ting stærk stigende. Foruden de rent materielle Foreninger, som senere vil blive omtalt, blev der oprettet Skytte- og Gymnastikforeninger, i de senere Aar Ungdomsforeninger og Kirkeligt Samfund, en Kreds for Østerlandsmission og Indre Mission har et lille Samfund paa Darum Mark.

I de sidste 50 Aar er Darum By og Sogn undergaaet en stor Forandring. De store Gaarde er forsvundne, enten delte imellem Børnene, delvis bortsolgt eller ogsaa „slagtede“. I Verdenskrigens Tid, da Ejendomspriserne og især Produktpriserne steg saa enormt, fristede det mange til at sælge. Man sendte bare Bud til de professionelle Gaardslagtere, og straks var de paa Pletten. Ejeren mente, at faa en stor Pris, men „Slag-

Arealets Anvendelse i Aarene 1861—1923 i Darum Sogn i Tdr. Land.

	1861	1871	1881	1896	1901	1907	1912	1919	1923
Hvede	3	1	2	—	—	—	2	—	1
Rug	445	395	347	346	332	320	310	282	247
Byg	192	202	199	153	116	44	45	104	106
Havre	315	319	381	575	615	539	590	542	532
Blandsæd	—	—	—	5	9	98	37	57	124
Boghvede	137	105	99	63	27	14	2	4	—
Bælgsæd	—	—	—	—	—	4	—	4	20
Korn ialt	1092	1022	1028	1142	1099	1019	986	993	1030
Kartofler	49	56	59	90	104	101	100	113	105
Roer og Gulerødder	1	—	2	44	154	248	249	309	327
Tilsammen	50	56	61	134	258	349	349	422	432
Andre Høstar. (Spergel, Frø m. m.)	8	1	14	6	4	23	1	8	2
Brak (Helbrak og Halvbrak)	18	57	32	108	57	40	21	23	7
Grønfoder (benyttet Brak)	—	—	—	—	16	17	25	7	1
Græsmark til Høslæt	51	7	24	137	40	126	73	135	160
„ til Græsning!	626	1058	1070	962	920	604	719	631	595
Ialt Areal i regelmæssig Omdrift	1845	2201	2229	2489	2394	2178	2174	2219	2227
Eng og andre Græsningsarealer udenfor den regelm. Omdrift	1042	901	974	1154	1445	1426	1357	1416	1278
Saml. landbrugsm. benyttet Areal	2887	3102	3203	3643	3839	3604	3531	3635	3505

1) Indtil 1901 er Agermark udlagt til varigt Græs medregnet herunder, et Areal, der i et Sogn som Darum er vanskeligt at afgrænse fra Eng og andre Græsningsarealer udenfor den regelmæssige Omdrift. Darum Sogns Fladeindhold er 3997 Tdr. Land med 258 Tdr. Hartkorn.

(Det statistiske Departement).

Kreaturholdet i Aarene 1861—1923 for Darum Sogn.

Forskellige Slags Dyr	1861	1871	1881	1893	1898	1909	1914	1919	1923
Heste	176	164	185	226	289	349	368	349	328
Køer	526	496	479	504	550	691	689	546	613
Andet Hornkvæg	164	493	684	719	580	827	918	1008	1021
Hornkvæg ialt	690	989	1163	1223	1130	1518	1607	1554	1634
Faar og Lam ialt	1258	1278	1137	1140	915	769	385	387	202
Svin	173	228	274	267	467	751	1173	419	1181
Høns	—	—	—	—	2589	4296	5393	5488	8305

terne" løb gerne af med flere Tusind i Fortjeneste. Gaar man gennem Byen, opdager man, at flere Gaarde er helt forsvunden, og af andre staar kun en Stump Stuehus alene tilbage af fordums Herlighed.

De fleste Gaarde er gaaet ud af Familiens Eje, og der er kun faa, hvor Slægten kan føres Hundrede Aar eller derover tilbage i Tiden. Paa nogle Gaarde er Slægten uddød, andre har ikke kunnet besidde dem; men der er noget trist i, at der desværre ogsaa er en Del i vore Dage, der ikke sætter Pris paa at bevare deres „Fædres Arv“, men for en tvivlsom Pengefordel giver Slip baade paa Fædregaarden, Slægtens Samlingssted og de Minder, der knytter sig dertil.

De gamle Darum Bønder holdt anderledes fast paa Fædrejorden, de vilde snart hellere lade et Ribben tage ud af Siden end sælge et Stykke Jord fra Gaarden. Det var dem en Ære at kunne overlevere Gaarden til Sønnen i samme Stand, den var modtaget.

I Nørregrandelaug især er der i de senere Aar bygget en hel Del Huse, og denne Del af Byen har faaet et helt andet Udseende. Og der er i den omtalte Periode bygget en 40—50 Ejendomme ude paa Darum Mark, et helt Skoledistrikt, og det er Udmarken fra Store- og Lille-Darum, der er bortsolgt og bebygget og kommen under bedre Kultur.

Darum Bibliotek.

Ved et Møde af Aftenskole-Elever af Darum den 20. November 1872 blev det besluttet at søge at faa en Læseforening oprettet for Darum Sogn, og alle Aftenskolens Elever lod sig straks tegne som Medlemmer. — Derefter foretoges Valg paa tre Bestyrelses-Medlemmer, som skulde draage Omsorg for, at der blev Bøger indkøbt for Medlemsbidragene, der blev sat til 4 Mk., og tage imod, hvad der maatte indkomme som frivillige Gaver til Foreningen, udarbejde nogle Bestemmelser for den, for at det kunde komme til at gaa i den tilbørlige Orden og saaledes, at Udlaanet af Bøger kunde komme til at begynde først i Januar 1873.

Til Styrelses-Medlemmer det første Aar valgtes P. J. Nielsen, Thomas Sørensen og Johannes Jensen. Denne Bestyrelse udarbejdede saa Bestemmelser for Læseforeningen i Darum, gjorde Indkøb af Bøger og modtog Gaver baade i Bøger og Penge.

Det første Aar var Indtægten i Penge 34 Rdl. 1 Mk. 15 Sk. og Udgiften 53 Rdl. 1 Mk. 4 Sk., altsaa et Underskud af 18 Rdl 5 Mk. 5 Sk. Men allerede næste Aar kom der Balance i Regnskabet. Pastor Gad gav selv „Blichers Noveller“ og indsamlede i Sognet 33 Rdl., hvilket var en stor Hjælp for Bibliotekets Fremgang.

Efter indgivet Andragende fik Biblioteket i 1875 44 Skrifter fra det kgl. danske Landhusholdningsselskab som Gave, og Aaret efter, 1876, skænkede Provst Vahl, Ø. Snede, 11 Bind af „Gudelige Smaaskrifter“. I Halvfemserne fik Læseforeningen aarligt 25 Kr. fra „det „Raben-Levetzauske Fond“, og fra dette Aarhundredes Begyndelse har den faaet i aarligt Statstilskud 40—50 Kr. — Endelig har den ogsaa faaet omtrent gratis 15 Bind fra Udvalget for „Folkeoplysning Fremme“.

Fra 1875 blev Niels Kristian Boesen valgt ind i Bestyrelsen i Stedet for Joh. Jensen og vedblev til 1892, og 1881 valgtes Lambert Hansen i Stedet for Th. Sørensen, og han og Lærer Nielsen har siddet i Bestyrelsen siden tilligemed Lærer Hansen, der blev valgt ind i 1898.

Bogsamlingen voksede i Aarenes Løb op til imellem 11—1200 Bind og havde sin Plads i Skolen i et stort, lukket Skab. Indtil 1893 var Lærer Nielsen Bibliotekar, men da Lærer Hansen blev Andenlærer ved Skolen overtog han denne Bestilling.

Eftersom Bøgernes og Læsernes Antal steg, var det næsten ikke til at overkomme for en ulønnet Bibliotekar, i al Fald kunde det ikke ventes i Længden, og det var ogsaa uheldigt, at Bogbytningen næsten kun foregik med Skolebørnene. Læserne vil i Almindelighed helst selv bytte deres Bøger, og Bibliotekaren kan saa være raadgivende og henlede Opmærksomheden paa Bøger, de skulde læse.

I Vinteren 1919—20 havde en Del yngre Mænd en Slags Studiekreds, om ikke efter de bedste Mønstre, og de var kommen til den Erkendelse, at der burde være en Haandbogsamling, som man kunde gaa til og faa Oplysning om forskellige Spørgsmaal. En ihærdig ung Mand fik tegnet ca. 1000 Kr. til en saadan omkring i Sognet, uden at der var taget Bestemmelse om, hvad den skulde bestaa af, hvem der skulde bestyre den, eller hvor den skulde have sin Plads.

Ved et Møde imellem Læseforeningens Medlemmer og de til Haandbogsamlingen tegnede Bidragydere blev det enstemmigt vedtaget at slaa begge sammen, leje et Lokale i Afholdshotellet til Læsesal, flytte Læseforeningens Bogsamling derover og kalde det hele „Darum Bibliotek“.

Nu var det saa heldigt, at der samme Foraar, 1. April 1920, udkom en „Lov om statsunderstøttede Biblioteker“, og i Henhold til den fik Darum Bibliotek i Tilskud til en Nyordning 592 Kr. Et Læseværelse ovenpaa i Afholdshotellet blev lejet, istandsat og møbleret med Bogreoler, Stole og Borde, og Læseforeningens Bogsamling blev nyordnet, en Del kasseret som ubrugeligt, og Resten overførtes til Biblioteket, saaledes at Udlaansbøgernes Antal blev imellem 900 og 1000 Bind. Af Haandbøger blev ind-

købt ca. 150 Bind, som staar til Afbenyttelse for enhver, der ønsker at søge Oplysning eller Kundskab i forskellig Henseende.

Der er nu og skal i Henhold til Biblioteksloven være en lønnet Bibliotekar, der til visse bestemte Tider forestaar Udlaanene, holder Orden i Læsestuen og giver Oplysninger om, hvor Folk kan finde, hvad de ønsker.

Enhver, der giver 5 Kr. aarlig, er Medlem af Biblioteksforeningen, der gennem en Bestyrelse leder og styrer Biblioteket. Der er gennemsnitlig en 60—70 Læsere, der faar Hjemlaan af Bøger, og af Læsere paa Læsestuen er Antallet aarligt ca. 350. — Bestyrelsen bestaar siden Nyordningen af 5 Medlemmer, de fire valgte af Biblioteksforeningen og det femte af Sogneraadet. For Tiden bestaar Bestyrelsen af P. J. Nielsen, Formand, Lambert Hansen, Chr. Hansen, P. Kr. Pedersen (Dalshøj) og Thomas Nielsen. Bibliotekets aarlige Budget er vokset op til omkring 1000 Kr. aarligt.

Der er ingen Tvivl om, at Biblioteket baade har været og er et betydeligt Kulturcenter for aandelige Interesser og aandelig Berigelse, og at det spreder megen Kundskab og Viden ud i Befolkningen.

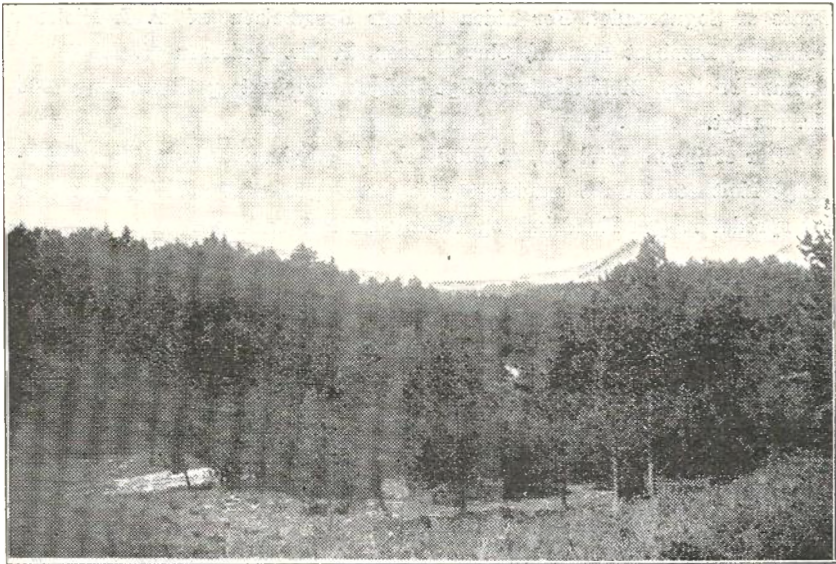
Sandgadens Plantning.

Ved Udskiftningen af Store Darum Bys Jorder i 1766, var der et Stykke Jord Øst for Nørregrandelaug, ca. 15 Tdr. Land, som ingen vilde have. Der havde Fællesdriften og Vejen til de østlige Marker gaaet igennem i Hundreder af Aar, og det var det bare Sand. I Foraanstiden i den tørre Tid kunde der ved stærk Blæst eller Storm, enten fra Øst eller Vest, staa et Sandfog værre end det værste Snefog om Vinteren. Der var i Tidernes Løb bleven en stor Fordybning i Sandet, en Hulvej, hvor Færdselen gik, og Sandet var føget op til Siderne i store Banker.

Da ingen vilde have „Sandgaden“ ved Udskiftningen, blev den henlagt til fælles Eje af hele Store Darum By. Den blev lejet ud til Faaregræsning. Indtægten gik fra først af i Bykassen, senere i Sognekassen, og den blev lejet ud Fastelavns Mandag sammen med Sognets fælles Jorder og Veje. Det var ikke nogen stor Sum, Græsningen indbragte, en 20 a 30 Kr. aarlig, da den var tør og daarlig og knap kunde sulteføde en 4—6 Faar med Lam. Saadan henlaa Sandgaden i over hundrede Aar, indtil 1885, da enkelte Mænd med Lærer Nielsen og Pastor Feilberg i Spidsen fik sat igennem, at der dannedes et Aktieselskab til dens Bepantning, Hedeselskabet havde jo vist, at selv ussel, sandet Jord godt kunde bruges til Plantning af Naaletræer. — Forinden Aktieselskabet dannedes, var der udstedt og un-

derskrevet en Deklaration af alle egentlige Ejere, ialt 69 Lodsejere af Store Darum By. Deklarationen havde følgende Ordlyd:

„Undertegnede Beboere af Store Darum By, der ifølge vore Skøder eller andre Adkomstdokumenter have Andel i den til Byen hørende Fælleslod „Sandgaden“, erklærer herved, at ligesom denne Ejendom i mange Aar af Sogneraadet er udlejet til Fordel for Kommunen, saaledes have vi heller intet imod, at Sogneraadet afhænder nævnte Fællesejendom til Beplantning uden Vederlag. Vi bemyndige derfor Darum Sogneraad til at

ET STYKKE AF PLANTAGEN FRA MIDTEN.

bortskøde Sandgaden til et Aktieselskab paa den Betingelse, at vedkommende forpligter sig til at beplante den inden Udløbet af 10 Aar. Men er den ikke beplantet inden 31. December 1895, forbeholder vi os vor Fællesejendomsret til den igen“.

Darum ,den 13. December 1884.

Underskriverne. (69).

Den 3. Januar 1885 dannedes Aktieselskabet „Darum Sandgades Plantage“. Aktierne blev sat til 10 Kr. pr. Stykke. De forhenværende Lodsejere maatte først tage saa mange Aktier, de vilde, derefter kunde, hvem der vilde blive Akionær. Der blev vedtaget Love, og den første Bestyrelse valgtes. Denne kom til at bestaa af Pastor Feilberg, Lærer Niel-

sen, Sognefoged Peder Christensen og Gaardejerne Niels P. Kristensen og Hans Helle.

I det første Bestyrelsesmøde valgtes Lærer Nielsen til Formand og har været det siden. Ved Henvendelse til Hedeselskabet fik Bestyrelsen Vejledning til Plantningen ved Skovrider Fritz, Aalykke. Der toges straks i Foraaret 1885 fat paa Plantningen, alle Planter leveredes fra Hedeselskabets Planteskoler til halv Pris. Der er ialt med Efterplantning plantet 110,000 Fyr og Gran, og det har til Tider været et stort Taalmodighedsarbejde, da tørre Forsomre ofte har ødelagt op imod 75 pCt. af de spæde Planter.

1905 udbetaltes første Gang Udbytte af Aktierne, og indtil 1922 er der ialt udbetalt 40 Kr. af hver Aktie.

Darum Sogns Sygekasse.

I gamle Dage var der ingen Tale om Understøttelse eller Hjælp til Selvhjælp. Alt gik efter det gamle Mundheld: „Hver brav Mand hytter sig“.

Der var naturligvis den Gang som nu baade Fattigdom, Sygdom og Alderdom; men al Hjælp var overladt til den private Godgørenhed. Man kan vel sige, at den første sociale Lov begynder med Frederik IV Forordning i 1708 om Sognekomiteer til at tage sig af de fattige, en Slags offentlig Fattigforsørgelse. Men der toges intet Hensyn til, om Trangen var foraarsaget ved forskyldt eller uforskyldt Aarsag.

Det er først langt op imod Nutiden, at der kommer mere Humanitet i Lovgivningen, nogle mener, vi er kommen for langt i den Retning.

Vi fik i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede en „Fri Fattigkasse“ til at understøtte Folk, der var kommen i øjeblikkelig Trang, nu er den ophævet og gaaet op i „Hjælpekassen“. Vi fik „Alderdomsunderstøttelses-Loven“ til Hjælp for hæderlige gamle Mennesker, der før tidt maatte gaa i Fattighus eller paa Fattiggaard, naar Arbejdsevnen hørte op.

Flere Købstæder havde Sygekasser til at støtte hverandre under Sygdom, men det var ganske privat uden Statens Støtte eller Tilsyn.

Der begyndte ogsaa at røre sig Tanker i den Retning paa Landet imellem Haandværkere, Arbejdsmænd og Smaakaarsfolk, hvem Sygdom ofte kunde være en haard Svøbe for, især naar det var Forsørgeren, der blev ramt.

Her i Darum kom Tanken om en Sygekasse til gensidig Støtte frem i atten Hundrede og Firserne og efter flere Møder stiftedes „Darum Sogns Sygekasse“ den 1. Januar 1888 ved et Møde i Darum Hovedskole.

Der indmeldte sig straks en Del Medlemmer, Vedtægter formuleredes og vedtoges, og i § 1 hed som endnu i de gældende Vedtægter, at Kassen har til Formaal at sikre sine nydende Medlemmer gensidig Hjælp under Sygdom. — Der valgtes en Bestyrelse paa 3 Medlemmer, nemlig Andenlærer Jens Pedersen Jensen, Formand, Skræder Jens Bundegaard, Næstformand, og Skomager Karl Nørholm som Kasserer.

Kassen begyndte paa bar Bund uden Midler. Men der blev sat en Indsamling i Gang til Støtte for den. Pastor Feilberg skænkede Offeret ved sin Datters Bryllup 56 Kr. Fra en Dilettant-Forestilling 24 Kr., og Kommunen bevilgede 50 Kr. — Alt i alt indkom paa den Maade 191 Kr., som ikke var saa ringe en Hjælp efter den Tids Forhold.

Efter Vedtægterne skulde man være Medlem i længere Tid, vistnok $\frac{1}{2}$ Aar, før man kunde faa Understøttelse i Sygdomstilfælde. Sygehjælpen var heller ikke store Ting, saa vidt vides kun 3 Kr. ugentlig i 8 Uger i samme Aar og vistnok 25 pCt. af Medicinen.

Bestyrelsen fik ogsaa ret snart Doktor-Honoraret nedsat. Det var noget vanskeligt, da Medlemmerne ikke vilde have samme Læge. — Det aarlige Medlemsbidrag var til at begynde med kun 2 Kr., og der kunde ikke med dette Kontingent forlanges store Ting i Retning af Hjælp

Den 12. April 1892 udkom imidlertid en „Lov om anerk. Sygekasser“, og efter denne skulde Staten yde Tilskud til Sygekasserne, naar de havde et vist Antal Medlemmer og ellers havde deres Sager i den Orden, som en ansat Sygekasseinspektør fordrede.

Sygekassens Medlemmer i Darum havde mange Forhandlinger, om den skulde indmelde sig, eller fremdeles passe sig selv. Flertallet var i flere Aar derimod, de mente at blive mere ufri, naar Statens klamme Haand lagdes paa dem. Men efterhaanden gik det mere op for de fleste, at det blev nødvendigt at indmelde sig, og den 1. April 1900 vedtog en Generalforsamling enstemmig at søge Statsanerkendelse, og Darum Sogns Sygekasse fik saa denne fra 1. Juni 1900 .

Vedtægterne maatte derefter forandres efter Sygekasseinspektørens Fordringer, Selvstyret havde faaet et Knæk; men Sygekassen kom til at arbejde med store Midler, baade ved større Medlemsbidrag og Statstilskud.

Sygekasse-Medlemmer fik herefter fri Lægehjælp, betaler kun 25 pCt. af Medicinen, fri Lægekørsel, der skal betales af Kommunen, frit Op- hold paa Amtssygehuset og Dagpenge.

I 1909 indmeldes Sygekassen i „Centralforeningen“ for Ribe Amt, en Sammenslutning af Sygekasser, saaledes at Sygekasse-Medlemmer kan med Flyttebevis gaa over fra en Sygekasse til en anden. Dette gælder iøvrigt nu for hele Landet.

I 1915 vedtoges at trykke nye Vedtægter med visse Ændringer for Darum Sogns Sygekasse, og ligeledes igen 1921. De forskellige Vedtægter, der afløste hverandre, blev gjort fornøden, efterhaanden som der fremkom ny Lovgivning paa Sygekassevæsenets Omraade. Baade i 1915—16—18—19 og endelig 1921 udkom mere eller mindre betydningsfulde Sygekasselove.

Loven af 20. Juni 1921 i Forening med Invalideloven af 6. Maj 1921 er især betydningsfulde, idet de giver Sygekassens Medlemmer Ret til Invalidforsikring for en aarlig Præmie af ca. 5—10 Kr. eftersom de melder sig enten fra det 18. Aar eller senere at være Sygekassemedlem.

Fra 10. Februar 1919 arbejder Sygekassen sammen med Sygeplejeforeningen i Darum, og den har herigennem sikret dens Medlemmer ved et lille aarligt Bidrag at faa Hjælp af Foreningens Sygeplejerske i Sygdomstilfælde.

Følgende har været Formænd i Darum Sogns Sygekasse: Jens Pedersen Jensen 1888—92. Thomas Madsen 1893—96. Henrik V. Hansen 1897—1905. Hans Jensen 1906—12. Hans Termansen 1913—15. Hans Mortensen 1916—17. Alfred Nielsen fra 1918.

Der har stadig været Fremgang i Sygekassens Virksomhed, og den har sikkert i Tidens Løb været mange til økonomisk Hjælp og Støtte i

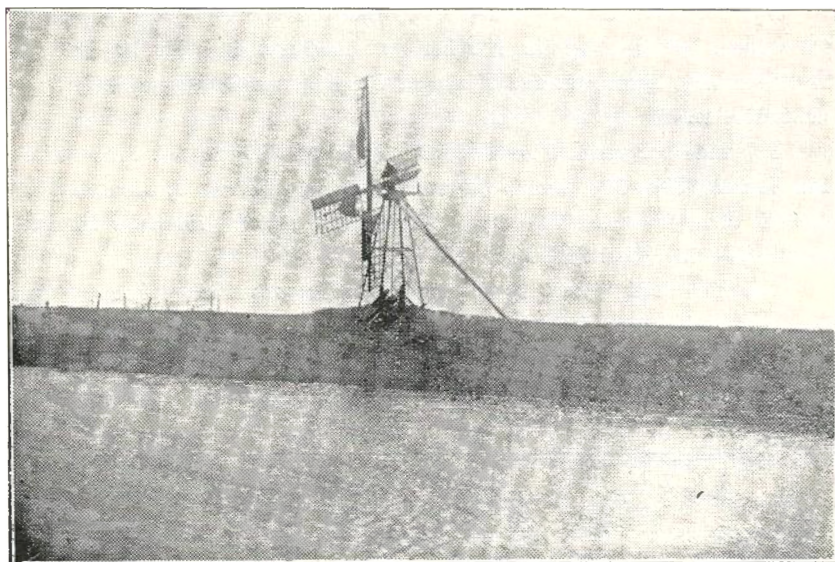
Darum Sygekasses Fremgang i de svundne Aar ses af nedenstaaende Oversigt.

Aar	Antal Medlemmer	Aarsbidrag	Regnskabs-Balance	Statstilskud	Anmærkninger
1888	26	Kr. 39	Kr. 242*	Kr.	*Indbefattet Gaver
—95	40	40	189		
1900	44	96	237	57	
—05	41	111	411	90	
—10	67	189	504	160	
—15	133	480	992	301	
—20	311	2143	4610	1231	
—25	383	4041	16007*	1969	*Invalideforsikring, kommentil

Sygdoms- og Modgangs strenge Tider. — Den opvoksende Slægt melder sig saa godt som alle i Sygekassen, naar de da ikke er meget formuende. Det er næsten en Pligt at sikre sig selv nogenlunde økonomisk i Sygdoms- og Invaliditets-Tilfælde, især hvor de økonomiske Forhold ikke er saa særdeles gode.

Engvandingen.

I umindelige Tider har Darum Enge givet Afgrøder uden at der har været gjort nogen Forbedring af dem, enten ved Vanding eller Gødning.

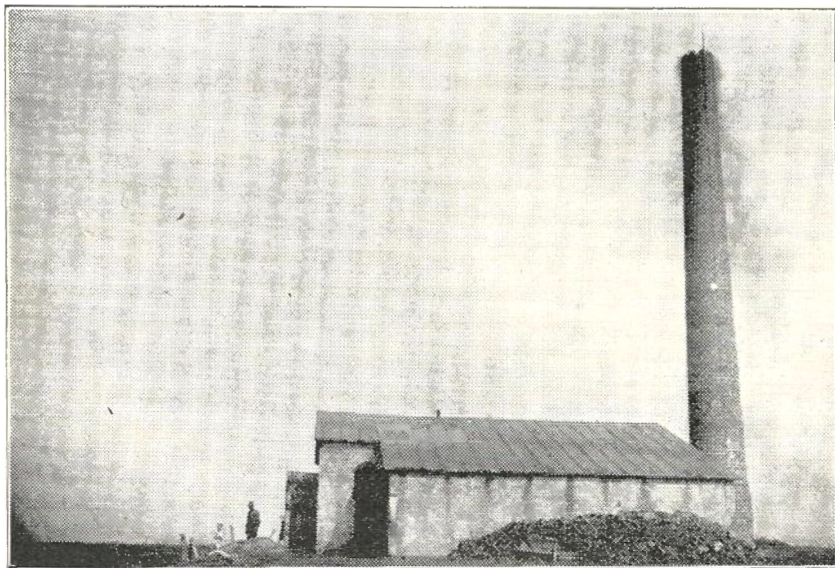
EN SNEGLE MØLLE VED AAEN.

Man har taget den Afgrøde, de gav, enten det var lidt eller meget. I frugtbare Aar med Varme og Regn har de givet flere Læs pr. Td. Land. I kolde Foraar og tørre Somre kunde det blive meget smaat, undertiden knap et Læs pr. Td. Land.

Allerede omkring ved 1860 begyndte enkelte at vande deres Enge ved Pumpemøller; men det var kun smaa Arealer, der kunde vandes paa den Maade. Senere blev det til Sneglemøller, der kunde vande op til 40--50 Tdr. Land. Der var flere af den Slags sat op ved Aaen og enkelte ved Darum Bæk; men en hel Mængde Enge, der hverken laa til Aaen eller Bækken, kunde slet ingen Vand faa. Der var tillige den Fejl ved alle

disse Vandingsmøller, at de var ikke driftsikre. Var der for lidt Blæst i Vandingstiden, blev der daarligt vandet.

Omkring 1890 begyndte flere af Sneglemøllerne at forfalde, og en Del Lodsejere begyndte at drøfte indbyrdes, om det ikke var formaals-tjenligt at faa et større Vandingsværk, der kunde besørge Vandingen af det meste af Darum Enge. — Man henvendte sig til Hedeselskabet om at faa teknisk Hjælp, og dets Ingeniør Brøndsted lod foretage Nivelleringer, om Aaen mulig kunde optages til Vanding. Men dette viste sig ugørligt, da den har for lidt Fald, kun 2 Fod fra Aalbæk Mølle og til Havet.

DAMPVANDINGS ANLÆGET VED AAEN.

1901 blev Sagen igen taget op, navnlig af Lodsejerne Syd for Byen, og der blev en Overenskomst truffen med de Lodsejere, der havde Eng dels til Aaen og hel til Bulgrøften, at sidstnævnte skulde have deres Anlægs-udgifter 1 Krone billigere pr. Td. Land i aarlig Forrentning og Afdrag.

Paa dette Grundlag blev der foretaget en Tegning til Foretagendet, og der blev tegnet 416 Tdr. Land til en Begyndelse og senere ca. 100 Tdr. Land mere, eller ialt 513 Tdr. — Den 21. December 1901 afholdtes et Møde i Forsamlingshuset, hvor alle Mødets Deltagere stemte for, at Sagen skulde fremmes, og Begæring indgives til Hedeselskabet om Niveller- ring og Overslag.

Endelig den 1. Marts 1902 afholdtes den stiftende Generalforsamling. Hedeselskabets Ingeniør, Kr. Thomsen, forelagde Forslag og Overslag, Kort med de projekterede Kanaler o. s. v. Overslaget lød paa, at Udgifterne Nord for Bulgrøften vil andrage 22,145 Kr. og Syd for denne 7365 Kr., ialt 29500 Kr.

Efter Fremlæggelsen af disse Oplysninger erklæredes Interessentskabet for dannet og at Projektet skulde nyde Fremme. Til Bestyrelse valgtes: Lambert Hansen, Marinus Lundgaard, P. J. Nielsen, Hans Helle. Søren P. Bork, Knud Hansen, Niels P. Kjær og Kristen Helle. Bestyrelsen konstituerede sig med Lambert Hansen som Formand og P. J. Nielsen som Kasserer. Til Vurderingsmænd valgtes Kristen Helle Niels P. Kristensen og Severin Hansen af Darum, N. P. Pedersen, Hunderup, og Hans Hansen, Terpager.

Gravning af Kanalerne blev senere overdraget til Entreprenør R. J. Holm af Silkeborg, og Levering af Dampmaskinen og Centrifugalpumpen til Fabrikant Friehs Efterfølger i Aarhus. Murerarbejdet ved Maskinhus og Skorsten overdroges til Bygmester J. Schmidt, Sejstrup.

1912 blev der sluttet en Overenskomst imellem Engvandingsselskabet og Bestyrelsen for Havdiget. Fløjdiget maatte overskære Engvandingsskanalen imod en Erstatning af 9000 Kr. en Gang for alle.

Vandingsselskabet anskaffede derefter en Motor med Snegl, hvorfra derefter Vandingen foregaar af Engene Syd for Byen ved Opstemning af Darum Bæk.

Ved den store Stormflod den 3. December 1909 led Dampmaskinens Bygninger stor Skade. Murene væltede, den store Dampkedel laa ude i Aaen. Reparationen af Skaden kostede 5000 Kr.

Omtrent samtlige Enge i Darum fra Esbjerg Vejen og til Kæreng, ialt 519 Tdr. Land, vandes nu ved Damp- og Motorkraft. Nørreby Havremærsk og Lille Darum Enge vandes endnu ved Sneglemøller .

Mange bruger ogsaa nu Kunstgødning til deres Enge, og dette i Forening med Vandingen gør, at Høavlen i Almindelighed er baade sikrere og større end forhen.

Darum—Esbjerg Vejen.

1895 dannedes et Udvalg for Tilvejebringelsen af en Vejforbindelse imellem Darum og Esbjerg. Udvalget bestod af Gaardejerne Niels Kr. Boesen, Hans Helle og Niels Oust Eskesen af Darum, Sillas Mortensen af Allerup, Søren L. Nielsen, Anton Jensen og Søren Bertram af Tjærborg, N. P. Nielsen, M. H. Skov og Jens Jepsen af Jerne, samt Tømrer-

mester Niels Møller og Bankdirektør A. Lykke Thomsen af Esbjerg. Den sidste som Formand.

I Ribe Amtsraads møde den 22. Maj 1896 forelaa fra dette Udvalg et Andragende om Tilladelse til at bygge en Bro over Sneum Aa, og om et Tilskud til Udgifterne ved Broens Bygning. Amtet havde hidtil ydet et aarligt kontant Tilskud til Færgemanden i Darum, foruden Udgifter til Anlægssteder paa begge Sider af Aaen. Alle disse Udgifter til Personfærgefarten over Sneum Aa vilde spares, naar Broen byggedes.

Amtsraadet vedtog, at der kun kunde meddeles Samtykke til Brobygningen, naar denne blev fuldt forsvarligt opført, og Broen blev underlagt enten en kommunal Myndighed eller et ansvarligt Selskab, der frembød tilstrækkelig Garanti for Broens fremtidige Vedligeholdelse og for Bortfjernelsen af de Hindringer for Vandets fri Løb, som Broen muligvis maatte foranledige. Det ansøgte Tilskud nægtedes.

I samme Amtsraads møde behandledes et Andragende fra Darum Sogneraad om Tilladelse for Kommunen til at anlægge de i Darum Sogn ror-nødne Veje til Tilvejebringelse af nævnte Vejforbindelse.

Amtsraadet svarede: „Under Forudsætning af, at der tilvejebringes et behørigt offentligt Broanlæg over Sneum Aa med tilhørende offentlig Vejforbindelse videre Vest paa, i hvilken Henseende henvises til Amtsraadets foranstaaende Vedtagelse, meddeles det begjærte Samtykke“.

Vejudvalget tilvejebragte derefter en Deklaration, dateret i Juni 1896, hvorved 32 Mænd og Firmaer i Esbjerg forpligtede sig som Kautionister og Selvskyldnere til at indestaa for Betalingen af Halvdelen af samtlige Omkostninger ved den projekterede Bros Vedligeholdelse indtil en anden retslig offentlig Myndighed fik Forpligtelsen til at udrede denne Halvdel.

Darum Sogneraad vedtog derefter i et Møde den 1. Juli og forpligtede Kommunen i en Skrivelse til Amtet af 3. Juli 1896 at overtage Vedligeholdelsen af den projekterede Bro paa Betingelse af, at Darum Kommune fik Halvdelen af Udgifterne refunderede i Overensstemmelse med ovennævnte Deklaration, og Amtsraadet gav sit Samtykke den 7. Juli og tilføjede, at Tilsynet med Broens Opførelse var henlagt under Amtsvejvæsenet. Brobygningen blev saa fuldført, Vejen imellem Darum og Esbjerg anlagdes og blev taget i Brug.

Ved Revisionen af de offentlige Biveje 1898 antog Darum Sogneraad det som en Selvfølge, at Broen skulde være fælles for de tilstødende Kommuner i Henhold til Lov om Vejvæsenets Bestyrelse af 21. Juni 1867 § 5. Men Amtet vilde det anderledes og paalagde Darum Kommune hele Ved-

ligeholdelsespligten. Darum Sogneraad protesterede og vilde have en Afgørelse ved Domstolene, hvilket Amtet nægtede.

Sagen stod saa aaben til 1903, da Amtsraadet i en Skrivelse af 12. Marts paalagde Darum Sogneraad at reparere Broen inden 15. Maj, og hvis Fristen oversiddes, vil Amtet uopholdelig lade Reparationerne udføre for Kommunens Regning, og vægrer Sogneraadet sig ved at refundere de hertil medgaaede Omkostninger, vil Amtet fremtvinge saadan Refusion ved Tvangsbøder.

18. Oktober 1904 kræver Stiftamtet Darum Kommune for Istandsættelsen af Broen ialt 1311 Kr. 12 Øre til inden 14 Dage at indbetales til Ribe Amtsstue, og Indbetalingen vilde blive fremtvungen ved Tvangsbøder, hvis Fristen blev oversiddet.

Sogneraadet sendte Halvdelen 655 Kr. 56 Øre og nægtede, at Darum Kommune havde Forpligtelse til at betale mere og bestred Amtsraadets Ret til at ikende Sogneraadet Tvangsbøder.

Amtet gav saa under 3. November 1904 Sogneraadet Paalæg om inden 8 Dage at indbetale den sidste Halvdel af Beløbet under en Tvangsbøde af 10 Kr. daglig.

Da Sogneraadet skulde i Kachotten.

Den 2. December 1904 modtog saa 4 af Sogneraadets daværende Medlemmer, nemlig Formanden, Marinus Lundgaard, Kristen Helle, Bo Th. Thomsen og Peder Terkildsen Tilsigelse til at møde paa Ribe Herredskontor for at afsone de indtil 1. December 1904 paaløbne Bøder. Her fremsatte de igen Indsigelse imod Lovligheden af Stiftamtets Kompetence til at idømme Tvangsbøder i denne Sag. Men da Fogedretten ikke vilde tage Hensyn hertil, betalte de Pengene med Reservation.

Sogneraadet anlagde derefter Sag baade imod Amtmanden og Amtsraadet til Underkendelse af denne Afgørelse. Men Sagen tabtes efter en lang og dygtig Procedure af Sagfører C. Hansen, Esbjerg, først ved Underretten, som det var ventet, derefter ved Overretten, hvor dog 2 af 5 Assessorer gav Sogneraadet Medhold ved en „Dissens“, det vil sige afvigende Votum, og endelig tabtes Sagen ved Højesterets Dom af 8. Maj 1908, hvori det fastsloges, at Darum Sogneraad ved sin Skrivelse til Stiftamtet af 3. Juli 1896 havde paataget sig en ubetinget Forpligtelse til Vedligeholdelse af Broen.

Derefter forsøgtes ved Sagsanlæg imod Firmaet Pagh & Qvist Petersen, Esbjerg, at faa Deklarationen gjort effektiv. Men ogsaa denne Sag

tabtes, da der blev gjort gældende, at Darum Sogn vitterlig af Siftamtet var paatvungen Broens Vedligeholdelse, og dette stadfæstet ved Højesteret

Stormfloder og Havgige.

Imod Syd og Vest grænser Darum Sogn til Vesterhavet, og skønt Fanø ligger udenfor og gør denne Del af Vesterhavet til et Indhav med Ud løb igennem Graadyb og Knudedyb, er og har dette været en upaalidelig Nabo. Det kan ligge og smile og glitre saa kønt i Solen og gaa sine regelmæssige Ture 2 Gange frem og tilbage i Døgnet, og Folk glædes ved dets Skønhed. — Men hurtigt kan det forandre sig, Bølgerne kan trække i „Skjortærmer“ og gaar Vinden fra Sydøst til Sydvest og bliver til Storm, kan Havet vælte over Ovret og ind over Marker og Enge og til Tider volde en vældig Ødelæggelse paa Græs og Korn, ja, endogsaa gaa ind i de lavere liggende Huse.

Hvor ofte Darum har været underkastet store Stormfloder i Tidernes Løb er ikke til at oplyse, men at det ogsaa har staaet højt her i de Stormfloder, Historien beretter om, er der vist ingen Tvivl om. Saaledes i den store Manddrækelse 16. Januar 1362, Friserfloden 1400, de 6 Gallerfloder fra 1434—1501, Kornfloden 1572 og Nordstrandsfloden 1634. Disse Floder borttog mange Kirkesogne, og mange Hundreder af Mennesker og Dyr druknede. Om der ogsaa er bortskyllet Sogne Syd og Vest for Darum, som Sagnet fortæller, faar staa hen, helt umuligt er det ikke.

Ogsaa i det 18. Aarhundrede har der været store Stormfloder, saaledes 1721 og 1763. Men i Januar 1825 havde vi en vældig Stormflod. De gamle fortalte, at den fyldte Degnens Brønd og stod helt op til Præstens Port. Det var den Flod, der brød igennem Landtungen ved Harboøre og dannede Aggerkanalen. 1834 i Okober maatte nogle Karle fra Darum overnatte paa „Løvhøj“, Udgroben, hvor de var sendt op for at redde Kreaturerne. I Vinteren 1839 kom en Isflod. Havet havde været tilfrossen, og inden Isen kom bort, rejste der sig en stærk Storm af Sydvest, der satte Vandet fyldt med Is op over Enge og Marker. Paa Kirkestien og helt op paa Thomas Rasks Toft laa Isskodser paa 2 Alens Tykkelse.

De hidtil omtalte Stormfloder har i Almindelighed været Efteraars- eller Vinterfloder. Men der har ogsaa været Foraars- og Sommerfloder.

Saaledes den 23. August 1860 kom en stor Flod og anrettede overordentlig stor Skade paa Enge og Græsmarker. En stor Mængde Stude, Køer og Faar druknede andre Steder, og flere Mennesker (en Karl og 2 Drengene i Ø. Vedsted) omkom under Forsøg paa at redde Kreaturerne. I den Nat stod 4 Mænd fra Darum By ude paa Ovret ved Sneum Aas Ud løb.

Blandt disse var Morten Vind, en ældre Mand. Han fortalte senere herom: „Vi stod foran et Led, og der var en Tid paa Aftenen, da Vandet stod os over Hofterne, og naar Vindstødene kom, bruste Vandet hen over os. Da mærkede jeg nok, at det kneb for de 3 unge Mænd at holde Modet oppe, og saa prøvede jeg at synge for dem, men det kunde jo næsten ikke høres for Stormen og Bruset. Ved Totiden om Natten var Vandet sunket saa meget, at vi havde en lille tør Plet at røre os paa. Faarene, vi havde hos os, druknede“.

Den 30. Maj 1865 ødelagde en Stormflod store Værdier. Al Udsæd af Havre og Rug visnede, saa langt Floden naaede. Paa de dyrkede lave Jorder vilde ingen Sæd gro i dette og de følgende Aar, og i flere Aar var Jorden saa fuld af Tidsler og Ukrudt, saa der ikke groede meget andet. En Mand prøvede 3 Gange i Rad at lægge Sæd, 2 Gange med Gødning, men der groede kun enkelte Korn, og de samme visnede. Ogsaa Kløverne og de bløde Græsser i Engene visnede, og Høstudbyttet blev dette Aar meget ringe, flere Steder $\frac{1}{2}$ Læs pr. Td. Land, og i de første Aar derefter gav Engene mindre Afgrøder. Skaden takseredes til 15,400 Kr.

Aaret efter den 8.—9. og den 29. Januar 1866 var der igen et Par større Floder, hvorved der druknede en Del Faar i Darum. Den 15. Juli 1876 gik en Stormflod over Engene i Sneum Aadalen. Hø og Græs flød imellem hinanden, og man saa Høstakke komme sejlene med Sneum Aa. Det hele landede paa højere liggende Steder, og saa kunde Ejerne skifte det, som de var Venner til.

Den 20. August 1881 ødelagde en Stormflod tildels en udmærket Eftergræsning, og den 15. Oktober samme Aar om Formiddagen Kl. 9 naaede en Stormflod Kirkestien imellem Nørreby og Midtby og var kun en Snes Skridt fra Husene i Vesterby. Den havde rejst sig ved Midnatstid og naaede sit højeste lige efter Højvande Kl. 8 Form. — En Del druknede Dyr landede i Darum, ligesom der druknede 6 af Præstens Faar i Klinten. Tabet for Darum Sogn opgjordes til 14,462 Kr. for begge Floder.

Den 30. April 1882 igen en Stormflod, der naaede sit højeste Kl. 2 —3 Eftm., med vældig Storm af Sydvest. Den gjorde som sædvanligt baade Lille Darum og alle 3 Grandelauger i St. Darum til Halvøer. Vandet naaede dog ikke Kirkestien inde i Byen, men Dagen efter, den 1. Maj, stod vidt og bredt Kær og Fenner blanke. Alle gravede Tørv var ødelagte, og Havren staaet under Vand. Al Sæd af Havre og Rug visnede, og saavidt Floden naaede, vilde i de følgende Aar ingen Sæd gro, heller ikke Roer, selv efter en stærk Gødning. Ogsaa Kløverne i Engene visnede.

Efter denne Flod holdt man helt op i Darum med at dyrke Enge og

Kær, og i flere Aar saa man i de under Stormfloden Syd for Byen dyrkede Jorder kun vokse Tidsel, Mæketidsel og andet Ukrudt. Først efter Opførelsen af Havdiget blev disse Jorder merglede og genindtagne til Dyrkning. En Lodsejer sagde forleden, at disse Jorder alene kunde bære Darum Sogns hele Digeudgift og mere til.

1882 den 24. August og den 25. Oktober havde vi igen middelstore Floder og ligeledes den 18. Oktober 1883.

1884 den 27. Januar og den 27.—28. Oktober atter Floder.

Men den 12. Februar 1894 rejste der sig en orkanagtig Storm af Sydvest. Den begyndte Søndag den 11. Februar med Sne og Regn fra Syd, men drejede sig i Løbet af Natten mere mod Vest. Fra Kl. 1—3 rasede den med en ubeskrivelig Styrke, og den drev vældige Vandmasser ind over Engene og helt op til Byen. Alle Jorderne indtil forbi Spanghusene stod under Vand. Fra Breum Banke til Ribe var et eneste stort Hav, hvoraf Vilslev og Farup dukkede op som Halvøer. Mange Stykker Rug paa de lave Marker blev ødelagt. 1904 og 1906 havde vi igen betydelige Vinterfloder, men ingen af den Betydning og Omfang som Stormfloden den 3. December 1909. Om denne skriver Sognepræsten i Darum:

Der er kun enkelte her i Darum By, der kan huske en Stormflod af lignende Højde som denne. I de sidste 70 Aar har Vandet sikkert ikke været saa højt. — Skønt det havde stormet hele Dagen, og det særlig tog til hen paa Eftermiddagen, havde dog ingen tænkt sig Muligheden af en Flod paa tilnærmelsesvis den Størrelse, som denne fik. Man var inde paa den Tanke, at saa store Floder som de gamle fortalte om, kom overhovedet ikke mere. Det var derfor til stor Overraskelse, da Vandet i Mørkningen med den stigende Flod og i kort Tid vandt en uanet Højde. Jægere, som sent paa Eftermiddagen var ude ved Havet, fortæller, at det var med et helt Brøl, at Vandet styrtede ind over Kanaldæmningen. De fleste havde om Eftermiddagen faaet Faarene bjerget af Engene, og det var derfor forholdt paa af disse, der druknede, og Størsteparten af disse vel endda paa Markerne, hvor de var tøjrede for at være i Sikkerhed. Havet gik tæt op til mange Gaarde og Huse, men de, det gik ind i, var dog kun ganske faa. I Vesterby var der 2—3 Steder, Vandet gik ind, saa det stod nogle Tommer højt i Stuehuset og $\frac{1}{2}$ Alen i Stalden. Ligeledes var det inde i en Gaard i Sønderby, og 3 Steder i Lille Darum.

I Darum By naaede Vandet helt ind paa Vejen mellem Nørreby og Midtby, og imellem Midtby og Sønderby. Degneboligen var omflydt med Vand paa de 3 Sider. Ved Præstegaarden stod Vandet til Landevejen, men

det maa dog have staaet 1 Alen højere for at naa, hvad der efter de gmlcs Fortælling en Gang har været Tilfældet at Isskodserne slog mod Præstegaardens Port.

Højt oppe paa Breum Banke og paa Alsædtægterne naaede Floden, og heroppe paa de ellers tørre Sandmarker laa siden: Led, Rækværk, Broer, Rester af Kalvehuse osv. — De to midterste Afdelinger af den store Bro mellem Darum og Allerup var af Vandet løftet af Pillerne og ført bort. Det ene Stykke fandtes paa en Mark ved Terpager, det andet Stykke laa over Vejen i Tømmerby.

Dampneglens Bygninger med Undtagelse af Skorstenen var totalt ødelagt, Dampkedelen laa nede i Aaen, og ogsaa Maskinen havde taget stor Skade.

Skaden, denne Stormflod har forvoldt i Darum Sogn, er opgjort til 23,465 Kr., herunder ikke medtaget, hvad Eng og Græsfenner har lidt.

Den 6. November 1911 igen en stor Stormflod, men Vinden var vestlig, og Vandets Højde her i Darum var 2 Fod lavere end i 1909, medens det ved Ribe var $\frac{1}{2}$ Fod højere. Skaden ved denne Flod blev for Darum opgjort til 10705 Kr. Tab paa Enge, og Græsfenner ikke megregnet.

4.—5. April 1912 og 15.—16. Marts 1913 havde vi mindre Stormfloder, der gik over de lavere Enge, Kløveren og de finere Græsarter svandt bort, og de oversvømmede Enge gav kun det halve Udbytte i Kvantitet og endnu mindre i Kvalitet.

15. November 1914 satte en Stormflod Engene ved Sneum Aa fuldstændig under Vand. Forbindelsesvejene imellem Darum og Allerup og Darum—Terpager var fuldstændig afbrudt et helt Døgn.

Den 16.—17. Februar 1916 rasede en orkanagtig Storm over Darum og Omegn. Sneum Aadalen stod i et fraadende Hav. 1917 den 25. Oktober igen en stærk Storm af Sydvest, der bragte Floden med sig. Kl. 10 om Aftenen stod Floden helt ind til Darum By. Vejene til Bramminge var oversvømmet paa 3 Steder, nogle Faar druknede og en Del Rodfrugter bortskylledes. En Mine drev ind paa Udgrobene.

Den 30. August 1923 blæste det temmelig stærkt hele Dagen af Syd. Henved Kl. 3 a 4 om Eftermiddagen rejste sig en Storm af Sydvest, og Floden kom med en vældig Fart. Ingen havde ventet den saa pludselig eller saa høj i Sommertiden, ved Femtiden var den omtrent i samme Højde som 1911.

De fleste Kreaturer i Engene blev reddet i den ellefte Time, næsten under Livsfare, men en Del blev ført med Vandet og landede, dels paa Lille Darum Nørremark og dels i Tømmerby, alle i levende Tilstand paa

et nær. Korn, der var mejet, førtes sammen med Flodskarn, Dele af Kalkvehuse og Hegnspæle op paa de højere Steder, og Ejermændene havde Møje med at faa det delt, saa hver fik sit. Et Skib strandede paa Horsfold.

Det var en af de skadeligste Floder, der har været i Mands Minde, og omtrent i Højde med Vinterfloderne 1909—11. Den stod Alen højt i Udlu-sene paa en Gaard i St. Darum og ligeledes i en Gaard i Lille Darum. Havdiget holdt for det vældige Pres, det var udsat for, men Skum og Sprøjt stod op over det, og enkelte Steder slog Bølgerne ogsaa over. Det bliver nok nødvendigt at gøre det et Par Fod højere.

Det var i den Flod, at der druknede en Mand i Allerup og henved en Snes Digearbejdere ved Rejsby Sluse.

Skaden i Darum blev vurderet til 15911 Kr.

Foruden forannævnte Stormfloder har der før i Tiden og i de senere Aar været en Mængde mindre Floder, der har gjort mere eller mindre Skade.

Slægt efter Slægt har set paa Stormflodernes Ødelæggelser og roligt fundet sig i, at den ubehagelige Nabo Gang paa Gang har bragt Tab og Ulykker ind over Sognet. Stormfloden er kommen paa alle Tider af Aaret, i Foraaret har den ødelagt Foraarsæden, i Sommermaanederne har den ødelagt en rig Høavl eller en fortrinlig Eftergrøde, og undertiden har den bortført store Afgrøder af Korn paa de lavere Jorder.

I 1872 blev der af Lodsejerne i Midtby og Sønderby bygget et Sommerdige langs Ovret, beregnet paa at skulle møde alle smaa Floder ude. Men samme Vinter efter det var rejst, altsaa 1872—73, kom der 3 Floder i Række og jævnedes det opførte Dige, saaledes at der kun stod enkelte Stumper tilbage, hvor Ovret udenfor havde været høj og brudt Bølgeslaget. Disse Stumper tillige med Fløjdiget indtil Torsmark gik senere ind i det store Havdige. Lodsejerne sad saa med Smerten, Afdrag og Forrentning af Bekostningen, der var paa nogle og fyrretyve Tusind Kroner.

Først i dette Aarhundrede kom det alvorligt paa Tale i Ribe-Eggen om Bygningen af et Havdige til Værn mod Havets Oversvømmelser. Der blev nedsat et Udvalg til at arbejde for Sagen, Forarbejder blev gjort med Opmaalinger og Overslag og et Andragende blev indgivet til Regering og Rigsdag, underskrevet af ca. $\frac{1}{4}$ af Lodsejerne, om at faa bygget et Havdige fra Vester Vedsted til Store Darum.

Der blev derefter forelagt og vedtaget en Lov i Rigsdagen om Opførelse af et Havdige fra Vester Vedsted og til Store Darum. I denne bestemtes, at Lodsejernes Anpart i Udgifterne derved ikke maatte overstige

675,000 Kr., Resten skulde afholdes af Statskassen, og denne skulde gøre hele Udlæget ved Opførelsen, og først derefter skulde Lodsejerne afdrage og forrente deres Del af Anlægskapitalen med $4\frac{1}{2}$ pCt. igennem de aarlige Skatter.

Diget blev saa bygget i Aarene 1911—12 og Forsommeren 1913 tilligemed Sluserne over Aerne og Bækkene.

Skønt det den Gang mentes, at Diget blev bygget saaledes, at det kunde holde de højeste Floder ude, viste det sig ved Stormfloden den 30. August 1923, at med et Par Fod højere Flodstand, vilde det have slaet over mange Steder.

Der er derfor i indeværende Rigsdagssamling (1923—24) forelagt Forslag om at forhøje Diget $\frac{3}{4}$ m. — Tillige er der Forslag om, efter Fler-tallet af Lodsejernes Begæring, at faa et Havdige bygget fra St. Darum og til Tjæreborg med en Sluse over Sneum Aa.

V. Vedsted—St. Darum Diget skærmer kun for den mindste Del af Darum Sogns lavere Jorder, og det er derfor rimeligt, at det fortsættes, især da man er overbevist om, at Floderne bliver flere og større i Sneum Aadalen efter at det store Havdige er blevet opført.

Andelsmejeriet.

Fra Arilds Tid har man Slægt efter Slægt efter Malkningen siet Mælken i Fade eller Sætter og sat disse paa Hylden i Mælkekammeret, hvor man havde et saadant. Mange hjalp sig hen med Hylder ved Bjælkerne i Dagligstuen, hvor Mælkefadene anbragtes. Da finere Smør i Ottinger og Dritler efterhaanden fik en højere Pris, gik mange over til Vandmejeri, d. v. s. anbragte Fadene i et Vandbassin, for at holde det mere frisk, indtil Flødeafsætningen kunde foregaa. Der var forskellig Slags Smør: Styksmør fra smaa Besiddere, Ottinger fra Gaarde og Dritler fra Herregaarde, og Priserne varierede derefter. Tilvirkningen foregik paa den sædvanlige Maade, enten i en Stampekærne efter Flødens Syrning eller senere paa Gaardene i en Maskinkærne.

Omkring 1880 kom Centrifugen frem, og nu begyndte Landet over en Bevægelse med at samle Mælken i Fællesmejerier og lade den skumme i Fællesskab. Fællesmejerierne afløstes senere de fleste Steder eller ogsaa byggedes som Andelsmejerier.

Her i Darum var man forsigtig, Andelstanken havde ikke slaet Rod endnu, og man solgte derfor Mælken i 5 Aar fra 1. Juni 1885 til Mejerist Carl Lund fra Ikast. — Dog var ikke saanær alle Beboerne med til at

begynde med. Prisen for 28 Pd. Mælk, der regnedes til 1 Pd. Smør, var 3 Øre over Grosserersocietets Topnotering, og saa havde Leverandørerne frit Valg, om de vilde have Skummet- og Kærnemælk hjem til 1 Øre pr. Pd. Der var mange, der ikke tog Skummetmælk tilbage, da Flæskepriserne sidst i Firserne gik helt ned i 15 a 16 Øre pr. Pd. levende Vægt, og Kreaturpriserne var ogsaa smaa. C. Lund byggede saa Mejeriet og Beboelseslejligheden der, hvor det nu ligger og tillige en stor Svinestald, hvori han til Tider havde ca. 100 Svin.

Efter Udløbet af de 5 Aar blev der Uenighed om, Forlængelse af Salget imellem Leverandørerne. Nogle havde allerede bundet sig til en

C. Lund.

Jens P. Pedersen.

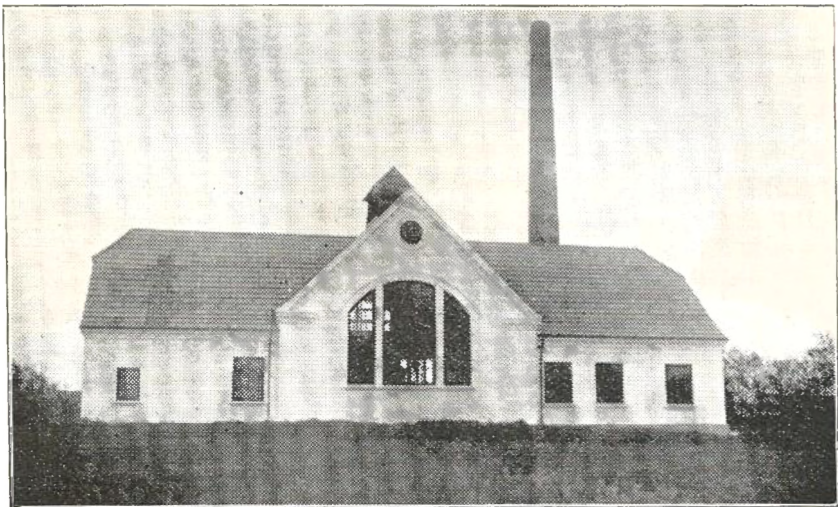
ny Periode for en Overpris af 7 Øre, andre vilde gaa over til Andelsmejeri, og en Del vidste ikke, hvor de vilde være.

Enden blev, at 62 Leverandører købte Mejeriet af C. Lund for en Pris af 17,500 Kr., og de, der forud havde sluttet Akkord med C. Lund, medfulgte som Sælgere af Mælken paa Kontrakt til Mejeriet. Der var henimod en Snes forhenværende Leverandører, der solgte deres Mælk i et Par Aar til Margarinefabrikant C. Lund & Helle, Esbjerg.

Købet af Mejeriet vedtoges paa de stiftende Generalforsamlinger i Darum Forsamlingshus den 10. Februar og den 1. Marts 1890, og Vedtægter vedtoges. Den første Bestyrelse valgtes og kom til at bestaa af følgende: Poul Jepsen, Peder Larsen Pedersen, Thomas Sørensen, Severin Hansen, Jens Ibsen, Lambert Hansen og Lærer Nielsen. I et Bestyrelsesmøde den 7. Marts 1890 valgtes Lambert Hansen til Formand og Thomas

Sørensen til Kasserer. Andelsmejeriets Navn og Mærke bestemtes til „Store Darum“.

Mejeriet overtoges allerede 1. April, og de hos Lund værende Mejerister lejedes til at bestyre det indtil 1. Juni. Mejeribestyrerpladsen opsløges ledig og ved en Generalforsamling den 15. April valgtes hidtilværende Førstemejerist Jens Peder Pedersen til Mejeribestyrer. Der blev optaget et Laan af 19,000 Kr., som allerede det første Aar blev afdraget med 1900 Kr. Første Aars Regnskab viste en Mælkeleverance af 1,707,909 Pd. og en Omsætning af 71,128 Kr. 26 Øre. Overskud til Andelshaverne var 3,103 Kr. 81 Øre.

ANDELSMEJERIET „STORE DARUM“

Da det viste sig, at Andelshaverne fik mere for deres Mælk end de udenforstaaende, begyndte der en Tilmærkelse om en Overenskomst, saaledes at hele Sognet kunde gaa sammen om fælles Eje af Andelsmejeriet. De, der havde solgt til Esbjerg, var lede og kede af den Forretning og havde henvendt sig flere Gange til Andelsmejeriet om at faa dette til at købe deres Mælk. Omsider gik Sagen i Orden, alle Leverandørerne i Sognet tegnede sig paa en fælles Vedtægts-Liste, hvor de forpligtede sig til at overtage Andelsmejeriet til den Pris, som Gælden nu i de to Driftsaar var nedbragt til. Ved en Generalforsamling den 19. Juni 1892 blev der blandt andet behandlet følgende Forslag:

„Da der har dannet sig et nyt Interessentskab, der vil overtage

Mejeriet fra indeværende Maanedes Begyndelse til en Pris af 15200 Kr. i Henhold til et underskrevet Vedtægtsbrev af 19. Juni 1892, stilles der Forslag om at ophæve det hidtilværende Interessentskab af Andelshavere og overdrage Andelsmejeriet til det ny Selskab“.

Det blev vedtaget med alle Stemmer mod een at ophæve det nuværende og overdrage Andelsmejeriet til det ny Interessentskab. Dette betød, at nu var hele Sognet gaaet sammen i Enighed om Andelsmejeriet. Af den gamle Bestyrelse afgik Lambert Hansen, Thomas Sørensen, Peder L. Pedersen og Severin Hansen. I Stedet valgtes af det ny Interessentskab

Niels P. Kristensen.

H. Holm.

Niels Peder Kristensen, Niels Mortensen, Niels Kristian Boesen og Niels Oust Eskesen og førstnævnte blev Formand.

Der var flere Gange af Bestyrelsen anket over, at Mejeribestyrelsen ikke overholdt Kontrakten med Hensyn til øvet Medhjælp, dels over at han ikke overholdt god Orden og Tone i Mejeriet. Ved en Afstemning paa en Generalforsamling den 25. Juni 1893 blev det omtrent enstemmig vedtaget, at han skulde opsiges til Fraflytning straks. — Efter at Pladsen var opslaaet ledig, indkom en Del Ansøgninger, og ved en Generalforsamling den 23. Juli 1893 antoges Mejerist H. Holm til Mejeribestyrer.

Ved et Bestyrelsesmøde i Januar 1894 forelaa en Skrivelse fra Beboerne i Terpager By om at faa Lov til at indtræde som Andelshavere i Andelsmejeriet „Store Darum“. Bestyrelsen var straks stemt for at optage dem, og der sammenkaldtes en Ekstra-Generalforsamling til den 12.

Januar, hvor det vedtoges at optage Terpagerne paa visse Vilkaar for et Tidsrum af 6 Aar fra 1. Juni 1894. Mejeriet blev vurderet af 2 uvildige Mænd, og en ny 6-aarig Periode begyndte fra den Tid med Afbetaling af $\frac{1}{6}$ af Mejeriets Gæld hvert Aar. — Den 2. November 1899 afholdtes et Bestyrelsesmøde, hvor der under Punkt 2 forhandlede og vedtoges følgende:

„Med Hensyn til, om der paany skal rejses nyt Laan paa Mejeriet, lille eller stort, eller slet intet Laan, mente Bestyrelsen, at det rigtigste vil være, at det Laan paa 15,850 Kr., der er forrentet og afdraget i de sidste 6 Aar, skal fordeles paa den i disse Aar leverede Kvantum Mælk for hver Interessent i den næste Periode“.

Denne Bestemmelse stadfæstedes paa en Generalforsamling og blev indført i Vedtægterne, og det har siden gaaet saaledes, at hver 6-aarig Periodes Leverandører er Mejeriets Ejere og faar Andelsudbetaling i den paafølgende Periode.

Andelsmejeriet gik roligt og godt under den dygtige Mejeribestyrer, H. Holm. Ved en enkelt Lejlighed var han nær gledet ud, da han blev nægtet et mindre Løntillæg. Men Sagen gik i Orden igen, indtil han den 1. November 1913 selv tog sin Afsked. Holm havde nemlig selv købt sig en Del Jorder og byggede sig en Gaard i Darum, som han efter Krigsaarene solgte, nærmest paa Grund af Svagelighed. Han døde i Darum Nørreby den 8. November 1921, 55 Aar gl.

Peder Hundebøll.

Efter Holm valgtes paa en Generalforsamling Peder Hundebøll til Mejeribestyrer og har været det siden.

Den 28. Juni 1917 brændte Mejeriet ved Uforsigtighed med noget Optændingsmateriale, der var lagt til Tørring paa Dampkedlen, og som der opkom Ild i om Natten. Mælken maatte saa i al den Tid, Opbygningen af det nye Mejeri stod paa, føres til andre Mejerier, Mælken fra Store Darum til Hunderup og Mælken fra Lille Darum og Terpager til Aalbæk Mejeri. Bygmester Simon Nielsen, Krogager, leverede Tegning

samt paatog sig Opførelsen, og den 16. Oktober var Mejeriet genopbygget

og monteret og kunde begynde sin Virksomhed igen. Fiks og færdig til Brug kostede hele Opbygningen og Monteringens ialt 50,607 Kr., og da Assurance-Summen for det gamle Mejeri kun var 20,000 Kr., fik Mejeriet en Gæld paa 30,607 Kr., hvoraf godt Halvdelen afbetaltes i den næstfølgende Periode, altsaa indtil 1924.

Da der var blevet et Andelsmejeri i Bramminge, troede Terpagerne at finde deres Fordel ved at slutte sig dertil, og den 16. Oktober 1917 gik de ud af Andelsmejeriet „St. Darum“. Dette bevirkede dog ikke nogen Nedgang i Mejeriets Mælkemængde, da der kom en Del ny Andelshavere til i Stedet fra Lille Darum Hede og Hunderup Sogn.

N. J. Helle.

N. P. Kjær.

Andelsmejeriet har kun haft 3 Bestyrere siden dets Begyndelse 1890: J. P. Pedersen 1890—92, H. Holm 1893—1913, og P. Hundebøll fra 1. November 1913. Det har haft følgende Formænd: Lambert Hansen 1890—92, N. P. Kristensen 1893—94, N. J. Helle 1894—95, P. J. Nielsen 1896—99, Søren Vejrup 1900—06 og N. P. Kjær fra 1907. — Mejeriets Fremgang kan ses af følgende Tabel:

Aars-tal	Omsæt-ning	Leveret Pd. Mælk	Solgt Smør for Kroner	Smørpris pr. Pd.	Pd. Mælk til 1 Pd. Smør	Over-skud
1895	91,723	2,170,217	68,545	90,5	27,84	8,245
1900	119,034	2,635,519	91,927	95,66	27,1	15,803
1905	127,039	2,247,643	77,312	96,4	26,5	20,045
1910	154,814	3,162,177	122,369	104,6	25,9	24,428
1915	213,876	3,255,846	179,224	112,4	25	30,825
1920	347,148	2,535,212	314,698	253,5	25	25,352
1923	324,853	3,017,279	262,001	218,37	24,72	26,553

Købmænd og Brugsforening.

For et lille Hundred Aar siden fandtes ingen Købmænd i Darum. Bønderne solgte deres Produkter: Rug, Flæsk og Smør i Ribe, og der forsynede de sig med de Kolonialvarer, som de havde Brug for. Det var kun lidt imod, hvad Forbruget er i vore Dage; i de Tider levede Folk mest af deres egne Produkter. Helt undvære lidt Kolonialhandel hjemme i Byen var ikke let, og derfor var der ogsaa enkelte Smaahøkere, hvor man kunde købe de mest uundværlige Varer. Iver Huus havde saaledes lidt Smaahandel, lidt senere ogsaa Knud Gjerlufsen, enkelte handlede hos Poul Bjerghmand i Tømmerby, andre hos Peder Nørgaard i Vong eller i Jedsted Kro.

1854 kom L. Lambertsen til Byen og lejede Iver Huus's Storstue til Butik, og efter nogle Aars Forløb byggede han selv et stort Hus til Købmandsforretning, der hvor nu Afholdshotellet ligger. Her drev han i en halv Snes Aar en større Forretning baade Kolonial- og Produkthandel. Men da han førte for flot Hus og hans Spekulationer ikke altid var heldige, maatte han sælge Forretningen og Ejendommen i 1868, da han nok omtrent var paa Fallitens Rand.

To Sønderjyder, Landmand Hans Abild og Kommis Hansen købte saa Ejendommen i Fællesskab. Hansen overtog Handelen, og Hans Abild Jorden, og Huset blev indrettet til 2 Lejligheder, men efter et Par Aars Forløb skiftede de op, og Hans Abild blev Ejer af det hele. Han lejede saa Handelen ud, og der var flere Forpagtere. L. C. Lassen fra Varde var der i flere Aar, indtil han i Aaret 1875 byggede paa „Knolden“, som det kaldtes den Gang, og indrettede der en Købmandshandel.

Imidlertid havde Knud Gjerlufsen ogsaa lejet sin Storstue med Baglejlighed til Butik og Pakrum, først til E. Nielsen et Par Aar, og senere fra 1875 til Iver Kristiansen, en grundsolid Mand, der havde Handel der indtil 1893, da den gamle Pebersvend giftede sig med en rig Enke og flyttede til Nørre Nebel, hvor han levede som Kapitalist.

Hans Abild søgte Krobevilling til Ejendommen og solgte den saa i 1876 til Peder Bejer. Da dennes Søn havde lært Handelen, drev han ogsaa Købmandshandel og Efterfølgerne Bertel Madsen, Marius Lauridsen og Bo T. Boesen fortsatte dermed indtil den sidste solgte Ejendommen til et Aktieselskab, der lod opbygge det nuværende Afholdshotel.

L. C. Lassen blev ikke længe som Købmand paa sin nybyggede Ejendom, og efter at et Par andre Købmænd havde drevet Forretning der i nogle Aar, kom Kristian Jepsen i 1885 og overtog Ejendommen og Forretningen efter Købmand Ottosens Død.

Ved den Tid eller i Aarene derefter begyndte der at røre sig Tanker i visse Kredse af Befolkningen om Oprettelse af en Brugsforening. Kunde der leve 3 Købmænd i Sognet, maatte der vel ogsaa kunne trives en Brugsforening. En i Brugsforeninger interesseret Mand holdt Foredrag om Dannelsen af Brugsforeninger, og efter nogle Møder og Tegning af Medlemmer holdtes en stiftende Generalforsamling den 20. Oktober 1888. Der blev vedtaget Vedtægter for Foreningen, og den første Bestyrelse valgt, som kom til at bestaa af Anders Eskesen, Lambert Hansen, C. Lund, Knud Hansen og Niels Kr. Bcesen, med førstnævnte som Formand det første Aar.

Kristian Jepsen.

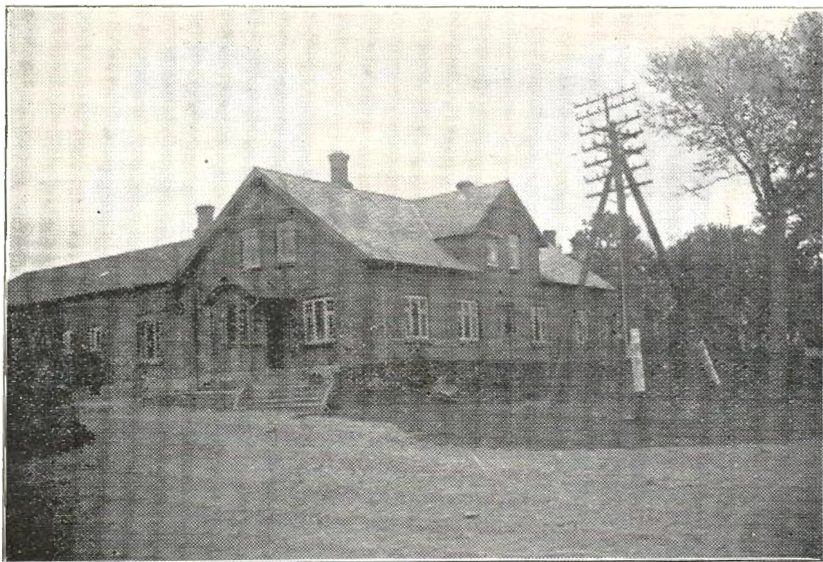

Hans Boesen.

Ved en Generalforsamling den 17. November antoges hidtilværende Købmand Kristian Jepsen til Uddeler, og Foreningen skulde overtage hans Varelager til Indkøbspris. Han skulde stille en Sikkerhed paa 1000 Kr., have 6 pCt. af de solgte Varer i Uddelerløn, men saa skulde han selv hjembringe Varerne fra Bramminge Station, overlade Butik, Kontor. Loftsplads og et Par Fag af Laden til Foreningens Disposition. Der laantes 3000 Kr. i Landbosparekassen i Ribe, dels til at overtage Kr. Jepsens Varelager, og dels til Nyindkøb, og den 26. November 1888 begyndte Darrum Brugsforening sin Virksomhed. Begyndelsen skete under smaa Forhold og med 2 Købmænd til Konkurrenter. Første Aars Omsætning var kun 24,325 Kr. 15 Øre, Vinding og Tabskonto 2210 Kr. 37 Øre. Status balancerede med 4237 Kr. 55 Øre og Overskuddet var 395 Kr. 20 Øre.

Ved den ordinære Generalforsamling 1890 afgik ved Lodtrækning

Lambert Hansen og Niels Kr. Boesen af Bestyrelsen og i Stedet valgtes Hans Helle og Thomas Thomsen. Knud Hansen valgtes til Formand, men udgik af Bestyrelsen Aaret efter, hvorpaa Thomas Thomsen blev Formand et Aar. — Ved den aarlige Generalforsamling 1892 i Januar valgtes Lambert Hansen atter ind i Bestyrelsen, blev straks Formand og vedblev at være dette indtil 1908, da han gik ud af Bestyrelsen og afløstes som Formand af Hans Boesen. Brugsforeningen har altsaa haft ialt 5 Formænd, men de 3 første var kun et Aar hver, og det er de to sidste, der ved deres solide og dygtige Ledelse har bragt Brugsforeningen op til den væl-

BRUGSFORENINGEN I DARUM

dige, økonomiske Institution, den er for Sognet.

Den første Brugsforeningsuddeler, Kristian Jepsen, en dygtig og paa-lidelig Mand, døde den 19. Oktober 1906 kun 48 Aar gl. Hans Datter Ingeborg Jepsen antoges derefter til Uddeler for en Løn af 4 pCt. af Om-sætningen, og imod at stille et Depositum af 200 Kr. Brugsforeningen lejer af Kr. Jepsens Enke den hidtil hafte Lejlighed til Brug for 200 Kr., og hun paatager sig at hjembringe Varerne fra Bramminge for en Beta-ling af 1 Kr. for hvert 1000 Pd. Da Ingeborg gifter sig 1907 med Graves Hansen, antoges de begge til Uddelere, indtil de sagde Pladsen op fra 1. Oktober 1908.

Da Brugsforeningen var i stærk Fremgang, skønnede Bestyrelsen, at det vilde være nødvendigt at sikre sig en større Plads og eget Hus, hvor der kunde være Udviklings-Muligheder for Fremtiden. Den købte derfor i Efteraaret 1906 med en Generalforsamlings Billigelse Smed Jens Chr. Niensens Hus i Nørreby med Byggegrund og Have for 3300 Kr.

Smedehuset blev revet ned, og i Sommeren 1907 blev saa de ny Bygninger til Brugsforeningen opført og af Bygmesteren afleveret til Brug den 6. December. Hele Bygningen med Byggegrund, Maling, Brolægning, Inventar m. m. kostede ialt 14,600 Kr. Et Prioritetslaan paa 10,000 Kr. og et Kautionslaan paa 6000 Kr. optoges i Landbosparekassen, dels til at dække Byggegælden og dels til at dække den gamle Gæld.

Ved Opførelsen af egne Bygninger paa den mest centrale Plads i Byen var Brugsforeningens Bestaaen og fortsatte Fremgang fastslaaet, og ingen Købmandshandel har siden kunnet trives ved Siden af den.

Efter at Uddelerpladsen var opslaaet ledig og der var indkommen en

S. P. Pedersen.

Del Ansøgninger, antoges hidtilværende Købmand i Esbjerg, S. P. Pedersen, der overtog Virksomheden fra 1. Oktober 1908, og under hans dygtige og pligtopfyldende Arbejde er Brugsforeningen gaaet stærkt fremad og er nu oppe i en Omsætning, der er flere Gange saa stor, som da den begyndte. I nogle Aar var Foderstofhandelen lagt over i Brugsforeningen, og der blev anskaffet en Petroleumsmotor til Maling af Korn og en Hestegang til Knusning af Kager. Men da Møllen i 1915 indkøbtes af Foderstofforeningen, blev denne Handel henlagt til Møllen. Gødningssalg og Frøsalg

fra anerkendte Avlssteder, baade af Mark- og Havefrø, foregaar i stigende Grad, for ikke at tale om en langt større Omsætning i saa at sige alle Varer.

Under Verdenskrigen var det en streng Tid for Brugsforeningen. Da denne ikke straks fløj saa stærkt i Vejret med Priserne som Købmændene, meldte alle sig ind og gjorde deres Handel der. Men da saa Rationeringen kom, tildeltes Varer til Købmænd og Brugsforeninger efter deres tidligere (før Krigen) Omsætning. Derved kom disse sidste tilkort og fik for faa

Varer i Forhold til Kundetal. Brugsforeningen havde derfor ondt ved at tilfredsstille sine Medlemmer, og mange „hamstrede“ derfor omkring hos Købmændene, hvor der var noget at faa.

Den 21. Januar 1919 forelaa i Bestyrelsen et Andragende fra 44 Beboere paa Darum Mark om at faa en Filial af Brugsforeningen. Bestyrelsen stillede sig velvilligt dertil, naar de selv kunde fremskaffe Lokale, og paa den aarlige Generalforsamling den 8. Februar vedtoges det derefter at oprette Filialen.

Tidligere Købmand S. Sørensen gav Tilbud om at tillægge Hus og blive Uddeler og Beboerne var enstemmig for ham. Hans Varelager overtoges til en Pris af 1254 Kr. 92 Øre, og den 1. Juli 1919 begyndte Filialen sin Virksomhed. Men allerede ved Bestyrelsens Opgørelse den 1. Oktober havde Filialen et Underskud paa 750 Kr. Bestyrelsen blev saa enig om at lukke den straks og sammenkalde Medlemmer paa Darum Mark til en Drøftelse. Resultatet blev, at S. Sørensen blev afskediget og maatte betale sit Underskud til Foreningen.

Regnskabsaar	Omsætning	Vindings- og Tabs-Konto	Status	Overskud
1890	24,325	3,546	4,678	1,082
1895	27,890	4,167	7,619	1,595
1900	31,057	4,999	9,235	2,198
1905	36,768	6,347	11,095	3,182
1910	74,327	9,669	37,661	3,320
1915	93,092	16,973	39,505	6,194
1920	313,615	37,101	90,234	7,095
1923	169,672	28,262	72,221	13,129
1925	198,893	35,646	80,411	14,285

Derefter flyttedes Filialen ned til Søren Andersen, og en ny Uddeler, Johan Pedersen, antoges. Der var i Grunden Omsætning nok til, at den kunde drives med Fordel, men det varede ikke længe, inden Bestyrelsen var klar over, at Bestyreren skulde væk, da han ikke havde Orden i nogen Ting, og at Forretningen nærmest var en Smugkro. Flertallet af Beboerne holdt imidlertid paa ham, indtil pludselig en Del fandt det mest formaalstjenlig at ophæve Filialen. Der kom et Andragende derom til Bestyrelsen, og ved en Generalforsamlings Beslutning oghævedes Filialen paa Darum Mark fra den 1. September 1921 efter at den havde været i Virksomhed i 2 Aar og 2 Maaneder. — Brugsforeningen led en Del Tab paa fordærvede Varer og udestaaende Fordringer. En Bramminge Købmand har siden den Tid haft en Filial paa Darum Mark. Foruden ved, at Brugsforeningen har solgt Varerne til billige Købmandspriser, har den

igennem de 35 Aar, den har bestaaet, udbetalt i Overskud til Medlemmerne ialt 149,112 Kr., og samtidig har den opsparet i Form af Ejendom, Varelager, Reservefond o. s. v. Værdier for imellem 50—60,000 Kr. Alt ialt har den gavnet Darum Sogn for over 200,000 Kr. i reelle Værdier. Brugsforeningens Fremgang viser omstaaende Regnskabs-Oversigt.

Møllen og Foderstofforeningen.

I forrige Tider maatte Beboerne i Darum altid udensogns til Mølle. Da de var Fæstere til Kærgaard, skulde de selvfølgelig benytte Kærgaards Mølle. Den har fra først af været en Vandmølle og ligget Vest for Skoven, endnu kaldes Vejen et Stykke for „Mølledæmningen“. Men i sidste Halvdel af det attende Aarhundrede blev den opbygget ude ved den nuværende Frøsiggaard som Vejrmølle og Navnet „Kærgaards Mølle“ medfulgte. Efter at Bønderne var bleven Selvejer, havde de just ikke Mølletvang til Kærgaard, de kunde lade male, hvor de vilde, i Jedsted, Aalbæk eller andre Steder; men det var kun de gamle privilegerede Møller, der havde Ret til at male for Folk.

Hen i Halvtredserne kom ny Love om fri Næring, og fra 1862 blev Mølleriets fri Næring. En Handelsmand Peder Kjær fra Tarm, den samme, der havde udstykket „Brandgaard“, kom til Jens Helle og Peder Kjeldsen i Darum og gav Anvisning paa Køb af en Vejrmølle, der stod i Albæk ved Skærn, saa godt som ny og kunde købes meget billig. I Forening købte saa de 3 Mænd Møllen, og Aaret 1855 blev den transporteret pr. Axel af en Vognmand fra Varde fra Albæk og til Darum. Jens Helle lagde Jord til af sit „Blokskifte“, ca. 7 Skpr. Land, der hvor Møllen endnu staar, for en Pris af 800 Kr.

Forinden Møllen blev fuldbygget, gik imidlertid P. Kjær ud af Kompagniskabet paa Grund af Pengevanskeligheder.

Foreløbig indtil 1862 maatte Møllen ikke male Korn for fremmede, kun Jens Helle maatte som Medejer faa sit Korn malet. Der maatte kun pilles, lave hele og halve Byggryn og Boghvedegryn, men det blev nok ofte „meget fine“ Halvgryn, der lavedes (Bygmel). Alene denne Forretning kunde bære Driften, da der i den Tid lavedes Gryn af ca. 400 Tdr. Byg aarlig, foruden en Mængde Boghvedegryn, og der baade toldedes af Kornet og Pillemelet (Affaldet) beholdtes.

Fra 1856 til 1860 havde Hans Terkelsen (senere Arrestforvarer i Nordby) Møllen i Forpagtning, derefter var Laust Lundgaard Møllersvend et Par Aar, og fra 1863 til 1866 blev den bestyret af Ejernes Sønner Peder K. Pedersen og Kristen Helle.

Den 1. Oktober 1866 overtoges Møllen til Eje af P. K. Pedersen for en Pris af 14,800 Kr. med al Inventar, som der forefandtes. Der var da kun 8 Fag Hus i en Længe, hvoraf de 5 Fag var indrettet Beboelseslejlighed, og de 3 Fag til Stald.

P. K. Pedersen købte Jord indtil Møllegaarden, et Skifte Nord for Møllen fra Hans Vejrups Gaard, senere fik han et Nederskifte og en Knoldfenne m. m., saa han havde en lille Landejendom ved Siden af Møllen. Han maatte af den Grund ogsaa bygge en Del mere. Endskønt Mølleriet vist gik meget godt for ham, ønskede han dog hellere at være Landmand, og i Foraaret 1881 bortbyttede han derfor Møllen og Ejendommen med Jep Nielsen Brok og kom til Frøsiggaard, hvilken Ejendom han overtog den 12. April 1881.

Saa længe Jep N. Brok selv stod for Styret, gik det nogenlunde godt med Møllen. Men da han efter faa Aars Forløb blev stanget til Døde af en Tyr, og hans Enke og en ung Søn overtog Ledelsen, blev det til ren Elenighed. En Møllersvend kunde de ikke have, Salgsvarer holdt de ikke vedlige, og i det hele lod de Næringen gaa væk, og Møllen forfalde. De maatte omsider nødes til at sælge den, og sammen med Bygninger og Ejendom solgtes den gennem en Mellemand til Forpagter Niels Kjær fra Jedsted Mølle i 1897 for 17,000 Kr.

Et Par Aar i Forvejen havde Lynet en Efteraarsaften slaæet ned i Møllen, dræbt en Mand, der var søgt derind i Læ for Uvejret, og rumstret og ødelagt en Del af Mølleværket. Dette var ikke blevet udbedret, men i Møllens Køb medfulgte en Assurancesum, som Niels Kjær brugte tilligemed et Par Tusind mere til at sætte Møllen i god og brugbar Stand og at lade den modernisere ved Selvkrøjer og Lagerhus m. m. Niels Kjær var en flittig og handledygtig Mand og havde selv lært Mølleri fra de unge Dage. Han fik hurtig Kunderne, som havde forladt Møllen, tilbage, kunde altid forsyne Folk med Korn og Foderstoffer og havde en stor Omsætning og Forretning. I Gaardens nordlige Længe indlagde han et Bageri og forsynede Byen og noget af Omegnen med Rugbrød.

Tillige drev han et mønsterværdigt Landbrug med stort Svinehold og indkøbte efterhaanden mere Ejendom. I mange Aar var han Opkøber til Andelssvineslagteriet i Esbjerg.

Da Mejeriet oprettedes og Mælken blev solgt til Fællesmejeriet i 1885 var det i Kontrakten en Betingelse fra Mejeriejerens Side, at Leverandørerne skulde forpligte sig til at fodre om Vinteren med $\frac{1}{2}$ kg. Rapskager daglig til hver malkende Ko. Kagerne udleveredes fra Mejeriet. Der kunde efter Mejeribrugets Sagkyndige den Gang ikke laves fint

Smør hverken i Smag eller Konsistens, uden en saadan Tilsætning til Foderet. Man vilde helst skulke ved denne Fodring med $\frac{1}{2}$ kg. Kager daglig. Men efterhaanden kom Folk ved Erfaring ind paa, at det var fordelagtigt at fodre med forskellige Slags Oliekager til Roer.

Da man gik over til Andelsmejeri, blev denne Bestemmelse udeladt af Vedtægterne, dels fordi man var bleven klog paa, at der kunde laves

MØLLEN OG FODERSTOFFORRETNINGEN

godt Smør alligevel, dels ogsaa fordi det var bleven mere almindelig at fodre med de æggehviderige Oliekager. Da „Jydsk Andels Foderstofforening“ blev oprettet omkring Aarhundredets Begyndelse, dannedes i Darum en Lokalforening under denne. Man mente derigennem at kunne sikre sig baade billigere og bedre Varer. I nogle Aar var Lageret paa Mejeriet; men da saa Brugsforeningen i 1907 ved Opførelsen af en ny Bygning fik Plads og Lejlighed dertil, flyttedes Lageret derover: Foderstofforeningen

fik saa Bestyrelse sammen med Brugsforeningen, men var ellers en selvstændig Forening med særskilt Regnskab, og i Aarene 1913—14 havde den en særlig Bestyrer. Der blev indlagt en Kageknuser med Hestegang og senere en Motor med Kværn til Maling af Foreningens Korn. Dett viste sig imidlertid, at det var ikke billig Kraft, og da der skulde konkurreres med Møllen, skadede de gensidig hinanden.

Da Mølleeejer Kjær var tilbøjelig til at sælge Møllen, besluttede Bestyrelsen sig til at købe samme. Ved en Generalforsamlings Beslutning den 15. Marts 1915 sanktioneredes Købet af Darum Mølle med Inventar, Lagerhus og nogle Skpr. Land til Overtagelse den 1. Juni. Der blev oprettet og underskrevet ny Vedtægter. Enkelte af de hidtilværende Andelshavere vilde ikke være med til Møllens Indkøb og gik derfor ud og fik deres Overskud og Andel i det hidtilværende Andelsselskab udbetalt indtil 1. Juni 1915. Prisen paa Møllen med det foranførte medfølgende var 11,000 Kr., og Hestegang, Motor og Kværn overtog det ny Andelsselskab til ialt 1200 Kr., Hestegangen solgtes, men Motoren og Kværnen samt Kageknuseren indlagdes paa Møllen.

Der optages et Prioritetslaan i Landbosparekassen i Ribe paa 10,000 Kr. foruden et Driftslaan paa 8000 Kr. Ved Bygning af Beboelseslejlighed, Udvidelse af Lagerhuset, samt en større Driftskapital i Krigsaarene gik Gælden op til 27,000 Kr. — Men ved Regnskabsaarets Afslutning 1923 er Gælden igen nedbragt til 19,000 Kr. Der er saa et Lager paa 4000 Kr. foruden Møllen med Lagerhus og Inventar, Beboelseshus og Jord, der i Værdi langt overstiger Gælden.

Den første Bestyrelse efter Møllens Overtagelse bestod af Hans Boesen, Formand, Marinus Lundgaard, Niels Oust Eskesen, P. J. Nielsen og Vilandt Nielsen. Bestyrelsen antog Møllersvend paa Ribe Ydermølle, Jørgen Jensen til Bestyrer. Han lønnedes dels med fast Løn, dels med Procenter, baade af Omsætning og Malepenge, samt tillige Fribolig og Have.

I Verdenskrigs-Aarene og et Par Aar derefter var det ikke let at have med Foderstoffer, Korn og Kornsalg at gøre. Det hørte omtrent helt op med Tilførsel af fremmed Korn og Foderstoffer, og det gik op i svimlende høje Priser. Møllen eller Foderstofforeningen maatte modtage al Rugen, som Folk tvungen skulde aflevere til en vis lav Pris, og hvad der ikke kunde bruges i Sognet i Henhold til Ernæringskort, maatte afleveres til et eller andet Kornmagasin, hvortil der blev givet Ordre af et Kornnævn, der var udrustet med diktatorisk Myndighed af Stater — Den 1. Juni 1924 frattraadte Møllebestyrer Jørgen Jensen Pladsen, og hidtilvæ-

rende Møllersvend Alfred Larsen fra Bjerringbro antoges som Bestyrer paa omtrent samme Betingelser.

Siden Foderstofforeningen er bleven en selvstændig Forening saamen med Møllen, har den haft følgende Formænd: Hans Boesen 1915—17, H. Holm 1917—19, Peder Nielsen 1919—22 og Hans P. Hansen fra 1922.

For at vise Foderstofforeningens Fremgang gennem Aarene fremsættes følgende Regnskaber:

Regnskabs-aaret	Omsætning	Drifts-regnskab	Status	Overskud	Reserve-fond
1912	24,478	2,689	2,576	1,518	
1914	33,994	3,656	6,498	651	
1916	103,742	14,100	31,856	3,311	
1918	63,901	6,666	34,121		4,721
1920	120,109	12,697	36,143	1,653	4,721
1922	143,430	23,690	39,770	2,562	8,321
1923	119,127	22,957	38,986	2,111	8,900

Forsamlingshus og Afholdshotel.

Efterhaanden som vi kom ind i en ny Tid med mange offentlige Foredrag, baade gennem Foredragsforeningen og andre Foreninger, med Gymnastik for Kvinder og Mænd, med offentlige og mere private Forsamlinger af større Rækkevidde, blev Mangelen af et større Forsamlingslokale mere og mere følelig. I 1886 opkom en Stemning i Sognet for at faa bygget et Gymnastik- og Forsamlingshus. Det var fra først af bestemt til at skulle ligge i Midtby, i Skolens Toft, for at det tillige kunde benyttes til Gymnastik for Skolebørnene. Kommunen skulde derfor aarlig give Tilskud til det. Men da der var tegnet et saa stort Beløb, at der var Udsigt til, at Sagen kunde komme i Stand, begyndte en Agitation i Nørreby og Lille Darum for, at Forsamlingshuset skulde bygges i Nørreby, og ved en Generalforsamling fik dette Flertal for sig. Aktietegningen var imidlertid bygget paa det Grundlag, at Forsamlingshuset skulde ligge ved Skolen, og næsten alle i Midtby og Sønderby trak derfor deres Aktietegning tilbage.

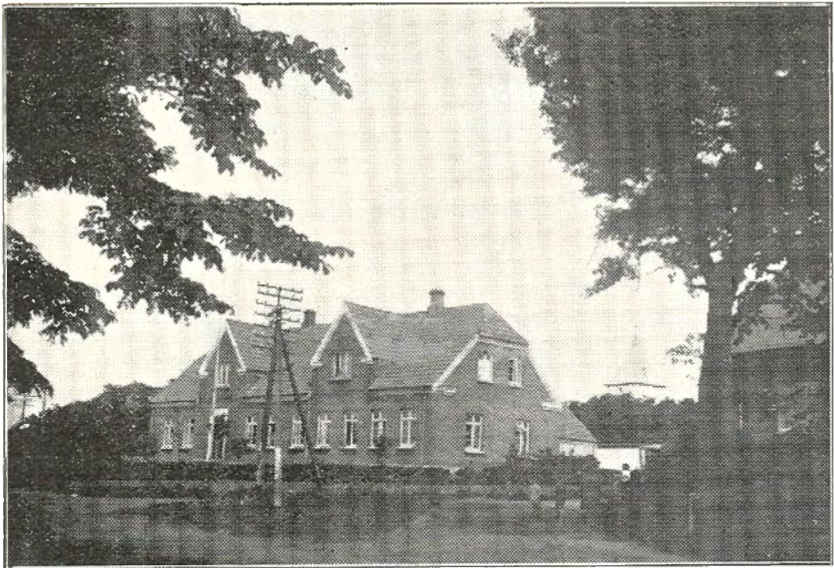
Nørreby og Lille Darum byggede saa selv i 1887 et lille og tarveligt Forsamlingshus til ca. 2500 Kr., og i hvor daarligt det var bygget, gjorde det dog sin Nytte i et Par og tredive Aar, og det var vistnok det første Forsamlingshus her i Vestjylland i en vid Omkreds. I 1910 blev der tilbygget 6 Alen, og et Køkken og en lille Sal kom til.

I sin Helhed blev Huset for ringe, baade Gulv og Tag var raadent, og der blev Spørgsmaal om at bygge et helt nyt Hus og maaske flytte

det. Da Kroen var at faa til Købs, og der egentlig var en ideel Plads til at faa Forsamlingshus og Beværtning samlet, kom Tanken op at købe den og der bygge et nyt Forsamlingshus og et Afholdshotel i Forening.

I Vinteren 1918—19 blev der tegnet imellem 17 og 18,000 Kr. i Aktiekapital, og det besluttedes saa at købe Kroen og lade den ombygge. Imidlertid turde Bestyrelsen ikke paa Grund af for lidt Kapital lade Stuehuset forny, men besluttede kun at bygge Forsamlingshuset som en vestlig Længe til Stuehuset, saaledes at det fik Gavl ud imod Gaden.

Dette syntes mange Aktionærer ikke om, og i en Hast blev der teg-

AFHOLDSHOTELLET I DARUM

net en Garanti af de allerfleste Aktionærer, og Bestyrelsen lod saa det hele ombygge efter en Tegning af Bygmester Simon Chr. Nielsen, Krogager, der ogsaa har opbygget Mejeriet efter Branden. Arbejdet udførtes af Bygmester Karl Bundegaard og Snedkermester Jens Balsen. Det hele blev en Historie paa ca. 63,000 Kr. iberegnet Indkøb af den gamle Kro 15,500 Kr.; men saa er der ogsaa tidssvarende Beværtnings- og Forsamlingslokaler. Der blev søgt Bevilling til Afholdsbeværtning, og hele Komplekset har faaet Navn af „Darum Afholdshotel“.

Da 5 Aar var gaaet, og der skulde ny Bevilling, gjorde Politimesteren gældende, at efter Loven kunde der ikke faas Bevilling paa et saa

blandet Selskab af baade Aktionærer og Garanter. Det skulde være enten et rent Aktieselskab eller ogsaa et rent Andelsselskab. Ved en Generalforsamling den 26. Maj 1924 besluttedes det at opløse Aktieselskabet og lade det overgaa til „Andelsselskabet Darum Afholdshotel“. Garanter og Aktionærer fik saa lige Andel i Hotellet efter indbetalt Aktiekapital, og det tillodes enhver, der havde frigjort sig for sine Forpligtelser, at udtræde.

Afholdshotellet staar nu som en Pryd for Sognet. Det er noget af et Fælleshjem for alle. Her holdes ikke alene Foredrag og politiske Møder, men her holder Børnene og de unge Juletræ og her afholdes Familiefester af enhver Art. Her findes Biblioteket, her holder Ungdommen Gymnastik og Møder. Ogsaa Dilettant-Opvisninger foregaar her, og her har Ungdommen sine Fornøjelser til Bal og Dans en Gang imellem. I Nutiden kan ingen tænke sig at undvære Forsamlingshuset, og saa er Hotellet tillige et rart Sted at tage ind for Tilrejsende og Logerende.

Den første Vært i Afholdshotellet var Karl Bundegaard fra 1919—22, derefter Fru Foghmar 1922—24 og fra 1. Maj 1924 P. Kristensen.

Haandværkere i Darum.

Fra Begyndelsen af forrige Aarhundrede var Didrik Nielsen eneste Smed i Darum. Han havde selv bygget sin Smedie i Midtby og den stod i Hundrede Aar, indtil H. Termansen ved dette Aarhundredes Begyndelse lod den ombygge paa samme Plads. Sønnen Niels Dideriksen, der var født 1814, overtog Forretningen efter sin Fader, sidst i Trediverne. Han havde lært Smedehaandværket i Ribe og havde som Skik og Brug var, bestaaet baade Svende- og Mesterprøven efter Datidens mange mærkelige Former. Foruden Smedehaandværket drev han ogsaa et Husmandsbrug, som saa at sige alle Haandværkere i den Tid, og hans Kone, Karen Dideriks, var en dygtig Kone, baade i sit Hus og til at passe Køerne, Hønsene og Svinene.

Det var i mange Maader strengere Arbejde at være Smed i den Tid. Jernet kom hjem i store Stænger, og dette skulde saa kløves og udhamres til forskelligt Brug. Bønderne maatte derfor selv møde hos Smeden hele eller halve Dage, naar de skulde have deres Heste beslaaet, Ploven repareret eller en Vogn beslaaet for at slaa med Forhammeren, og slog de fejl, fik de en grov Mund. De var da forsynet baade med Mad og Drikke, ikke alene til dem selv, men ogsaa til Smeden. Smedekonen gav gerne Kaffe. En lille „Kukkemand“ blev skiftet, og det, der levedes hjem af Smedebrændevin var „grou gue imod Jægt“.

Smedien var en god Samlingsplads for Naboer og Bymænd, her fortaltes og spurgtes Byens Nyt, og her drøftedes mange forskellige Ting. Niels Dideriksen var en meget interesseret Mand i Byens og Sognets Anliggender, selv Præsten og Degnen skulde kigge ind i Smedien, naar Vejen faldt forbi. Han var i Sogneforstanderskabet og havde meget at sige i Sognet, altid parat til at sige sin Mening. Niels Dideriksen døde 1896.

Omtrent samtidig med Niels Dideriksen nedsatte Peder Hansen fra Farup sig som Smed, Nabo til ham. Han var ogsaa en dygtig Mand, der nød megen Tillid; men han var mere anlagt for det komiske, og var ude om en god Spøg. Han havde ved Siden af Haandværket en lille Gaard, og i Sønnens, Morten Smeds Tid gik denne helt bort fra Smedehaandværket og levede af Landbruget.

I Nørreby var Anders Hansen Smed fra 1820 og til op i Halvtredserne. Han findes omtalt iblandt „Originaler“. Efter ham kom Jens Christian Nielsen i 1856, flyttede efter nogle Aars Forløb for atter at komme tilbage og blive til sin Død 1924, 95 Aar. Han er før omtalt for sin hjemlige Dyrlægepraksis og blev som Veteran Dannebrogsmænd.

Foruden nævnte har der været Smede i Nørreby, der har praktiseret en kort Tid, den nuværende Efterfølger af Niels Dideriksen, Hans Termansen, har været Smedemester i over 30 Aar. I den sidste Snæs Aar har der ogsaa været drevet Smedevirksomhed i Lille Darum af P. Thomsen.

Af Skomagere nævnes Langballe i Midtby og Thomas Jepsen i Høllet. Denne sidste var en Gaardmandssøn fra Nørreby, en Broder til Poul og Hans Jepsen. N. Dideriksen og han var gode Naboer og Venner, og de fik mange Samtaler udenfor Smedien i bart Hoved og med deres Læder-Skødskind for, som de puttede Hænderne indenfor, naar de var i ivrig Samtale. Hans Kone, Ane Skomagers, var en bekendt Kokkekone „Køks“ i mange Aar tilligemed Sidsel Huus.

En anden bekendt dygtig Skomager i mange Aar var Thomas Madсен i Vesterby. Han var en aandelig interesseret Mand af Indre-Missions Retning, men ingen mørk Pietist. Han var født i Terpager og døde i Darum 1905, 79 Aar. I de sidste 50 Aar har Kr. Kristensen været Skomager paa Darum Mark. To andre dygtige Mænd var Skomagere til en Tid, nemlig Poul Jepsen, omtalt som Sogneraadformand, og Eske Andersen, Lille Darum, der i mange Aar var Medlem af Sogneraadet.

Poul Led var i mange Aar Bygmester. Men længere hen i første Halvdel af forrige Aarh. blev Hans Jepsen Byens Bygningshaandværker. Han har været Mester for Opførelsen af en Mængde Gaarde og Huse. Han var

baade Murer, Snedker, Tømrer og tillige Maler, en Gaardmandssøn fra Nørreby, en flittig og dygtig Mand i alt hvad han tog sig for. Ottetimers-Dagen kendte hverken han eller den Tids Haandværkere noget til, de arbejdede fra Sol stod op og til Sol gik ned. En god og alvorlig Mand var han, der tænkte meget over kristelige Ting. Han døde sidst i Firserne nogle og halvfjerds Aar gl.

Efter 1864 kom Ingvart Kristiansen til Darum som Bygmester. Han var født i Sejerslev, Emmelev Sogn 1837 og blev gift her i Darum med Johanne Marie Pedersen (Bom). Han var en aandelig interesseret og dygtig Mand. Hans Bygninger er kendt endnu. Han døde i Darum 1907.

En anden Sønderjyde, Peder Kafton, født i Rost, Arrild Sogn 1857, kom her til Darum først i Halvfjerdserne som Tømrersvend, han blev gift med en Darum Pige Marie Frandsen, og nedsatte sig som Bygmester. Han har bygget meget, er en arbejdsom og dygtig Mand, og er tillige med i Tidens aandelige Spørgsmaal. Han mødte med Lyst og Glæde i sit Fødesogn og afgav sin Stemme for Tilslutning til Danmark. Nu er der imidlertid kommen yngre Haandværkere frem, der overtager Byggearbejdet.

For et Hundrede Aar siden var Søren Skræder, Lambertsdam, meget i Vælten som Skræder. Han syede baade til Mænd og Kvinder, og han havde gerne et Par Svende og en Dreng. Den sidste maatte slæbe det store Pressejern fra Sted til Sted. Skræderne gik nemlig om i Hjemmene og syede, og de fik Kosten, hos hvem de arbejdede. Han var den sidste mandlige Skræder, der ogsaa syede Kvindernes Tøj. Nu tog Kvinderne selv dette Arbejde op, og udlærte Sypiger gik fra Hus til Hus og syede. En Alsinger, Rasmus Fogt, var ogsaa Skræder i Aarhundredets første Halvdel, men havde hverken Svende eller Dreng.

Omkring Midten af Fyrerne kom Sønderjyden Hans N. Bundegaard fra Vodder og nedsatte sig som Skræder, og nogle Aar senere kom Hans Jensen fra Ø. Vedsted. I mange Aar var de Byens Skrædere i Almindelighed. Men i Tredserne kom N. P. Nørholm, en Aalborgenser af Fødsel og derfor Købstadmand med lidt finere Fornemmelser. Han kunde jo vistnok sætte lidt finere Snit paa Klæderne, men da han ikke vilde gaa omkring til Bønderne og sy og i det hele var en lidt let og løs Personlighed, kunde han ikke vinde Indpas.

Senere i Halvfjerdserne optog Jens Bundegaard og Hans Nielsen Arbejdet i Skrædderfaget, indtil i Nutiden H. Mortensen og Axel Nielsen er Byens Skrædere.

I 1875 kom Jens Kokkenborg og bosatte sig som Malermester og efter ham har hans Søn Kristian Kokkenborg i mange Aar drevet samme

Haandværk, og i de senere Aar har Hans Jørgensen ogsaa bosat sig som Maler.

Professionelle Tækkemænd har der ogsaa været en Række af. De ældre kan huske Morten Allerup, senere Hans Knudsen og Jens Jepsen og for Tiden Henrik Frederiksen. Vistnok et hendørende Haandværk, efterhaanden som Straatagene hører op.

Der har i Fortiden været flere forskellige Haandværkere i Byen, saasom Bødkere, Blikkenslagere, Rebslagere, Vævere og flere, men da der i vore Dage er for lidt at bestille paa Landet for den Slags Haandværkere, er de forsvunden.

Elektricitets-Anlæg.

I mange Hundrede Aar har Folk hjulpen sig hen med meget tarvelig Belysning i de mørke Vinteraftener. I gamle Dage ved aabne Ildsteder og Lysepinde, senere lavede man Lys af Tælle, og efter Midten af det 19. Aarhundrede holdt Petroleumslamperne deres Indtog. I Førstningen nogle tarvelige Staalamper med flad Brænder, efterhaanden store, flotte Hængelamper med Triumfbrændere. I Forhold til de smaa Tællelys, som man før maatte nøjes med, var dette et vældigt Fremskridt.

Saa kom Verdenskrigen og i 1916—17 standsedes eller i alt Faid formindskedes Tilførselen af Petroleum, saa alle maatte sættes paa Ration. Et Par Liter i Maaneden skulde ikke række langt i de lange Vinteraftener, og man maatte saa ty til et andet Belysningsmiddel, nemlig Karbidlampen. De var imidlertid saa vanskelig at betjene, at Folk blev lede og kede af dem.

Ved den Tid kom Forslaget frem fra nogle Ingeniører, om Optagelse af Holme Aa ved Karlsgaarde, danne et stort Vandbassin, der kunde give Kraft til store elektriske Kraftanlæg for hele Vestjylland.

Det var en passende Tid, der blev agiteret og tegnet Deltagelse i dette Anlæg. Med faa Undtagelser lod næsten alle i Darum Sogn sig tegne som Deltagere. Der blev dannet en Transformatorforening, valgt Bestyrelse og H. Holm til Formand, og i Sommeren 1921 blev Installationen omkring i Sognet foretaget. Fra Værket i Karlsgaarde førtes Hovedledningen (Højspændingen) gennem de mellemliggende Sogne til 2 Transformatorer i Sognet, og der omsættes Elektricitets-Strømmen i Fordelings-Ledninger til hele Darum Sogn.

Den 1. Oktober 1921 straalede det hvide Lys for første Gang over hele Darum Sogn. Men foruden Lyset fik en hel Mængde Landbrug og

enkelte Haandværkere indlagt Kraft til Hakkelseskæring, Tærskning og enkelte fik Kværne.

Det er ganske vist storartet baade Belysning og Kraft; men det kostede ogsaa en vældig Sum Penge. Installationen i Husene maatte betales kontant med gennemsnitlig 40 Kr. pr. Lampested foruden Lamper. Ligeledes maatte enhver betale sin Motor og Installering af samme samt anskaffe Tærskeværker og Maskiner, der passer til Kraften. Dette kunde løbe op til baade 2 og 3000 Kr. for en Gaard.

Desuden maatte Transformatorforeningen i Fællesskab laane 124000 Kr. til Fordelings-Ledningernes Anlæg, der forrentes og afdrages i 20 Aar og lignes efter Ejendomsskyld, og Lampesteder samt Motorer som en fast aarlig Afgift.

Det store elektriske Værk i Karlsgaarde og Hovedledningen forrentes og afdrages gennem den aarlige Betaling for Lys og Kraft.

Nedenstaaende gives en Oversigt over Elektricitets-Anlægget i Darum Sogn, foruden Andelen i Kraftværket i Karlsgaarde:

Elektriciteten installeret i 182 Beboelseslejligheder.

Elektriciteten installeret i 1645 Lampesteder.

Motorer installeret i 49 Ejendomme.

Motorerne har ialt 249 Hestekræfter.

Installation af Lampesteder kostede 68,966 Kr.

Installation af Motorer kostede 14,631 Kr.

Indkøb af Motorer kostede 20,220 Kr.

Indkøb af Lamper og Pærer kostede ca. 10,000 Kr.

Indkøb af 805 Maalere kostede 11,000 Kr.

Lednings-Nettets Anlæg kostede 111,500 Kr.

Det første Aar indbetaltes til Transformator-Foreningen:

For Lys 16375 kw Timer ialt 6501 Kr.

For Kraft 4420 kw. Timer ialt 1749 Kr.

Udvandring.

I de sidste 50 Aar er der udvandret ca. 100 unge Mennesker fra Darum eller i Gennemsnit et Par aarligt. Dette er maaske Grunden til, at Folketallet er steget saa lidt i mange Aar, ja i Tiaaret 1911—21 holdt det sig endogsaa uforandret. Nogle er kommen tilbage igen, men det store Flertal har slaæet Bo derovre for stedse. Enkelte er rejst til Canada og Argentina, men Hovedstrømmen er gaaet til de forenede Stater i Nord Amerika.

Af flere Familier er rejst en hel Flok Søkende efterhaanden, den ene trækker den anden med sig, saaledes f. Eks. Søren Jepsen: 4 Børn og 2 Børnebørn; Thomas Nielsen: 3 Børn og 3 Børnebørn; Jes P. Jensen: 5 Børn; Anders Truelsen: 4 Børn; Niels Kr. Jensen: 3 Børn; Hans Jensens Enke og 3 Børn, Niels Chr. Kjær: 4 Sønner; Ingvar Kristiansen: 6 Børn; Kjeld S. Pedersen: 5 Børn; Hans Knudsen: 3 Børn; Nikolaj Hollænder: 3 Sønner, Anders Bejer: 4 Børn; Kristian Jepsen: 3 Børn osv., mange Familier har et eller 2 Børn, der er udvandret.

Drivfjedren til Udvandringen har i Almindelighed været at tjene Penge og derved bane sig Vej til en bedre økonomisk Stilling end her hjemme, og for de flestes Vedkommende er det sikkert ogsaa lykkedes. De fleste er vel nok Farmere, men de findes i mange forskellige Slags Stilling og klarer sig godt.

Mange har sluttet sig til danske Menigheder derovre, om der har været nogen i deres Nærhed. Andre har været ubekymret i saa Henseende, har ingen religiøs Trang, men bliver efterhaanden opslugt af „den almægtige Dollar“. Et Par enkelte, der har været herhjemme en Rejse, var dog bleven alvorlige Kristne og var hver i sin Kreds i Bestyrelsen for Dansk Menigheds-Samfund. — Nogle enkelte er vist ogsaa gaaet til Grunde paa Grund af for lidt Dygtighed og Energi.

Legater i Darum.

Stiftet Aar	Legatets Navn	Bestyrelse	Størrelse	Portioner	Hvem der kan faa Legatet
1867	Jørgen Frandsens og Hustrus Legat	Sognepræsten	2000 Kr.	4	Trængende i Darum udenfor Fattigvæsenet
1886	Kristen Jensen Kristensens Legat	Sognepræsten og Førstelæren	500 Kr.	2	2 Konfirmander af uformuende Forældre
1887	Niels Thomsens og Hustrus Legat	Sognepræsten og to Sognemænd	10000 Kr.	14	4 Portioner er til Enker, hver 40 Kr., 10 Portioner til værdige Trængende
1920	Thomas Raaks og Hustrus Legat	Førstelæren og to Sognemænd	2000 Kr.	3	Til uformuende unge Menneskers Uddannelse
1920	Frk. Viktoria Gads Legat	Stiftsøvrigheden ved Sognepræsten	2000 Kr.	2	Trængende i Darum udenfor Fattigvæsenet

Gaardenes Ejere i de sidste 125 Aar.

Gaardene i Darum er siden Udskiftningen i 1766 undergaaet store Forandringer. Der er ikke en, der har samme Størrelse (Areal) som den

Gang. Ogsaa Bygningerne er meget forandret. Af de helt ombyggede (firlængede) Gaarde findes kun en enkelt i hver Bydel. De har ogsaa haft mange Ejere i den Tid, og det er kun faa, der er i samme Slægts Eje endnu.

Mange af Gaardene er udstykket, saa der kun er en lille Ejendom eller Hus tilbage og flere er helt forsvundne. Men saa er der til Gengæld bleven en hel Del ny Gaarde og Ejendomme med en anden Areal-Fordeling paa en ny og bedre Maade, mere samlet og bekvemt beliggende. Omstaaende findes en Fortegnelse over de gamle Gaardes Ejere i de sidste 125 Aar.

Darum Sogns Kommune-Regnskaber i en Del Aar

Aar	INDTÆGTER					UDGIFTER						
	Pr. Tønde Hartkorn	Pr. 1000 Kr. Ejend. sk.	Formue og Lejlighed	Hartkorn	Ejendoms-skyld	Skole-væsen	Fattig-væsen	Alderdoms-undersøttelse	Vejvæsen	Amts-fonden	Balance	Offer og Kirkeskat
1868											3170	
—73											6428	
—88											6359	
—98											12449	
1912/13	5,44	0,04	10509	1407	954	4275	2151	1738	1830	1751	15800	623
—13/14	7,04	0,82	9886	1820	1234	4546	1144	1780	1609	1929	13836	650
—14/15	7,68	0,90	10800	1986	1366	4741	947	1424	2145	1713	13530	634
—15/16	5,30	1,35	11039	1366	2092	4983	624	2228	2619	1690	16667	637
—16/17	75,80	1,45	12203	1504	2309	5605	1463	5395	1276	1704	17042	655
—17/18	6,20	1,50	13023	1602	2380	8338	1629	3033	2091	1525	22565	989
—18/19	7	1,75	15046	1805	2756	7463	1252	3469	3080	1524	26435	1009
—19/20	8	2,00	17033	2070	3197	10729	943	4086	3246	2520	29384	1008
—20/21	6	4,00	25392	1553	6367	14518	673	5481	4399	3098	37157	2747
—21/22	7	3,20	28590	1787	7132	14225	780	5427	8617	3171	41186	4967
22/23	9,40	4,30	19793	2393	9594	10864	549	5479	7307	2620	34481	3353

Aar	Samlet Ejendoms-skyld i Darum Sogn	Aar	Skatteydernes samlede Indkomst i Darum Sogn	Skatte-procent
1912/13	1,490,000	1912/13	172,000	5,4
—13/14	1,506,000	—13/14	174,000	5,4
—14/15	1,520,000	—14/15	204,000	5,2
—15/16	1,549,000	—15/16	202,000	5,2
—16/17	1,585,000	—16/17	286,000	4,4
—17/18	1,588,000	—17/18	286,000	4,3
—18/19	1,983,000	—18/19	345,000	4,2
—19/20	1,990,000	—19/20	550,000	3,0
—20/21	1,992,000	—20/21	599,000	4,1
—21/22	2,631,000	—21/22	670,000	4,1
—22/23	2,640,000	—22/23	568,000	3,5

INDHOLD

	Side
Skolevæsenets Historie	5
Udskiftning og Selveje	30
Præstegaarden	37
Darum—Bramminge	41
Rentekammer-Resolution	42
Tienderne i Darum	43
Kirken og Kirkegaarden	44
Kirkens Jordegods	51
Præster efter Reformationen	52
Darum Sognekommune	73
Hjemliv, Sæd og Skik	87
Forlystelser og Gilder	105
Krigstider, Smugleri og Stranding	111
Sognefogder og Dannebrogsmænd	116
Markmænd og Stodderkonger	120
Originaler	122
Den nyere Tid	126
Biblioteket	131
Sandgadens Plantning	133
Darum Sogns Sygekasse	135
Engvandingen	138
Darum—Esbjerg Vejen	140
Stormfloder og Havgiger	143
Andelsmejeriet	148
Købmænd og Brugsforening	154
Møllen og Foderstofforeningen	159
Forsamlingshus og Afholdshotel	163
Haandværkere i Darum	165
Elektricitetsanlæg	168
Udvandring	169
Gaardenes Ejere i 125 Aar	170
Uddrag af Kommunens Regnskaber	172

Tjæreborg

TJÆREBORG ENGE

Mand 1864 Kart D43 1:25,000

STORFENNER

RØRSKIFT

LAGENGE

Vilslev

Græstevik

